

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**ZEKERİYYÂ EL-ENSÂRÎ'NİN ESNE'L-METÂLİB ADLI
ESERİNDE AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ KAİDELER**

ZIRYAN MOHAMMED PIRAKA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ HUZEYFE ÇEKER

KONYA - 2022

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZIRYAN MOHAMMED PIRAKA		
	Numarası	18810601146		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	ZEKERİYYÂ EL-ENSÂRÎ'NİN ESNE'L-METÂLİB ADLI ESERİNDE AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ KAİDELER			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ZIRYAN MOHAMMED PIRAKA

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZIRYAN MOHAMMED PIRAKA		
	Numarası	18810601146		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / İslam Hukuku Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	×	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	DR. ÖĞR. ÜYESİ HUZEYFE ÇEKER		
Tezin Adı	ZEKERİYYÂ EL-ENSÂRÎ'NİN ESNE'L-METÂLIB ADLI ESERİNDE AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ KAİDELER			

Fıkhi kaideler, fıkıh ilminin ürettiği önemli ürünlerden bir tanesidir. Fıkıhın genel mantığını yansıtan, bir veya birçok konudaki hükümlerin teşekkülündeki gerekçeleri veciz bir şekilde ifade eden bu kaideler, fıkıhla ilgilenen her seviyedeki ilim insanına ilim tahsili ile ifta/ictihad faaliyetlerinde kolaylık sağlamaktadır.

Fıkhi kaidelerle ilgili çok sayıda çalışmadan oluşan geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu literatürü oluşturan bazı araştırmalar, fıkıh kaynakları içerisinde dağınık halde bulunan külli kaidelerin tespitine yöneliktir. Bu metotla yapılan bu tezde Zekerıyyâ el-Ensârî'nin Esne'l-Metâlib adlı eserinin ahvâl-i şahsiyye bölümlerinde geçen fıkhi kaidelerin tespiti ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Çalışma, bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun önemi, amaçları, sınırları ve konuyla ilgili önceki çalışmalar zikredilmiştir.

Birinci bölümde, müellifin biyografisi ve eserleri anlatılmış, çalışmanın ana kaynağı olan Esne'l-Metalib adlı eseri tanıtılmıştır.

İkinci bölümde fıkhi kaide kavramı ele alınmış; fıkhi kaideler ile fıkhi zâbitlar arasındaki farklar, fıkhi kaidelerin rükünleri, şartları, delil değeri ve kaynakları incelenmiştir.

Çalışmanın ana konusunu teşkil eden son bölümde ahvâl-i şahsiyye bölümlerinde geçen fıkhi kaidelere yer verilmiş, tespit edilen 19 kaide zikredilmiştir. En son olarak araştırmada elde edilen sonuçları içeren Sonuç bölümü bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Kaide, Külli Kaide, Zekerıyyâ el-Ensârî, Esne'l-metâlib.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	ZIRYAN MOHAMMED PIRAKA		
	Student Number	18810601146		
	Department	BASIC ISLAMIC STUDIES / ISLAMIC LAW		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	×	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	DR. ÖĞR. ÜYESİ HUZEYFE ÇEKER		
Title of the Thesis/Dissertation	THE MAXIMS OF FAMILY LAW IN ZAKARIYYA AL-ANSARI'S WORK ASNA'L-MATALIB			

Fiqh rules are one of the important products generated by fiqh science. These rules, which reflect the formal logic of fiqh and briefly express the reasons for the formation of provisions on one or more issues, enable the scholars at every level who are interested in fiqh in their studies and ifta/ijtihad activities.

There is a vast literature consisting of various studies on fiqh rules. Some of the studies constituting this literature aimed to determine the universal rules found disorganizedly in the sources of fiqh. In the thesis conducted with this method, the fiqh rules in the al-ahwal al-shahsiyyah (personal status) sections of Zekeriyya al-Ansârî's work titled Asna'l-Matalib were determined and evaluated.

The study consists of an introduction, three parts, and a conclusion. In the introduction, the importance of the topic, its aims, limits, and previous studies on it are mentioned.

In the first part, the biography and works of the author are explained, and his work titled Asna'l-Matalib, which is the primary source of the study is introduced.

In the second part, the concept of fiqh rule is discussed and, the differences between fiqhi rules and zabids, the elements, conditions, evidentiary value, and sources of fiqhi rules are examined.

In the last part, which is the main topic of the study, the fiqh rules in the parts of al-ahwal al-shahsiyyah are included, and nine-teen rules determined are indicated. Finally, there is the Conclusion part, which includes the results obtained in the study.

Keywords: Islamic Law, Rule, Universal Rule, Zekeriyya al-Ansari, Asna'l-Matalib.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	1

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu, ve Amacı.....	3
B. Araştırmanın Yöntemi.....	4
C. Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar	5

BİRİNCİ BÖLÜM ZEKERİYYÂ EL-ENSÂRÎ

1.1. Hayatı.....	7
1.2. İlmî Kişiliği.....	8
1.3. Eserleri	10
1.3.1. Fıkıh Eserleri.....	10
1.3.2. Fıkıh Usulü Eserleri	13
1.3.3. Kur'an ve Tefsir Alanındaki Eserleri	14
1.3.4. Hadis Eserleri.....	15
1.3.5. Kelam, Mantık ve Cedel Eserleri.....	16
1.3.6. Tasavvuf Eserleri	17
1.3.7. Dil Bilimleri Eserleri.....	17
1.3.8. Çeşitli Alanlardaki Eserleri	18
1.4. Esne'l-Metâlib.....	19

İKİNCİ BÖLÜM FIKHÎ KAİDELER VE ESNE'L-METALİB

2.1. Kaide Kavramı	22
2.2. Fıkıh Kavramı	24
2.3. Fikhî Kaide Kavramı.....	25
2.4. Fikhî Kaidelerin Tarihsel Süreci	27
2.5. Diğer Kaidelerden Farkları	31
2.5.1. Fikhî kaideler ile usul kaidesi arasındaki farklar.....	31
2.5.2. Fikhî Kaide İle Fikhî Nazariye Arasındaki Farklar.....	33
2.5.3. Fikhî Zâbit İle Fikhî Kaide Arasındaki Farklar.....	35
2.6. Fikhî Kaidelerin Önemi	37

2.7. Fıkhî Kaideleri Oluşturan Kaynaklar	39
2.7.1. Kur'ân	40
2.7.2. Sünnet	41
2.7.3. İcma	42
2.7.4. Akıl	42
2.7.5. Sahabe Kavli	43
2.8. Fıkhî Kaidelerin Delil Oluşu	43
2.8.1. Birinci Görüş	43
2.8.2. İkinci Görüş	45
2.9. Fıkhî Kaidelerin Rükün ve Şartları	47
2.9.1. Rükünleri	48
2.9.2. Şartları	48
2.10. Fıkhî Kaide Alanında Telif Edilmiş En Meşhur Eserler	49
2.10.1. Hanefî Mezhebinde Telif Edilmiş Eserler	49
2.10.2. Maliki Mezhebinde Telif Edilmiş Eserleri	50
2.10.3. Şafii Mezhebinde Telif Edilmiş Eserler	50
2.10.4. Hanbeli Mezhebinde Telif Edilmiş Eserler	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESNE'L-METÂLİB'DEKİ KÜLLİ KAİDELER

3.1. NİKÂH BÖLÜMÜNE GİRİŞ	52
3.1.1. مَا حَرَّمَ نَظْرُهُ حَرَّمَ مَسَّهُ Kaidesi	52
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler	52
b. Kaidenin Açıklaması	53
c. Kaidenin Uygulamaları	54
d. Kaidenin İstisnaları	54
3.1.2. لَا يَصِحُّ تَعْلِيقُ النِّكَاحِ Kaidesi	54
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler	55
b. Kaidenin Açıklaması	55
c. Kaidenin Delili	55
d. Kaidenin Uygulamaları	56
3.1.3. الْوَلِيُّ السُّلْطَانُ وَالْوَلِيُّ لِمَنْ لَا وَوَلِيَّ لَهُ Kaidesi	56
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler	57
b. Kaidenin Açıklaması	57
c. Kaidenin Delilleri	58
d. Kaidenin Uygulamaları	60
3.1.4. إِشَارَةُ الْأَخْرَسِ الْمُفْهِمَةِ مَقَامَ النَّطْقِ Kaidesi	61
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler	61
b. Kaidenin Açıklaması	62
c. Kaidenin Delilleri	63
d. Kaidenin Uygulamaları	65
e. Kaidenin İstisnaları	65
3.1.5. رِضَاهُ بِالْأَوَّلِ رِضًا بِمَا يُتَوَلَّدُ مِنْهُ Kaidesi	65
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler	66
b. Kaidenin Açıklaması	66

c. Kaidenin Uygulamaları.....	67
3.2. MEHİR BÖLÜMÜ	67
3.2.1. الرَّوْحُ يَضْمَنُ الصَّدَاقَ الْمَعْرَى قَبْلَ قَبْضِهِ ضَمَانٌ الْعُقْدِ لَا ضَمَانَ الْيَدِ Kaidesi.....	67
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	68
b. Kaidenin Açıklaması	68
c. Kaidenin Uygulamaları.....	69
e. Kaidenin İstisnaları	70
3.2.2. النَّكَاحُ لَا يَفْسُدُ بِفَسَادِ الْمَهْرِ Kaidesi	70
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	71
b. Kaidenin Açıklaması	71
c. Kaidenin Delilleri	71
d. Kaidenin Uygulamaları	72
e. Kaidenin İstisnaları	74
3.2.3. كُلُّ عَمَلٍ يُسْتَأْجَرُ عَلَيْهِ يَجُوزُ جَعْلُهُ صَدَاقًا كَمَا يَجُوزُ جَعْلُهُ نِكَاحًا Kaidesi.....	74
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	75
b. Kaidenin Açıklaması	76
c. Kaidenin Delilleri	77
d. Kaidenin Uygulamaları	77
e. Kaidenin İstisnaları	78
3.3. MUHÂLEA BÖLÜMÜ	78
3.3.1. الْكِنَايَةُ مَعَ النَّبِيِّ كَالصَّرِيحِ Kaidesi	78
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	78
b. Kaidenin Açıklaması	79
c. Kaidenin Delilleri	80
d. Kaidenin Uygulamaları	80
3.4. TALAK BÖLÜMÜ	82
3.4.1. الأصل بقاء النكاح Kaidesi.....	82
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	83
b. Kaidenin Açıklaması	84
c. Kaidenin Delilleri	85
d. Kaidenin Uygulamaları	85
e. Kaidenin İstisnaları	86
3.4.2. ذَكَرَ بَعْضُهُ كَذَكَرَ كُلُّهُ Kaidesi.....	87
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	87
b. Kaidenin Açıklaması	88
c. Kaidenin Delilleri	88
d. Kaidenin Uygulamaları	88
e. Kaidenin İstisnaları	90
3.4.3. الْبَيْتَةُ حُجَّةٌ عَامَّةٌ Kaidesi	91
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	91
b. Kaidenin Açıklaması	92
c. Kaidenin Delilleri	93
d. Kaidenin Uygulamaları	93
e. Kaidenin İstisnası.....	94

3.4.4. الطَّلَاقُ الرَّجْعِيُّ لَا يَنْفِي الصُّحْبَةَ وَالرَّوْحِيَّةَ Kaidesi.....	94
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	94
b. Kaidenin Açıklaması	95
c. Kaidenin Delilleri	95
d. Kaidenin Uygulamaları	97
e. Kaidenin İstisnaları	98
3.4.5. السُّؤَالُ مُعَادٌّ فِي الْجَوَابِ Kaidesi.....	99
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	99
b. Kaidenin Açıklaması	99
c. Kaidenin Delilleri	100
d. Kaidenin Uygulamaları	101
e. Kaidenin İstisnaları	102
3.5. KEFARETLER BÖLÜMÜ	103
3.5.1. الْمَيْسُورَ لَا يَشْتَقُطُ بِالْمَعْسُورِ Kaidesi.....	103
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	103
b. Kaidenin Açıklaması	104
c. Kaidenin Delilleri	104
d. Kaidenin Uygulamaları	105
e. Kaidenin İstisnası.....	106
3.6. KAZF VE LIÂN BÖLÜMÜ	106
3.6.1. بِكُلِّ وَطْءٍ يُوجِبُ الْحَدَّ Kaidesi.....	106
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	106
b. Kaidenin Açıklaması	107
c. Kaidenin Uygulamaları.....	107
d. Kaidenin İstisnaları.....	107
3.7. RADÂ‘ BÖLÜMÜ.....	108
3.7.1. يَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ Kaidesi	108
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	108
b. Kaidenin Açıklaması	109
c. Kaidenin Delilleri	110
d. Kaidenin Uygulamaları	110
3.7.2. إِذَا لَمْ يَتَّبِعْ الْأَصْلَ لَمْ يَتَّبِعْ الْفَرْعَ Kaidesi	112
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	112
b. Kaidenin Açıklaması	112
c. Kaidenin Delili.....	113
d. Kaidenin Uygulamaları	113
3.8. NAFKA BÖLÜMÜ.....	114
3.8.1. نَقَمَةُ الْبَائِنِ الْحَامِلِ كَنَقَمَةِ الرَّوْحَةِ Kaidesi.....	114
a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler.....	114
b. Kaidenin Açıklaması	114
c. Kaidenin Delilleri	115
d. Kaidenin Uygulamaları	116
SONUÇ.....	118
BİBLİYOGRAFYA	120

KISALTMALAR

- b. : bin
- bkz. : bakınız
- bt. :Bint
- DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- h. : Hicrî
- Hz. : Hazreti
- m. : Miladi
- no : numara
- nşr. : neşreden
- ö. : ölüm tarihi
- r.a. : Radıyâllahu anh
- s. : Sayfa/sayfalar
- (s.a.v.) : sallallâhu aleyhi ve sellem
- t.y. : Basım tarihi yok
- thk. : tahkik eden
- trc. : Tercüme eden
- vb. : ve benzeri
- vs. : vesair
- y.y. : yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Farklı mezheplere mensup fıkıh âlimleri, eşi benzeri olmayan fikhî bir miras bırakmışlar; hayatın farklı alanlarında kendilerine gelen olay, durum ve hallere dair verdikleri cevaplarla dopdolu binlerce eser vermişlerdir. Fıkıhın hakikati, naslardan hüküm çıkarmaktır. Böyle bir fikhî meleke, birtakım fûru ve mesaili ezberlemek demek değildir. Bu her ne kadar gerekli ise de asıl gaye ve öncelikli olan şey naslardan hüküm çıkarabilmektir.

Diğer taraftan fikhî nazariye; fikhî kaide ve fikhî hükümleri belirleyen şer'î zabıtalardan ile sıkı bir bağı vardır. Fikhî meselelerin tayin edilmesi konusunda en önemli ve en faydalı ilimlerden biri olup esasların tayini ve ikinci derecedeki meselelerin tahrici konusundan son derece kilit bir role sahiptir. Fikhî kaidelerin tümü, şâri tarafından yazıya geçirilmiş değildir. Bilakis fikhî kaideler, şâri tarafından koyulan naslardan hüküm çıkarmak veya aralarında kapsamlı bir ilişki bulunan cüz'î mesaili okumak yoluyla fakihler tarafından tesis edilmiştir. Bu husus, fıkıh külliyyatı incelendiği zaman rahatlıkla görülebilmektedir. Fıkıhın özü olarak nitelenebilecek bu fıkıh kaidelerini derleyen eserler yazıldığı gibi fûru fıkıh kitaplarında zikredilen meselelerin içerisinde de fıkıh kaideleri bulunabilmektedir. Bu dağınık kaidelerin derlenip bir araya getirilmesi kaideler üzerinde çalışan araştırmacılar için faydalı olmaktadır.

Bu şekilde bir derleme çalışması yapmak amacıyla yapılan bu çalışmada Zekeriyâ el-Ensari'nin *Esne'l-Metalib* (أسنى المطالب شرح روض الطالب) adlı eserindeki fıkıh kaideleri incelenmiştir. Kitabın içerisinde birçok konuda dağınık olarak çok sayıda kaide ve zâbit tespit edilmiştir. Çalışmada bu kaide ve zâbitler bir araya getirilecek, tasnif edildikten sonra örnekleriyle birlikte izah edilmeye gayret edilmiştir. Ancak *Esne'l-metâlib* dört ciltlik büyük bir eserdir. Tamamındaki küllî kaidelerin tespiti ve izahı, yüksek lisans tezi boyutlarının üzerinde bir hacme ulaşacaktır. Bu sebeple eserin tamamı değil, sadece aile hukuku bölümleri ile sınırlı

olarak küllî kaide tespiti yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla çalışmamız üçüncü cilden sayfa 98'den başlayıp 426'ya kadar Nikâh Bölümü'nden başlayıp Nafakalar Bölümü'ne kadar olan kısımdaki kaideleri ihtiva edecektir.

Çalışmam esnasında bana daima yardımcı olan, resmi ve ilmi problemlerimin çözümünde destek olan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Huzeyfe ÇEKER'e, değerli uyarıları ile çalışmanın gelişmesinde katkıları bulunan Doç. Dr. Abdullah ACAR ve Dr. Öğr. Üyesi M. Bahattin ALPHAN'a, yüksek lisans ders döneminde kendilerinden istifade ettiğim hocalarıma, Türkiye'ye gelerek lisansüstü çalışması yapma imkanı sağlayan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB), ayrıca başta Dr. Ali HASAN olmak üzere desteğini gördüğüm tüm arkadaşlarıma, özellikle tezimin dil ve imla kontrolünü yapan Necmettin Nuri ÇETİNER ve Muhammed Emin ÇETİNKAYA'ya şükranlarımı sunarım.

Zıryan Mohammed PIRAKA

KONYA - 2022

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu, ve Amacı

Fıkhî kaideler; fakihin birbirine benzeyen meselelerin arasını ayırmak, delilleri açıklamak, izah etmek için temel aldığı bir tür araçtır. Fıkhî kaideler, teorik ve pratik olmak üzere birtakım faydalara sahiptir. Oldukça özet ve kısa mahiyette ifade edilebilir ve anlaşılır bir formda olup hızlı bir şekilde hüküm elde etmeye müsait bir yapıya sahiptir. Bu açıdan müçtehide hüküm çıkarırken yardımcı olduğu gibi fıkıh öğrencileri için de meselelerin kolayca kavranması ve kuralların meleke haline gelmesi açısından fayda sağlar. Ayrıca bu fıkhî kaideler sayesinde insanlar, fıkhın kapsayıcılığını, bütün zaman ve mekâna uygun ve yetkinlikte bulunduğunu anlayabilir; hükümlerin geri planındaki mantığı daha iyi kavrayarak ahkâmı tatbik edebilirler.

Öte yandan aile hukuku da toplumun sosyal yapısını teşkil eden en küçük yapı olan aile ile ilgili olması bakımından önem arz etmektedir. Her Müslümanın aile hayatında ihtiyaç duyduğu bilgiler aile hukuku bölümlerinde yer almaktadır. Bundan dolayı bu hükümler temel fıkıh kitaplarının tamamında kendisine yer bulmuştur.

Hem küllî kaidelerin hem de aile hukukunun bu denli önem arz etmesi sebebiyle çalışmamızın konusu bunların kesişimi olan *aile hukukunda küllî kaideler* olarak belirlenmiştir. Bu kaidelerin tespiti için de Şafii mezhebinin önde gelen âlimlerinden biri olan Zekeriyâ el-Ensârî'nin (ö. 926/1520) *Esne'l-metâlib* adlı eseri esas alınmıştır. Bu eser daha sonra müstakil bir başlıkta ele alınacak ve bu eser hakkında ayrıca detaylı bir bilgi verilecektir. 4 cilt olarak Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî tarafından basılmıştır. Geniş hacimli bir çalışma olan *Esne'l-metâlib*, fıkhî mesail içerisinde çokça küllî kaide içermesi bakımından bu kapsamda bir çalışma yapmaya uygun bir eserdir.

Çalışmanın amacı *Esne'l-metâlib*'in aile hukuku bölümlerinde geçen fıkhî kaidelerin tespit edilmesi ve bu kaidelerin diğer kaide kaynaklarından ve Şafii

kitaplarından hareketle izah edilmesi şeklindedir. Böylece kaide üzerine yapılan çalışmalara bir katkı sunulması, araştırmacılara faydalı olacak bir derleme yapılması amaçlanmıştır.

B. Araştırmanın Yöntemi

Esne'l-metâlib'de aile hukukuna dair geçen fikhî kaideler; “Evlenme”, “emzirme”, “talak”, “ric'i talak”, “hul”, “ila”, “zihar”, “liân”, “iddet”, “nesep”, “nafaka” ve “mehir” başlıklarında ele alınmıştır. Çalışmamızda bu bölümler ele alınmış, burada geçen bütün fikhî kaideler çıkartılmaya çalışılmıştır. Ardından Nevevî'nin (ö. 676/1277) *er-Ravza*, İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) *Tuhfetü'l-muhtâc*, Şemseddin er-Remlî'nin (ö. 957/1550) *Nihâyetü'l-muhtâc* ve Hatîb eş-Şirbînî'nin (ö. 977/1570) *Muğni'l-muhtâc* gibi Şâfiî mezhebinin temel eserlerine müracaat edilerek araştırma konusuyla ilgili bölümler bu eserlerden okunmuştur. Böylece Şâfiî mezhebi kitaplarındaki fikhî kaideler ile ilgili hususlarda vukufiyet sağlanmaya çalışılmıştır. Çıkarılan kaideleri, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* gibi temel kaynaklardan ve söz konusu kaide ile ilgili atıfta bulunulan diğer fikhî mezheplerin fıkıh kitaplarından imkân dâhilinde teyit edilmeye çalışılmıştır.

Esne'l-metâlib adlı eser, Şâfiî mezhebinin temel başvuru kaynaklarından biri olup fikhin bütün konularını içine alan bir kitap kabul edilmektedir. Bu kitapta fikhî kaideler, dağınık ve parça parça olarak geçmektedir. Bu nedenle aynı kaide eserin farklı yerlerinde birbirine yakın lafızlarla geçebilmektedir. Bundan dolayı tespit edilen kaidelerden birbirleriyle ilişkili olanlar bir araya getirilmiş, beraberce izah etme yolu tercih edilmiştir. Ancak Zekeriyâ el-Ensârî'nin belirtmiş olduğu kaidelerin ifadelerine mümkün olduğunca sadık kalınmaya çalışılmış, söz konusu kaide üzerinde kelime ekleme veya çıkarma gibi tasarruflara çok gerekli olmadıkça müracaat edilmemiştir.

Ele alınan her bir kaide, öncelikle lafzına işaret edilerek dipnotta eserin hangi bölüm ve sayfasında geçtiği aktarılmıştır. Kaidenin lafzında herhangi bir tasarruf ve

işlemede bulunmuş ise bu değişikliğe, söz konusu kaidenin geçtiği bölüm ve sayfayı belirtmeden önce “Bkz.” şeklinde işarette bulunulmuştur.

Kaidelerin açıklamaları ile ilgili olarak ise ilk önce bu alanda özel olarak kaleme alınan eserler temel alınarak söz konusu kaidenin genel anlamı açıklanmıştır. Ardından zikredilen her kaidenin Kitap, Sünnet, icmâ veya kıyastan delilleri sunulmuştur. Ardından âlimlerin izahları ile ayet ve hadislerden söz konusu delillerin delalet yönleri açıklanmıştır.

Ardından kaidenin ilişkili olduğu fıkıh meseleleri zikredilmiştir. Bu meselelerin tespitinde öncelikle Şâfiî mezhebine ait kitaplara müracaat edilmiştir. Bu kaynaklarda bulunmadığında genel kavaid-i külliye kitaplarına ve diğer fıkıh kaynaklarına başvurulmuştur. Kaide ile bağlantılı meseleler arz edilirken, kaidenin farklı bölümlerde geçen furu konuları ile ilişkili olması sebebiyle fıkıh babları sıralaması tercih edilmiştir. Ancak bu meseleler hakkında ihtilaf söz konusu ise konudan uzaklaşmamak ve çalışma hacmini artırmamak için bu görüş ayrılıkları ihmal edilmiştir.

C. Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Zekeriyâ el-Ensârî ve eserleri üzerinde çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Ancak, tespit edebildiğimiz kadarıyla herhangi bir eserinde geçen küllî kaideler üzerine yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak konumuzla bir şekilde ilişkisi bulunan bazı akademik çalışmalar mevcuttur. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Abdülvehhâb b. Ahmed Halil el-Endelüsî'ye ait olan *el-Kavâ'id ve 'z-zavâbitu'l-fikhiyye fi Kitâbi'l-Ümm li'l-İmâmi's-Şâfiî cem'an ve tertîben* adlı yüksek lisans tezi, isminden de anlaşılacağı üzere İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) *el-Ümm* adlı eserinde geçen fikhî kaide ve zabıtları tespit etmektedir. Araştırmacı, aile hukuku ile ilgili hiçbir kaideyi çalışmasına almamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın konusu, bizimkinden hem eser hem de fıkıh konusu bakımından farklılık arz etmektedir.

2. Abdülgafur Muhammed İsmail el-Beyâtî tarafından kaleme alınan *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye fi'l-ahvâli's-şahsiyye* adlı kitap, mukayeseli fıkıh alanında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Yazar tezinde, aile hukukuyla ilgili fıkıh kaidelerini bir araya getirerek uygulamalı ve karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışma aile hukuku ve küllî kaideler odaklı olması hasebiyle bizim çalışmamıza oldukça yakındır. Ancak bizim çalışmamız Zekeriyâ el-Ensârî'nin *Esne'l-metâlib* adlı eseri özelinde olduğu için içerik bakımından kısmi farklılık içermektedir.

3. Celâl Hüseyin Ebû Hadîd tarafından el-Halil Üniversitesi bünyesinde yüksek lisans tezi olarak hazırlanan *el-Kavâ'id ve'z-zavâbitü'l-fikhiyye fi mesâili ahvâli's-şahsiyye 'inde's-Şâfi'îyye* adlı çalışma da bizim tezimiz ile bağlantılı sayılabilir. Araştırmacı çalışmasında Şâfiî mezhebindeki ahvâl-i şahsiyye meseleleri ile ilgili fikhî kaideleri ve zabıtları belirli bir eseri esas almadan tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada toplam sekiz kaide yer almıştır. Belirli bir eser özelinde çalışılmadığı için bizim çalışmamızdan farklıdır.

4. Semîr b. Abdülazîz Âl Abdülazîm tarafından Ümmü'l-Kura Üniversitesi bünyesinde hazırlanan *el-Kavâ'id ve'z-zavâbitü'l-fikhiyye fi'l-Muğnî li'l-İmâm İbn Kudâme min Kitâbi'n-Nikâh ilâ âhiri Kitâbi'n-Nafakât* adlı yüksek lisans tezi de konu bakımından bizim çalışmamıza benzemekle birlikte tamamen farklı bir eser üzerinden konuyu ele aldığı için bizim çalışmamızdan farklıdır.

5. Ahmed b. Ali el-Gâmidî tarafından hazırlanan *el-Kavâ'id ve'z-zavâbitü'l-fikhiyye fi Kitâbi'l-Mübdi' fi şerhi'l-Mukni' li-Burhâniddîn İbni'l-Müflih min evveli Kitâbi'n-Nikâh ilâ nihâyeti Kitâbi'n-Nafakât cem'an ve dirâseten* adlı doktora çalışması da aynı şekilde farklı eser üzerinden yapılmış olup bu açıdan bizim çalışmamızla farklılık arz etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKERİYYÂ EL-ENSÂRÎ

1.1. Hayatı

Tam adı Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî el-Kâhîrî eş-Şâfiî'dir.¹ es-Süneykî nisbesi Süneyke² beldesine mensup olduğu için verilmiştir.

Ensârî'nin doğum tarihi hakkında ihtilaf vardır. Sehâvî'ye (ö. 902/1497) göre 826/1423 senesinde Süneyke'de doğmuştur. Gazzî ise hicri 823/1420 yılında doğduğu görüşünü tercih etmiştir. Ancak bu tarihlerden en doğrusu 824/1420 yılıdır. Çünkü dönemin tarihçisi İbn İyâs (ö. 930/1524) Zekerıyyâ el-Ensârî'nin 824/1421 yılında doğduğunu hicri 926/1520 yılında vefat ettiğinde de taziyesine katıldığını belirtmiştir. Nitekim el-Ensârî'den dört yıl sonra da hicri 930/1524 yılında İbn İyâs vefat etmiştir.³

Zekerıyyâ el-Ensârî, daha küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı. el-Ensârî, Rebî b. Abdillâh (ö. 1420/1520) sayesinde Ezher'de okuyup ilimle meşgul olmaya devam etti. Kısa bir zamanda Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını ezberledi. Zekerıyyâ el-Ensârî, zamanının en iyi ve büyük âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri topladı. Hadis, tefsir, fıkıh gibi naklî ve aklî ilimlerde vukufiyetini gösterdi. Buna karşılık hocalarının çoğu tarafından fetva vermesine izin vermiştir.⁴

¹ Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/198.

² Süneyke; Mısır'ın doğusunda Bilbîs ve Abbâsiye şehirleri arasında yer alır. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/270.

³ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zuhûr*, 5/370.

⁴ Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/198.

eş-Şihab b. el-Mecdî (ö. 850/1447), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Rıdvan b. Muhammed (ö. 852/1448), Kemâlüddîn İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), Celaleddin el-Mahallî (ö. 864/1459), el-Hicâzî (ö. 875/1471) gibi âlimlerden ders aldı.⁵

Zekeriyyâ el-Ensârî, Kahire'de geçen yüz yıllık ömrünün seksen yılı boyunca ders verdi. Kayıtbay 'ın hüküm sürdüğü Memlûk devlet yönetiminde çeşitli görevlerin yanında kâdılkudât makamına kadar yükseldi. Sultan Kansu el-Guri (ö. 906/1501) zamanında yönetime muhalefet etmesi üzerine kadılıktan azledildi. Ancak fazla süre geçmeden yöneticilerin ısrarı üzerine Ensârî, tekrar görevinin başına döndü ve bu görevini beş ay sürdürdü. Aynı yılda (906/1501) yaşlılığı ve gözlerinin ve vücudunun zayıflığı nedeniyle kadılığın yükünü kaldıramaz hale geldiğini hissettiğinde istifa etti.⁶

Tarihçiler, el-Ensârî'nin vefat tarihi hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilafın sebebi doğum tarihinin belirlenmesinde yaşanan ihtilaftan kaynaklanmaktadır. Tercih edilen görüşe göre el-Ensârî'nin vefatı hicri 3 Zilkade 926 Çarşamba günü vuku bulmuştur.⁷

1.2. İlmî Kişiliği

el-Ensârî, yaşadığı dönemde Şâfiî mezhebinin otorite sayılabilecek isimleri arasında yer almaktaydı. Şâfiî mezhebinin fıkıh ve usulünün gelişmesinde katkıda bulunmuştur. Onun ilminden faydalanmak için her yerden öğrenciler gelip ondan ders almışlardır. Talebeleri arasında İbnü'l-Furfur (ö. 937/1532)⁸, es-Sinbâtî (ö. 937/1532), Şihâb er-Remlî (ö.

⁵ Şevkânî, *el-Bedrî 't-tâli*, 1/56; Gazzî, *Behcetü 'n-Nâzirîn*, s. 134; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 3/234-235; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-'ârifin*, 1/133.

⁶ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 3/237-238; İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-zeheb*, 8/175; Suyûtî, *Nazmü'l-'ikyân*, s. 113; Ayderûs, *en-Nuru's-sâfir*, s. 176.

⁷ Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/207; İbn-i İyas, *Bedâi'u'z-zuhûr*, 5/370.

⁸ Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 2/22; İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/310-311, 315, 561-562.

957/1550)⁹, Nasıruddin et-Tablavî (ö. 966/1559)¹⁰, İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567)¹¹, Hatib eş-Şirbînî (ö. 977/1570)¹² gibi önemli isimler yer almaktadır.

Kaynaklarda ünlü âlimlerden el-Ensârî ile ilgili birçok övgü sözü nakledilmektedir. İlmî yetkinliğini göstermesi açısından bu sözlerden bazıları burada zikredilecektir:

Sehâvî (ö. 902/1497) onun hakkında şöyle söylemiştir: “Ensârî tevazulu, iyi geçinen, edepli, iffetli, zahit, onulur, akıllı, sabırlı ve nezaketli biri olup çok güzel bir biçimde ilimle uğraşmaya devam etti.”¹³

İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567) onunla ilgili olarak şunu demiştir: “Şeyhimiz Zekeriyya’nın yanına geldim. Zira o ilmiyle amel eden, gördüğüm en değerli âlim ve varis bir imamdır. Rivayet ve dirayet ilimlerini aldığım en âli bir hâkim ve dikkatli bir fakihdir. O âlimlerin umdesi, Allah’ın insanlara hüccetidir. Sırtında Şafiî mezhebinin sancağını taşıyan, sorunlarını çözen, sabah akşam zor meseleleri halleden ve bütün herkesi ıslah eden müstesna bir kimsedir. Nasıl böyle olmaz ki? Onun döneminde yaşayan kimse varsa ya yüz yüze ya da aracılar vasıtasıyla ondan ilim almıştır. Bu da çağdaşlarından hiç kimsede bulunmayan bir özelliktir. Gerek talebeleri gerekse tabileri, sürekli ondan istifade etmişlerdir.”¹⁴

Suyûtî (ö. 911/1505): “Zekeriyâ hüner sahibi olup ustalaştı, tasavvuf yoluna girdi; ilim ve amelle uğraşmaya devam etti. İnsanlara bu sağlam dini okutma, fetva verme ve meseleleri tasnîf etme, kendisini ilgilendirmeyeni bırakma, tevazu gösterme, kibar olma, diline hâkim olma ve suskunluğu ile fayda vermeye koyuldu.”¹⁵

Abdülvehhab eş-Şa`rânî (ö. 973/1565) onun hakkında şöyle der: “Zekeriyya el-Ensârî yaşadığı zamanın örnek gösterilen bir âlimiydi. Arkadaşları arasında ilim yönünden ilk sıradaydı. Kendisine, ömründe, ilminde ve hayırlı amellerinde bereket bahşedilmişti. Allah Teâlâ, Şeyhulislam el-Ensârî’ye te’lif ettiği eserler ve yetiştirdiği öğrenciler konusunda da

⁹ Gazzî, *el-Kevâkibü’s-sâira*, 2/120; İbnu’l-İmad, *Şezerâtü’z-zeheb*, 10/454.

¹⁰ İbnu’l-İmad, *Şezerâtü’z-zeheb*, 10/506.

¹¹ Ayderûs, *en-Nuru’s-sâfir*, 1/258-268.

¹² Gazzî, *el-Kevâkibü’s-sâira*, 3/72;

¹³ Sehavi, *ed-Dav’u’l-lâmi*, 3/236.

¹⁴ İbnu’l-İmad, *Şezerâtü’z-zeheb*, 10/187/188; Abdulhay el-Kettâni, *Fihrisu’l-fehâris*, s. 458.

¹⁵ Suyuti, *Nazmü’l-‘ikyân*, s. 113.

bereket lütfetmiştir. Nitekim Mısır'daki ilim ehli ya onun öğrencisidir veya öğrencisinin öğrencisidir. *Behce* isimli kitaba yazdığı şerh kendisine 57 defa arz edilmiş ve bu yolla çalışmasının eksiklerini tam manasıyla gidermiştir. Bu kadar tekrarı başka herhangi bir müellifte görmedik."¹⁶

1.3. Eserleri

Hayatını ilme ve eğitime adayan el-Ensârî, bir asra yakın bir ömür sürmüştür. Yaşamını nice faydalı eserleri derleme ve tasnif etmeyle geçirmiştir. Bunun meyvesi olarak da geride muhteşem bir ilim mirası bırakmıştır. Bu çalışmalarından en önemlisi *Şerhu'l-Cami' alâ Sahihi'l-Buharî* eseridir. Bu eserde on şerhi özetlemiştir. *el-Gürerü'l-behiyye fî şerhi'l-Behcetî'l-Verdiyye* eseri de önemli eserleri arasında yer almaktadır.¹⁷

Zekeriyyâ el-Ensârî'nin çeşitli ilimlerde olmak üzere toplam 88 eseri bize ulaşmıştır.¹⁸ Fıkıh alanındaki eserlerinin yanı sıra fıkıh usulü, tefsir, Kur'an bilimleri, hadis, dil, mantık, kelam, cedel, tasavvuf gibi alanlarda eserler kaleme almıştır. Kısaca eserlerini şöyle sayabiliriz:

1.3.1. Fıkıh Eserleri

el-Ensârî'nin eserlerine bakıldığında onun pek çok ilimde mahir olduğu ortaya çıkmaktadır. Ne var ki o özellikle fıkıh alanında kendini göstermiş, nihayetinde Şafîî fakihlerinin seçkinlerinden biri olmuştur. Bu nedenle bu çalışmada içtihat alanındaki çalışmalarına ve mümkün olduğu ölçüde matbu eserlerine atıfta bulunarak geniş yer vereceğiz.

a. Tuhfetü't-tullâb li şerhi Tahriri Tenkihi'l-Lübab: Ebu'l-Hasan el-Muhamili'nin (ö. 415/1025) *Lübabü'l-fikh*'ı Velîyüddin el-İraki (ö. 826/1423) tarafından *Tenkihü'l-Lübab* adıyla ihtisar edilmiştir. Daha sonra el-Ensârî, *Tuhfetü't-tullâb li şerhi Tahriri Tenkihi'l-*

¹⁶ Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/203.

¹⁷ Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/201.

¹⁸ Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/203; Ensârî, *Gâyetu'l-vüsûl*, s. 31.

Lübab adıyla şerh etmiş olup, bu eser 1292/1875 yılında Bulak'ta ve 1360/1941 yılında Mısır'da Mustafa Babi'l-Halebi tarafından Şarkavi haşiyesiyle basılmıştır. 1418/1997 tarihli Beyrut baskısı (Daru'l-Kütübi'l-İlmîyye), Ebu Abdurrahman Uveyda tarafından yapılan tahkikli neşridir.¹⁹

b. *Fethü'l-vehhâb bi şerhi Menheci't-tullâb*: Bu kitap, İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Minhâcü't-tullâb*'ının şerhidir. İlk baskısı 1332/1914 yılında Meymeniyeye Matbaası'nda yapılmış, sonra tekrar Daru'l-Marife tarafından basılmıştır (Beyrut t.y.).²⁰

c. *el-Gürerü'l-behiyye fî şerhi'l-Behcetü'l-Verdiyye*: Zeynüddin b. Muzaffer el-Verdi'nin (ö. 749/1349) manzûmesi olan *Behce*'ye el-Ensârî'nin yazdığı şerhtir. Bu kitabın te'lifi 867/1463 yılında bitirilmiştir. Sonra Abdülkadir Ata'nın tahkikiyle Daru'l-Kütübi'l-İlmîyye tarafından 1418/1997 yılında yayınlanmıştır.²¹

d. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-Tâlib*: İbnü'l-Mukri'nin (ö. 887/1482) *Ravdu't-tâlib* adlı eserinin şerhidir. 1313/1895 senesinde Mısır'da basılmıştır. Sonra Şihab Ahmed er-Remli'nin (ö. 957/1550) haşiyesiyle ile birlikte el-Mektebetü'l-İslâmiyye tarafından basılmıştır. Daha sonra Muhammed Tamir tahkikiyle Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye tarafından 1422/2001 senesinde yayınlanmıştır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden bu eser daha sonra müstakil bir başlıkta ele alınacak ve bu eser hakkında ayrıca detaylı bir bilgi verilecektir. 4 cilt olarak Daru'l-Kitabü'l-İslamiyye tarafından basılmıştır.

e. *Menhecü't-tullâb*: İmam Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibin*'in muhtasarıdır. 1285/1868, 1287/1870 ve 1294/1877 yıllarında Bulak'ta basılmıştır. 1294/1877 Mısır'da ve Meymeniyeye matbaasında *Fethü'l-vehhâb* şerhiyle birlikte basılmıştır. Mısır'da *Minhâcü'n-Nevevî* hamîşiyle 1305/1888 senesinde basılmıştır. Daru'l-Fikir tarafından da 1412/1992 yılında neşredilmiştir.²²

¹⁹ Ayderûs, *en-Nuru's-sâfir*, s. 114; Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/369.

²⁰ Ayderûs, *en-Nuru's-sâfir*, s. 114; Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/369; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/374.

²¹ Ayderûs, *en-Nuru's-sâfir*, s. 114; Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/369; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/374.

²² Ayderûs, *en-Nuru's-sâfir*, s. 114; Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/369; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/374.

f. Şerhu'l-Asl: Veliyüddin el-İrâki'nin (ö. 826/1423) *Metnü't-Tenkîh*'in büyük bir şerhidir. el-Ensârî bu kitabının adını *Tuhfetü't-tullâb li şerhi Tahrîri Tenkîhi'l-lübâb*'ında birçok kez zikretmiştir.²³

g. Hülâsatü'l-Fevaidi'l-Muhammediyye fi şerhi'l-Behçeti'l-Verdiyye: Manzûmetu'l-Behçeti'l-Verdiyye 'nin küçük bir şerhidir.

h. Gâyetü'l-vusul ila ilmî'l-fusul: Ebu'l-Abbas Ahmet b. el-Haim'e (ö. 815/1412) ait *el-Fusûl fi'l-ferâiz*'in meşhur bir şerhidir. *Menhecü'l-vusûl ilâ ilmî'l-fusûl* diye de isimlendirmiştir.²⁴ Bu eser Sirâcü'l-Hak b. Muhammed Lokman tarafından yüksek lisans tezi olarak 1420/2000 yılında Medine İslam Üniversitesi'nde tahkik edilmiştir.

i. Menhecü'l-vusûl ilâ tahrîci'l-Fusûl: Bir önceki kitabı gibi Ebu'l-Abbas Ahmet b. el-Haim'e (ö. 815/1412) ait *el-Fusûl fi'l-ferâiz*'in şerhidir.

j. Telhisu'l-ezheriyye fi ahkami'l-ed'îye: Zerkeşi'nin (ö.794/1392) *Ahkâmu'l-ed'îye*'sinin bir muhtasarıdır.

k. Behcetü'l-Hâvî: Kazvinî'nin (ö.665 /1266) *el-Havi's-Sağir*'inin şerhidir.²⁵

l. el-İ'lam ve'l-ihtimâm bi cem'i Fetavâ Şeyhilislâm: *el-Ensârî'nin* fetvalarının derlendiği bir eserdir. Derleme işlemi Halil b. Ömer tarafından 986/1578 yılında yapılmıştır. Ahmet Abid tarafından 2000 yılında neşredilmiştir (el-Mektebetü'l-Arabiyye).²⁶

m. el-Fethatü'l-ünsiyye li galakî't-Tuhfeti'l-kudsiyye: İbnü'l-Haim'in feraiz alanında yazdığı *et-Tühfetü'l-kudsiyye fi ihtisârî'r-rahabiyye* adlı eseri üzerine yazılmış bir şerhtir. Bu eser Osman b. Muhammed tarafından 1426/2005 yılında İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir.

²³ Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin*, 1/733.

²⁴ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 3/236; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/203.

²⁵ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 3/236; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/203; Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/626; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/374.

²⁶ Ensârî, *el-İ'lam ve'l-İhtimâm*, s. 506.

n. İmâdu'r-ridâ bi beyâni edebi'l-kadâ: Şerefüddin İsa el-Gazzî'nin (ö. 799/1397) *Edebü'l-hükkam fi süluki turuki'l-ahkam* adlı eserinin bir muhtasarıdır. 1398/1978 yılında İsmail Muhammed Ebu Şer'îa tahkikiyle Kahire'de basılmıştır.

o. Nihâyetü'l-hidâye fi tahriri metni'l-Kifâye: İbnu'l-Haim'in feraiz alanındaki eseri *Kifâyetü'l-huffâz*'ın şerhidir. Abdurrezzak Ahmed Hasan tarafından doktora tezi olarak tahkik edilen eser, Daru İbn Huzeyme tarafından basılmıştır.

p. Şerhu Muhtasari'l-Müzenî: Ebu İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ el-Müzenî'nin (ö. 264/878) meşhur *el-Muhtasar*'ının şerhidir.²⁷

r. Haşîye alâ şerhi Ebî Zür'a li'l-Behçeti'l-Verdiyye li'bni'l-Verdi: Veliyüddin Iraki'nin (ö. 826/1423) şerhi üzerine bir haşiyedir.

s. Şerhu Ferazi'l-Minhac

t. Tahrîru Tenkihi'l-Lübâb: Veliyüddin Iraki'nin (ö. 826/1423) *Tenkîhi'l-Lübâb*'ının muhtasarıdır.²⁸

1.3.2. Fıkıh Usulü Eserleri

a. Şerhu Minhâci'l-vusûl ila ilmi'l-usûl: Beyzâvî'ye (ö.685/1292) ait olan *Minhâcü'l-vusûl* adlı eserin şerhidir.

b. Lübbü'l-usûl: Tacuddin es-Sübki'nin (ö.771/1370) *Cemu'l-Cevami'* adlı eserinin özetidir. 1310/1892 yılında Mısır'da 1330/1912 yılında Meymeniyye Matbaası'nda basılmıştır. Eserin yeni baskısı 1423/2002'de basılmıştır.

c. Gâyetü'l-vusûl ila Lübbi'l-usûl: zikrettiğimiz bir önceki eserin şerhidir. 1330/1912 yılında Kahire'de el-Hüseyniye matbaasında basılmıştır. İki eser bir arada (Mustafa el-Babi el-Halebi baskısı) Miladi 1941/1360 yılında basılmıştır. Bu iki eser 1423/2002 yılında tekrar basılmıştır.

²⁷ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 3/236; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/203; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/374.

²⁸ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 3/236; Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/627, 2/1873-1875.

d. Hâşiye alâ şerhi Cem'i'l-cevâmi: Celâleddin el-Mahallî'nin (ö. 864/1459) *Cem'i'l-cevâmi* adlı eseri üzerine bir haşiyedir. Eserinin altı nüshası Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de 72-73-74-152-427-467 numaraları altında korunmaktadır. Bu haşiye 1423/2002 tarihinde Dimaşk Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrencisi Abdülhafız Hilal tarafından *Haşiyetü Şeyhülislâm Zekeriyâ el-Ensârî eş-Şafîi 'alâ Şerhi Cem'i'l-cevâmi' li'l-İmami'l-Mahallî eş-Şafîi* başlığı altında kitabın başından emir ve nehiy konusuna kadar tahkik edilmiştir.

e. Hâşiye ale't-Telvîh: Sa'deddin et-Teftâzânî'nin (ö. 793/1390), Sadrüşşerîa'nın (ö. 747/1346) *Tenkîhu'l-usûl*'üne yapılan yazdığı *et-Telvîh ilâ keşfi hakâiki't-Tenkîh* adlı şerhin haşiyesidir.

f. Fethu'r-Rahman bi şerhi Luktati'l-aclan ve belleti'z-zamân: Zerkeşî'nin (ö.794/1392) *Luktatu'l-aclan* eserinin bir şerhidir. (1329/1911) yılında Mısır'da basılmıştır.

g. Şerhu'l-Varakât: İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *el-Varakât*'ı üzerine yazdığı şerhtir.²⁹

1.3.3. Kur'an ve Tefsir Alanındaki Eserleri

a. Fethu'l-Celîl bi-beyâni hafıyyi Envâri't-tenzîl: Beyzâvî'nin (ö. 685/1292) *Tefsiru'l-Beyzâvî* diye meşhur olan *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-tevîl* adlı tefsirinin büyük bir haşiyesidir.

b. Fethu'r-Rahmân bi-keşfi ma yeltebisü fi'l-Kur'an: *Zikru âyâti'l-müteşâbihe* adlı eserin bir muhtasarıdır. Bulak'ta (1299/1882) yılında yayınlanmıştır.

c. Zikru âyâti'l-Kur'ani'l-müteşâbihati'l-muhtelifa ve gayri'l-muhtelifa.

d. ed-Dekâiku'l-muhkeme fi şerhi'l-Mukaddime: İmam Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Mukaddime* diye meşhur olan eserinin şerhidir. İlk baskısı ise Kahire'de 1308/1891 yılında, ikinci baskısı Nesîb Neşâv ve Nurettin İtır'ın tahkikiyle Dimaşk'ta 1400/1980 yılında yapılmıştır.

²⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/374.

e. *el-Havaşi'l-müfheme fi şerhi'l-Mukaddime*: İmam el-Cezeri'ye ait olan *Mukaddime*'nin başka bir şerhidir.

f. *Tuhfetü nücebai'l-asr fi ahkami'n-nûni's-sakine ve't-tenvîn ve'l-medd ve'l-kasr*: Tecvid hükümleri hakkında kısa bir eserdir.

g. *el-Maksad li telhisi ma fi'l-mürşid*: Ebu Muhammed el-Umani'nin(ö. 197/813) *el-Mürşid fi'l-vakf ve'l-ibtidâ* eserinin muhtasarıdır. Bulak'ta (1280/1863) ve Mısır'da (1305/1888) yayınlanmıştır.³⁰

h. *Mukaddime fi'l-besmele ve'l-hamdele*: *Şerhu'l-besmele* ve *Mukaddime fi'l-kelam ale'l-besmele* gibi birçok ismi vardır. Birçok defa basılmıştır.

i. *İ'râbü'l-Kur'ân*: Teymuriyye Kütüphanesi'nde bir yazma nüshası vardır (No: 300).

j. *Muhtasaru Kurreti'l-ayn fi'l-feth ve'l-imale beyne'l-lafzayn*: el-Kâsıh'ın (ö. 801/1399) *Kurretu'l-ayn* isimli eserinin bir muhtasarıdır.³¹

1.3.4. Hadis Eserleri

a. *Tuhfetu'l-Bârî alâ şerhi Sahîhi'l-Buhârî*: el-Kastallânî'nin (ö.923/1518) *İrşâdu's-sârî* adlı eseri ile birlikte Mısır'da 1276/1859 yılında basılmıştır.

b. *Şerh ala sahih-i Müslim*.³²

c. *Fethu'l-Bâki bi-şerhi Elfiyyeti'l-İrâkî*: İrâkî'nin (ö. 806/1404) *Elfiyye* diye meşhur olan *et-Tebşıra ve't-tezkira fi usuli'l-hadîs* adlı eserinin şerhidir.

d. *İ'lam bi ehadisi'l-ahkâm*.

³⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/374.

³¹ Ensârî, *Bülüğu'l-ereb*, s. 17; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/203; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/374.

³² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/374.

e. Fethu'l-i'lâm bi şerh'l-i'lâm bi ehadisi'l-ahkâm: 910/1504 yılında yazmayı bitirmiştir. Bir önceki eserin bir şerhidir. 1421/2000 yılında Beyrut'ta basılmıştır (Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye).

f. Muhtasar Bezli'l-mâûn: İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Bezlu'l-mâûn* adlı eserinin muhtasarıdır.

g. Muhtasaru'l-Âdâb: Ahmed b. Huseyin el-Beyhaki'nin (ö. 458/1066) *el-Âdâb fi el-hadis*'inin özetidir.

*h. Şerhü'l-Erbâine'n-Nevevî.*³³

1.3.5. Kelam, Mantık ve Cedel Eserleri

a. Fethu'l-ilâhi'l-mâcid bi izahı şerhi'l-Akâid: Taftazani'nin (ö.791/1389) *Şerhu'l-ilâhi'l-mâcid* adlı eserinin şerhidir.

b. Levâmiu'l-efkâr fi şerhi Tavalî fi usulu'd-dîn: Kadı Beyzavi'nin (ö.685/1286) *Tavalî fi 't-tevhîd* adlı eserinin şerhidir.

c. Fethu'r-Rahmân bi-şerhi Risâleti'l-Molla Arslân: Arslân b. Ya'kûb ed-Dımaşki'nin (ö. 540/1145) tevhid, tasavvuf ve ahlâk ilimleri hakkındaki risalesinin bir şerhidir. *Şerhu'l-Mukeddîmeti'l-Reslâniyyeti'l-kudsiyye* olarak da bilinir. İzz b. Abdisselâm'ın *Hallü'r-rumûz*'u ile birlikte Mısır'da (1317/1899) yılında basılmıştır.

d. Fethu'l-Vehhâb bi-şerhi'l-Âdâb: Semerkandi'nin (ö. 690/1291) *Âdâbu'l-bahs* adlı eserinin şerhidir. Cedel ve mantık konularını ihtiva etmektedir.

e. Şerhu'ş-Şemsiyye: Şemsiyye: Necmeddin Ali b. Ömer el-Kazvî'nin (ö. 675/1277) Mantık hakkında şerhtir.

f. Şerhu Zâbitati'l-eşkâli'l-erba'a: Tefâtânî'nin mantık ve cedel ile alakalı *Zâbitatu'l-eşkâli'l-erba'a* adlı eserinin şerhidir. Hindistan'da 1292 /1875 yılında basılmıştır.

³³ Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâira*, 1/203; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, 1/374.

g. Fethu'l-Vehhâb bimâ yecib te'allümühû 'alâ zevi'l-elbâb: Kelam ilmi hakkında bir eserdir. Mısır'da Teymuriyye Kütüphanesi'nde bir yazma nüshası vardır (No: 443).

h. el-Muttala' Şerhu İsâgûcî fi'l-mantık: Mısır'da Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye tarafından basılmıştır.³⁴

1.3.6. Tasavvuf Eserleri

a. el-Fütühâtü'l-ilâhiyye fi nef'i ervâhi'z-zevâti'l-insâniyye: Tasavvuf hakkında bir eserdir.

b. İhkâmu'd-delâle 'alâ tahrîri'r-risâle fi şerhi'l-Kuşeyrî: İmam Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî'nin (ö. 456/1072) *er-Risale*'si üzerine yazdığı bir şerhtir.

c. Tehzîbü'd-delâle: Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'si üzerine yapılmış bir ihtisar çalışmasıdır.

d. Netâiciü'l-efkâri'l-kudsiyye: Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinin bir başka şerhidir.

e. Risâle fi kerâmâti'l-evliyâ.³⁵

1.3.7. Dil Bilimleri Eserleri

a. Bülûğu'l-ereb bi şerhi Şüzûri'z-zeheb: İbn Hişam el-Ensârî'nin (ö. 762/1360) *Şüzürü'z-zeheb* adlı eserinin şerhidir. Yusuf el-Hac Ahmed tarafından tahkik edilmiştir.

b. ed-Düreru's-seniyye fi şerhi'l-Elfiyye: İbn Malik'e (ö. 672/1360) ait olan *el-Elfiye*'nin şerhidir.

c. Fethu Rabbi'l-beriyye bi-şerhi'l-Kasidetü'l-Hazreciyye: Abdullah el-Hazrecî'nin *el-Hazreciyye / er-Râmize* adlı kasidesinin şerhidir. Mısır'da 1303/1886 yılında basılmıştır.³⁶

d. Divânu'l-hutab: Tam adı *et-Tuhfetü'l-'aliyye fi'l-hutabi'l-minberiyye*'dir.³⁷

³⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-'ârifin*, 1/374; Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin*, 1/743.

³⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-'ârifin*, 1/374; Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin*, 1/743.

³⁶ Tarık, Yusuf, *Cuhud-u Şeyhülislam Zekerriyyâ el-Ensârî fi'l-Fıkhü's-Şafî*, s. 55.

e. Aksa'l-emânî fî ilmî'l-beyân ve'l-bedî' ve'l-me'ânî: 1305/1888 yılında Bulak, 1323/1905 yılında da Mısır'da basılmıştır.

f. Fethu münezzili'l-mesânî bi-şerhi Aksa'l-emânî: Önceki eserin şerhidir ve 1332/1914 yılında Kahire'de basılmıştır.³⁸

g. el-Menâhicü'l-kâfiye fî şerhi'ş-Şâfiye: Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) sarf ilmine ait eserinin bir şerhidir.

*h. Divânu'ş-Şiir.*³⁹

i. el-Edvâü'l-behîce fî ibrâzi dekâiki'l-münferice: Ebu Fazıl Yusuf İbnü'n-Nahvî'nin (ö. 513/1119) *el-Kasîdetü'l-münferice*'si üzerine yazılan bir şerhtir. 1323/1905 yılında Kahire'de basılmıştır.

j. el-Hulâsa: Bir önceki eserinin muhtasarıdır.⁴⁰

1.3.8. Çeşitli Alanlardaki Eserleri

a. el-Hudûdü'l-enîka ve't-ta'rîfâtü'd-dakîka: Bu risalede Ensârî, din ve fıkıh usulü konusunda tedavülde bulunun lafızları bir araya getirmiş; bunların dil ve terim anlamlarını Şafii mezhebine göre açıklamıştır. 1411/1991 yılında Beyrut'ta basılmıştır.⁴¹

b. el-Edeb fî teblîği'l-ereb: Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki'nin (ö. 458/1066) *el-Adâb* isimli eserinin muhtasarıdır.

c. el-Lü'lü'ü'n-nazîm fî revmi't-ta'allüm ve't-ta'lim: Bu risalede ilimden, ilmin tanımları, faydaları ve öğrenme koşullarından bahsedilmektedir. 1319/1901 yılında Mısır'da basılmıştır.⁴²

³⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 3/255.

³⁸ Serkis, Yûsuf b. İlyân, *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-'Arabiyye ve'l-mu'arreb*, 2/487.

³⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-'ârifin*, 1/374.

⁴⁰ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 3/236.

⁴¹ Tarık, Yusuf, *Cuhud-u Şeyhülislam Zekeriyâ el-Ensârî fî'l-Fıkhî'ş-Şafîi*, s. 59.

⁴² Ensârî, *Bülüğü'l-ereb*, s. 16-20-24.

1.4. Esne'l-Metâlib

Yukarıda kısaca künyesi tanıtılan bu eser, Şâfiî mezhebine mensup kimselerin fetva verirken ya da herhangi bir amelde bulunurken itimat edip güvendikleri eserlerden bir tanesidir. *Esne'l-metâlib*'in Şâfiî literatür içerisinde uzun bir serencamı vardır. Şöyle ki; Şâfiî eserleri, kaynak olarak genellikle İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin⁴³ (ö. 478/1085) *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb* adlı eserine dayanır.⁴⁴ Bu eser Şâfiî mezhebinin temel kitaplarından Müzenî'ye (ö. 264/878)⁴⁵ ait *el-Muhtasar*'a dayanmaktadır. Meşhur Şâfiî fakih Gazzâlî (ö. 505/1111) *Nihâyetü'l-matlab*'ı *el-Basît* adıyla ihtisar etmiş,⁴⁶ daha sonra da *el-Basît*'i *el-Vasît* adıyla,⁴⁷ *el-Vasît*'i de *el-Vecîz* adıyla tekraren ihtisar etmiştir. Abdülkerîm b.

⁴³ Şâfiî fakih İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed el-Cüveynî Rûknüddîn, kendisi İmâm Şâfiî'nin en âlim arkadaşından birisi olup (419/1028) senesinde Nisâbûr bölgesinde dünyaya gelmiştir. Önce Bağdat'a, ardından Medine'ye ilim öğrenmeye giden İmâmü'l-Haremeyn, daha sonra Nisâbûr'a geri dönmüştür. Nizamiye medreselerinde tahsil gören imamın birçok eseri bulunmaktadır. *Gıyâsü'l-ümme fî iltiyâsi'z-zulem*, *el-'Akidetü'n-Nizâmiyye*, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, *eş-Şâmil fî usûli'd-dîn*, *el-Varakât fî usûli'l-fikh* eserlerinden bazılarıdır. Kendisi h. 478 senesinde vefat etmiştir. İmâmü'l-Haremeyn'in biyografisi için bkz., İbn Hallikân, *Vefeyatü'l-ayan*, 2/341; İbn Sübkî, *Tabakatü's-Şâfiyyeti'l-kübra*, 5/165-200; Ziriklî, *el-Alam*, 4/160.

⁴⁴ Hafız İbn Hacer el-Askalânî, faydalı bulduğu yedi kitaptan naklen şunları ifade eder: İmâm el-Cüveynî, Müzenî'nin sekiz bölüm halinde İmâm Şâfiî'nin sözlerini rivayet ettiği muhtasarın şerhi olan *en-Nihâye* adlı eseri tasnif ettikten sonra insanlar bu kitaba büyük ilgi gösterdiler. Zira İmâm el-Cüveynî'nin öğrencisi İmâm Gazalî, söz konusu *en-Nihâye* adlı eseri *el-Basît* adını verdiği eserde ihtisar etmiş, daha sonra bunu kısaltarak *el-Vasît* adıyla tekrar muhtasar olarak yazmıştır. Bundan sonra bu eseri de *el-Vecîz* adıyla tekrar ihtisar etmiştir.

⁴⁵ Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl b. Ömer el-Müzenî, İmâm Şâfiî'nin talebelerinden birisi olup (175/791) senesinde Mısır'da dünyaya gelmiştir. Zahid ve vera sahibi birisi olup bir alim ve müçtehit, ilim ehlinin büyüklerindedir. İmâm Şâfiî, el-Müzenî hakkında "Mezhebimin yardımcısı" diyerek övgüde bulunmuştur. Ayrıca öyle hüccet sahibi bir kimse olduğunu belirtmiştir ki şeytanla bile münazarada bulunsan ona galip gelir demiştir. el-Câmi'u'l-kebîr, el-Muhtasar, el-Câmi'u's-sağîr eserlerinden bazılarıdır. (264/878) yılının Ramazan ayında vefat etmiş, İmâm Şâfiî'nin kabrinin yakınına defnedilmiştir. Allah hepsine rahmet eylesin. el-Müzenî'nin biyografisi için bkz., İbn Sübkî, *Tabakatü's-Şâfiyye*, 2/93; Ziriklî, *el-Alam*, 1/329.

⁴⁶ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-İmâm Hüccetü'l-İslâm Zeyneddin Ebû Hâmid et-Tûsî el-Gazzâlî, hicri 450 senesinde Tûs'ta dünyaya geldi. İmâmü'l-Haremeyn lakaplı el-Cüveynî'den ders aldı, çağının âlimlerine denk bir kimse haline geldi. İmamı hayatta iken başkalarına ders okuttu. İmamı vefat ettikten sonra, Kralın meclisine geldi, onu güzel karşılayan kral ona Nizamiye medreselerinde vazife verdi. Bir müddet burada ders okuttuktan sonra burayı terk etti ve hacca gitti, ardından Dımaşk'a döndü ve on yıl orada ikamet etti. Burada el-İhya adlı eserini kaleme aldı. Daha sonra Kudüs ve İskenderiye'ye giden Gazalî, kendini eser telif etmeye, ibadete ve ilim yaymaya vermek üzere vatani Tus'a döndü. Bir müddet Nisabur'da ders okuttuktan sonra geri döndü ve hadislerle özellikle de Buhari'nin *es-Sahih*'i ile meşgul oldu. Hicri 505/1111 senesinde cemaziyülevvel ayının sonlarında vefat etti, İbn Kadî Şühbe, *et-Tebakat*, 2/ 293.

⁴⁷ Şâfiî mezhebine dair İmâm Gazalî'ye ait olan *el-Vasît* adlı bu eser, fıkhîta, özellik de Şâfiî fıkhında genelde ise İslam fıkhında en öne çıkan eserlerden bir tanesidir. Bu eser, Şâfiî mezhebinde kaleme alınan eserlerin gelişmiş ve ilettilmiş hali kabul edilir. İmâm Nevevî, *et-Tenkîh* adlı eserinin mukaddimesinde şunları söyler: Şâfiî arkadaşlarımızdan birçok kimse ilgili kimselerce de malum ve meşhur olduğu üzere Mebsub ve Muhtasarlardan fûruları tasnif etmişler, bu tasnif eserlerinde birçok ahkâm, kavait ve çok değerleri miraslar bırakmışlardır. Bunlar arasında en güzel şekilde toparlanıp tertip edilmiş, işlenmiş ve ihtisar edilmiş, harekesi konulmuş,

Muhammed er-Râfî⁴⁸ (ö. 623/1226) gelerek *el-Vecîz* için birincisi küçük, ikincisi ise büyük olmak üzere iki şerh kaleme almış, birincisine *eş-Şerhu's-Sağîr* adını verirken ikincisini *Fethu'l-'azîz fî şerhi'l-Vecîz* olarak isimlendirmiştir. Bu eser Şâfî mezhebinde *eş-Şerhu'l-Kebîr* diye bilinmektedir. Daha sonra gelen Nevevî (ö. 676/1277)⁴⁹ *Fethu'l-'azîz fî şerhi'l-Vecîz* adlı bu eseri *Ravzatü't-tâlibîn* adıyla ihtisar etmiştir. İbnü'l-Mukri' el-Yemenî (ö. 837/1433)⁵⁰ zayıf ve mercûh kavil, vecih ve tarikleri ayıklayıp râcih ve mutemet görüşleri ekleyerek Nevevî'nin bu eserini *Ravzü't-tâlib* adıyla ihtisar etmiştir. Zekeriyâ el-Ensârî, *Ravzü't-tâlib*'i şerh ederek *Esne'l-metâlib*'ini kaleme almıştır. Şerh ederken Şâfî mezhebinin ahkâm ve fûru konularında dayandığı delilleri zikretmiştir. Zekeriyâ el-Ensârî'nin talebesi Şehâbeddin er-Remlî (ö. 957/1550)⁵¹ bu eserin bir nüshasının kenarına haşiye şeklinde notlar

geliştirilip temelleştirilmiş ve hazır hale getirilmiş eserlerden birisi de Ebu Hamid Gazali'nin *el-Vasît* isimli eseridir. Muhittin Ebu Sait en-Nisâbüri bu eser *el-Muhit fî şerhi'l-Vasît* adıyla şerh etmiştir. Allame İbnü'r-Rifaa ise buna *el-Matlabü'l-'alî fî Şerhi Vasîti'l-Gazzâlî* adını vermiş, el-Kamuli ise *el-Muhit fî şerhi'l-Vasît* olarak isimlendirmiştir. Geniş bilgi için bkz., Gazzâlî, *el-Vasît fî'l-mezheb*, 1/11-23.

⁴⁸ Şeyhülislam İmamüddin Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Ömer er-Râfî el-Kazvînî, *Fethu'l-'azîz fî Şerhi'l-Vecîz* isimli eserin sahibidir. Hicri 557 senesinde doğmuştur. Babasından ve başkalarından fıkıh dersi almıştır. Bir ders halkasından hadis dinlemiştir. el-İsnevi kendisi hakkında şunları söyler: “er-Râfî, mezhepte benzeri telif edilmemiş olan *Şerhi'l-Vecîz* isimli eserin sahibidir. Fıkıh, tefsir, hadis, usul ve benzeri ilimlerde imam olan er-Râfî, eserlerinde çok temiz ve güzel bir dil kullanmıştır. Oldukça erdemli ve menkulat konusunda çok titizdir.” İbnü's-Salah şöyle demiştir: “Sanırım acem ülkelerinde onun gibisini görmüş değilim. Kendisi sanat sahibi, iyi bir sicile sahip, işini güzel yapan bir kimse idi. Kendisi Râfî b. Hudeyc'e nispet edilmektedir.” er-Râfî hicri 623 senesinde vefat etmiştir. *Fethu'l-'azîz fî Şerhi'l-Vecîz*'in yanı sıra *eş-Şerhu's-sağîr*, *el-Muharrer fî fûru'î's-Şâfi'i*, *Şerhu Müsnedi's-Şâfi'i* ve *el-Emâli's-şâriha 'alâ müfredâti'l-Fâtiha* eserlerinden bazılarıdır. Biyografisi için bkz., Ziriklî, *el-Alam*, (4/54).

⁴⁹ İmam Nevevî: Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, Şâfî mezhebinin imamı olup döneminin büyük fakihlerinden bir tanesidir. 631'de Suriye'nin güneyindeki Havran bölgesinde Nevâ köyünde doğdu. Kur'ân-ı Kerîm'i burada öğrendi ve hatmetti. Olgunluk çağına eriştikten sonra Dimaşk'a gelip *et-Tenbih*'i okumaya başladı. Anlatıldığına göre kendisi 4-5 ayda bu eseri okumuş, senenin kalanında ise *el-Mühezzeb*'in ibadetler bölümünün dörtte birini bitirmiştir. Ardından şeyhlerin yanına giden Nevevî, onlardan her gün on iki ders almıştır. Ardından tasnif ile meşgul olan Nevevî, birçok eser meydana getirmiştir. Bunlardan kimisini tamamlamış kimisini ise tamamlayamamıştır. O'ndan başka fıkıhçıların hiçbirinin olamayacağı derecede züht sahibi, ibadete düşkün, takvalı, araştırmaya meraklı ve insanlara karışmayan bir kimse idi. Sürekli oruç tutar, krallara ve diğer insanlara iyiliği emredip onları kötülükten alıkoyardı. Birçok medresede ders okutmuştur. Hicri 676 yılında vefat etmiştir. İmam Nevevî'nin biyografisi için bkz., İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (7/227); İbn Kadî Şühbe, *et-Tabakat* (1/2/157), (2/3/41); Katip Çelebi, *Keşfü'z-zumun* (2/728); Şerhu'l-Mühezzeb'in mukaddimesi.

⁵⁰ İsmâil b. Ebî Bekr b. Abdullah b. İbrahim eş-Şercî el-Hüseynî eş-Şâverî el-Yemenî, 754 yılında, Yemen'in Kızıldeniz sahilinde bulunan Şerce bölgesindeki Ebyâtü Hüseyin'de dünyaya geldi ve orada yetişti. Kendisi Taiz'de ve Zebîd'de müderrislik yaptı. Resûlî Devleti'nin hükümdarı el-Melikü'l-Eşref tarafından bazı resmi görevlere getirildi. Kendisi Zebîd'de vefat etmiştir. Birçok eser bırakmıştır. *Unvânü's-şerefi'l-vâfi fî 'ilmi'l-fikh ve'l-'arûz ve't-târih ve'n-nahv ve'l-kavâfi*, *ed-Divan*, *İrşâdü fî fûruu's-Şafiyye* (Hâvî bu eseri ihtisar etmiştir), *Ravzü't-tâlib* (Zekeriyâ el-Ensârî *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib* adıyla bu eseri şerh etmiştir) verdiği eserlerden bazılarıdır.

⁵¹ Şehâbeddin Ahmed b. Hamza el-Ensari er-Remlî eş-Şâfî, Mısır'da Rimle adında bir bölgeye nispetle er-Remlî denilmiştir. Hicri 957 senesinde vefat etmiştir. Fıkıh, tefsir, hadis, sarf, nahiv, meani, beyan, bedii gibi Arap dili bilimleri ve kelam ilmi ile meşgul olmuştur. *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib* adlı eserin sahibi Zekeriyâ el-Ensârî önde gelen hocalarından biridir. Küçük Şâfî lakabıyla anılan oğlu Ahmed b. Abdurrahman el-Âmirî er-

yazmış, daha sonra gelen Muhammed b. Ahmed eş-Şevberî (ö. 1069/1659) bu hâşiyeleri müstakil bir eser olarak derlemiştir.

Remlî (ö. 1004) ve *el-Muğnî* gibi Şâfiî fikhında değerli eserler vermiş olan Şemseddin Ahmed b. Muhammed el-Mısri el-Hatip eş-Şirbini, önemli talebelerindendir.

İKİNCİ BÖLÜM

FIKHÎ KAİDELER VE ESNE'L-METALİB

Fikhî kaideler, hukukun temel ilkelerini yansıtan, farklı alanlardaki fer'î meselelerin hükümlerini tamamen veya büyük oranda kuşatan tümel önermelere denir.⁵² Arapçada **القاعدة الفقهية** şeklinde ifade edilen bir tabir, kaide ve fikhî kelimelerinden oluşmaktadır. Çalışmanın ana konusuna geçilmeden önce bu kelimeler hakkında bilgi verilecek, ardından fikhî kaidelerin İslam hukukundaki yeri ele alınacaktır.

2.1. Kaide Kavramı

Türkçede kurallar anlamına gelen “kavid” kelimesi Arapçada kaide kelimesinin çoğulu olup bir şeyin aslı ve temeli anlamına gelmektedir. Bu kelime Arapçada evin temellerini oluşturan “kaide” kelimesinden türetilmiştir. Bu sağlam ve sabit anlamına gelen **القواعد** kelimesinden türetilmiş bir sıfattır. İbn Manzûr (ö. 711/1311) bu kelime ile ilgili şu izahı yapmaktadır: “Arapçada **القاعدة** kelimesi, aslın esası anlamına gelir. Örneğin evin temeli için kullanılan **القواعد** kelimesi “onun esasları” manasını taşır.”⁵³ Zeccâcî (ö. 311/923) de aynı noktayı vurgulayarak “Arapça **قَوَاعِدُ** kelimesi; bir binanın temelini teşkil eden şeydir” demektedir. Ebu Ubeyd (ö. 224/838) ise “Ufka yayılmış olan bulutların tabanları, bir binanın kaidelerine yani temellerine benzetilmiştir.”⁵⁴ demektedir. Genel olarak bu kelime, sölükte istikrar, sebat ve temel anlamına gelmektedir.⁵⁵

⁵² Zebîdî, *Tâcû'l-'arûs*, “k'ad” md, 9/44-49.

⁵³ Bakara 2/127.

⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3/361; Cevherî, *es-Sihâh Tâcülüğa*, 2/525.

⁵⁵ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, 5/109; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, s. 679.

Kaidenin terim anlamına gelince; Fakihler, kaide için çeşitli tanımlar yapmışlardır. Bunlardan bazılarını şu şekilde ifade edebiliriz:

- Kaide, bütün cüz'ıyyâtına uyan küllî kazıyyedir.⁵⁶
- Cüz'ıyyâtına dair hükümlerin anlaşılmasına aracı olan küllî kazıyyedir.⁵⁷
- Kendisiyle ilgili hükümlerinin anlaşılmasına aracı olan ve bütün cüz'ıyyâtına uyan küllî hükümdür.⁵⁸
- Kendi kapsamına giren hükümlerin anlaşılmasına aracı olan ve çoğu cüz'ıyyâtına uyan küllî emirdir.⁵⁹
- Kapsamına giren olaylar hakkında cüz'ıyyâtın hükümlerinin anlaşılmasına aracı olan küllî kazıyyedir.⁶⁰

Bu tanımların hepsi farklı şekilde ifade edilseler bile hemen hemen aynı anlama gelmektedir. Bu tanımlardan hareketle kaidenin “kapsamına giren cüz'ıyyâtın hükümlerine uyan ve bu hükümlerin anlaşılmasına aracı olan küllî kazıyye, hüküm veya emir” olduğu söylenebilir.⁶¹ Özet bir şekilde ifade etmek gerekirse kaide, bütün cüz'ıyyâtına uyan küllî kazıyyedir. Ancak bu tanım biraz kapsamlı bir mahiyettedir. Zira bir küllî kaidenin bazı cüz'ıyyâta uymuyor olması, onu küllî olma niteliğinden çıkarmaz. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) de belirttiği gibi genel hükümleri ihtiva eden küllî şer'îatların cüz'ıyyâta taalluk eden hususlara görünüşte uymuyor olması, onun küllî oluşunu bozmaz.⁶² Ayrıca diğer ilimlerdeki kaideler, istisna ve şaz olan hususları da içine alır. Bu kaideler bu tür durumlardan hâli olmaz.⁶³ Bu husus, söz konusu tanımın kayıtlarından da anlaşılmaktadır.

Kaide, bütün cüz'ıyyâtına uyan küllî kazıyyedir

Kazıyye: Mevzu (mahkûmün aleyh) ve mahmul (mahkûmün bih) olmak üzere iki unsurdan meydana gelmektedir. Mesela “Zarar izale olunur”⁶⁴ kaidesindeki zarar kelimesi,

⁵⁶ Cürçânî, *et-Ta'rifât*, s. 171.

⁵⁷ Attâr, *Hâşiyetü'l-Attâr alâ Cemi'l-Cevâmi'*, 1/31-32.

⁵⁸ Taftâzânî, *Şerhu't-Telvîh 'ale't-Tavdîh*, 1/34.

⁵⁹ İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/11.

⁶⁰ Ubâde, *Tarih el-fikhu'l-islami*, 1/107.

⁶¹ bkz. İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/11; Taftâzânî, *Şerhu't-Telvîh 'ale't-Tavdîh*, 1/34.

⁶² İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkı'în*, 3/320.

⁶³ Nedvî, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, s. 44.

⁶⁴ İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/41.

mevzuyu, “izale olunur” cümlesi ise mahmulü ifade eder. Bu açıdan kazıyye, hükümden daha genel bir niteliğe sahiptir. Hüküm kaidenin bir rüknü iken kazıyye, kaidenin bütün rükunlarını ihtiva eder.

Emir ise kavaid olmayan küllînin bütün unsurlarını içine alan bir kavramdır. Kâinat ve dış âlem gibi hakkında hüküm bulunmayan kazıyye ve meseleler buna örnek olarak verilebilir.

Küllînin tanımında cüziyyâtтан ayrılan bir kayıt bulunmaktadır. Çünkü küllî, kapsamına giren konuları tam olarak içine alır. Dolayısıyla bu konuda verilecek hüküm, bütün fertlerini kapsar.

Tanımda geçen “bütün cüz’iyyâtına uyan” kısmı ise kaidenin, bilkuvve ve bilfiil olarak doğrudan veya dolaylı olarak bütün cüz’iyyâtı kapsadığı anlamına gelmektedir.⁶⁵

2.2. Fıkıh Kavramı

Fıkıh kelimesi Arapça فقه fiilinden mastar olup dilde, bir şeyi bilmek ve anlamak manasına gelmektedir. Örneğin “Falan kimseye din konusunda bir fıkıh verildi” denildiğinde bu, ona bir anlayış ve kavrayış verildiği anlamına gelir.⁶⁶

Fıkıh kelimesinin terim olarak birçok tanımı bulunmaktadır. Bu kelimenin belki de en meşhur ve kapsamlı tanımı şu şekildedir: Fıkıh ilmi, tafsili delillerden elde edilen şerî amelî hükümleri bilmektir.⁶⁷ Bu tarifin anlaşılması için tanımın içindeki kayıtların detaylı anlatımını yapmak gerekmektedir.

İlim: Bir şeyi, gerçek haliyle bilmek demektir ki bu, tarifin bir türünü teşkil etmektedir. Bunun dışındakiler, fıkıhla ilgisi olmayanları çıkarmak için olan kayıtlardır.

Ahkâm: Zat, sıfat ve fiil gibi fıkıhla ilgisi olmayan ahkâmı bu kapsamın dışına çıkarmaktadır.

⁶⁵ Bâhuseyn, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 33; Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 26.

⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/522; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s. 1250.

⁶⁷ Şevkânî, *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki ilmi'l-usûl*, 1/17; Gazâlî, *el-Müstasfâ min ilmi'l-Usûl*, s. 5; Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-Ahkâm*, 1/6; Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 168.

Şer'îyye: Bu kayıt, şer'îatla ilgili olan ahkâmı ifade etmektedir. Örfî, luğavî vb. şer'î olmayan hükümleri şer'î olanlardan ayırmak için konulmuştur.

Amelî: Bu kayıt ise, ameli hükümleri, itikadî ve ahlâkî hükümlerden ayırmak için konulmuştur.

Tafsili deliller: İcmali delillerden ayırmak için zikredilmiş bir kayıttır. Çünkü icmali deliller, fıkıh değil fıkıh usulü âlimlerinin uzmanlık alanına girmektedir.⁶⁸

2.3. Fıkhî Kaide Kavramı

Arapça *القاعدة الفقهية* olarak ifade edilen fıkhî kaide kavramı hakkında hem klasik dönemden hem de muasır dönem alimleri tarafından çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bu tariflerden bazıları şunlardır:

- a. Usulden ve diğer genel akli manalardan daha özel olup akitlerden ve özel fıkhî zabıtlardan daha genel bir nitelik arz eden küllî bir önermedir.⁶⁹
- b. Küllî nitelikte olmayıp ahkâmının bilinmesi için cüz'îyyâtının çoğuna uygulanabilen genel geçer bir hükümdür.⁷⁰
- c. Kapsamına giren olaylarda genel şer'î hükümleri içeren özlü anayasa metinlerindeki toplu hukuk ilkeleridir.⁷¹
- d. Kapsamında yer alan konuların hükümlerini bildiren genel geçer bir önermedeki şer'î bir hükümdür.⁷²
- e. Kapsamına giren konularda müteaddit bölümlerin genel yasama hükümlerini içeren fıkhî küllî asıdır.⁷³
- f. Süreklik ve çoğunluk yoluyla tüm cüz'îyyâtı için geçerli olan muhkem ve soyut nitelikli şer'î delile dayanan küllî hükümdür.⁷⁴
- g. Hükümlerinin anlaşılmasını sağlayan cüz'îyyâtın çoğuna uyan tümel kuraldır.⁷⁵

⁶⁸ Zeydan, *el-Veciz fi usuli'l-fikhiyye*, s. 9; Bâhuseyn, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 38-39.

⁶⁹ Makkarî, *el-Kavâid*, 1/212.

⁷⁰ Hamevî, *Gamzu 'uyûni'l-besâir*, 1/51.

⁷¹ Zerkâ, *el-Medhalü'l-fikhiyyi'l-âmm*, 2/965.

⁷² Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhiyye*, s. 43.

⁷³ Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhiyye*, s. 43.

⁷⁴ Rûkî, *Nazarıyyetu't-Taq'idi'l-Fikhî*, s. 48.

- h. Cüz'ıyyâtı küllî fikhî meseleler olan fikhî küllî kazıyyedir.⁷⁶
- i. Müteaddit bölümlerdeki fikhî fûrunun hepsini içine alan muhkem nitelikli genel geçer hükümdür.⁷⁷
- j. Fikhî kaide, kendi kapsamına giren konularda genel teşrii hükümleri içeren muhkem, veciz naslardaki şer'î delillere dayanan ameli, küllî fikhî kazıyyedir.⁷⁸

Fakihlerin bu tanımlarından hareketle fikhî kaide konusunda iki yol izledikleri görülmektedir.

1. Fikhî kaideyi, bütün cüz'ıyyâtına uyan küllî kazıyye olduğu kabul etmişler, bu kaide dışında kalan istisnaları bunun için bir problem görmemişlerdir. Zira bu istisnalar, kaideyi etkilememektedir. Bunun, kısaca temel fikhî kaidelerden çıkmış yan kaideler olduğunu söylemek mümkündür.⁷⁹
2. Fikhî kaide, ekseriyet arz eden bir kazıyye kabul edilmiştir. Çünkü çoğu fıkıh kaidesinin istisnası vardır. Bu, fikhî kaidenin küllî olmadığını göstermektedir. Eğer küllî olsa idi, bu istisnalar bulunmazdı.⁸⁰

Kanaatimizce son görüş, kaidenin anlamını kapsadığı için tercihe şayandır. Tarifin kayıtlarından bu net olarak ortaya çıkmaktadır.

Netice olarak ifade edilebilir ki *fikhî kaide*; kapsamına giren konularda genel teşrii hükümleri içeren muhkem ve veciz naslardaki şer'î delillere dayanan amelî fikhî küllî kazıyyedir.

Tanımda geçen *kazıyye* kelimesi Arapça القضاء kökünden türemiş bir kelime olup mahkûma verilen hükmü ifade eder.⁸¹ Terim olarak kazıyye, zâtı itibariyle doğru veya yanlış olabilen yargı anlamına gelmektedir.⁸² *Küllî*, türünün altındaki bağdaşık fertlerin tümüne uyan

⁷⁵ İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, 1/11.

⁷⁶ Bâhuseyn, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 36.

⁷⁷ Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 156.

⁷⁸ Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 37.

⁷⁹ Nedvî, *el-Kavâ'id el-Fikhiyye*, 39-43; Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 25-26.

⁸⁰ Bâhuseyn, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 48-54, Nedvî, *el-Kavâ'id el-Fikhiyye*, 39-43; Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 25-26.

⁸¹ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, 5/99.

⁸² Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, s. 176.

genel hüküm demektir. Tanımda geçen *şer'i delillere dayanan* tabiriyle Kitap, Sünnet, İcma gibi delillere dayanan, bu delillerde karşılığı bulunan kaide kastedilmektedir. Tanımda geçen *kapsamına giren konularda genel teşrii hükümleri içeren* ifadesiyle furu-i fıkıh konuları kastedilmektedir. Çünkü fikhî kaideye uyan genel, yeni ve sayısız kazıyye ve cüz'ıyyâta dair hükümler ihtiva eder.⁸³ *Muhkem ve veciz naslarda bulunan* tabiri ise, genellik ifade eden lafızların en kısa ve öz biçimde belirtilen ibareler anlamına gelmektedir.⁸⁴

2.4. Fikhî Kaidelerin Tarihsel Süreci

Fikhî kaidelerin tespiti ve tedvini fıkıh tarihinin belirli bir döneminin ürünü değildir. Bilakis temelleri Hz. Peygamber dönemine dayanmaktadır. Bununla birlikte fikhî mesainin artışıyla birlikte kaidelerin hepsi kısa bir süre içerisinde ortaya çıkmış da değildir. Asırlar süren bir zaman dilimi içerisinde ortaya çıkan fıkıh kaideleri, fıkıh ilminin de ilerlemesiyle gittikçe gelişme kaydetmiştir.

Genel kaidelerin oluşumuna yönelik birçok hadis-i şer'îf varit olmuştur. Hz. Peygamber'in ahkâm konusundaki bazı hadis-i şer'îfleri, içinde birçok fikhî kaide barındıran genel kaideler mesabesinde. Örneğin;

- “Bir şeyin tazmin sorumluluğu kime aitse o şeyin semeresi de ona ait olur.”⁸⁵
- “Zarar vermek yoktur, zarara zararla karşılık verme de yoktur.”⁸⁶
- “Ameller niyetlere göre değerlendirilir.”⁸⁷
- “Zengin borcunu geciktirmesi zulümdür.”⁸⁸

gibi özlü olarak ifade buyurduğu hadis-i şer'îfler, içinde birçok fikhî ve furu kaide barındıran bu genel kaidelere örnek olarak verilebilir. Bu genel kaideler diğer bazı fikhî kaideler için de temel teşkil edecek nitelikte olup genel fıkıh mantığını ifade etme noktasında önem arz etmektedir.

⁸³ Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 37.

⁸⁴ Zerkâ, *el-Medhalü'l-fikhiyyi'l-âmm*, 2/947.

⁸⁵ Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, “Buyu”, 53; İbn Mâce, *es-Sünen*, “Ticâret”, 22; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Buyu”, 43

⁸⁶ İbn Mâce, *es-Sünen*, “Ahkâm”, 17; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, 6/258.

⁸⁷ Buhârî, *es-Sahîh*, “Bed'ü'l-Vahyi”, 1; İbn Mâce, *es-Sünen*, “Zühd”, 26; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Talak”, 13.

⁸⁸ Buhârî, *es-Sahîh*, “Havâle”, 38; İbn Mâce, *es-Sünen*, “Sadakat”, 8.

Aynı şekilde sahabeden bize nakledilen rivayetlere bakıldığında öz ve edebi bir şekilde ifade edilmiş ve üzerine fikhî kaideler oturtulmuş genel kaideler de görülmektedir. Örneğin Hz. Ömer'in "*Haklar, şartlara göre verilir*"⁸⁹ ve Hz. Ali'nin "*Ariyet sahibine teminat yoktur.*"⁹⁰ sözleri buna örnek olarak verilebilir. Daha sonra gelen tâbiîn ve ümmetin büyükleri, birçok mesele ve füyuyu kapsayan pek çok kaide koymak suretiyle Hz. Peygamber'in ve ashabının yolunu takip etmişlerdir.

Fikhî kaideler, başlangıcı itibariyle müstakil bir ilim dalı olarak öne çıkmış değildir. Birçoğu müctehidlerin zihninde olan kaideler, ayrı bir kitapta derlenmemiş, daha çok fikhî faaliyetlerde yardımcı bir unsur olarak dile getirilmiştir. IV/X. asırda bir mezhebe bağlı olma fikri ile birlikte fikhî faaliyetler daha çok mezhepler eksenli olarak yürütülmüş, müstakil ichtihad etmek yerine mezhebin tedvini, mezhep içerisinde farklı görüşler arasında tercihler ön plana çıkmıştır.⁹¹ Bu dönemden sonra mezhep usulü dikkate alınmak suretiyle yeni meseleler tahriç usulü ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.⁹²

Tüm bu faaliyetler neticesinde mezheplerin mesailinin ve görüşlerinin netleştiği, usullerinin tespit edildiği dönemde, fıkıh kapsamında yeni telif usullerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bazen "kavaid" ve "zavabit", bazen "fürûk", bazen ise "ma'rifetü'l-efrat", "el-hiyel" gibi başlıkların görüldüğü bu yeni bölümlerde özellikle "fürûk", "zavabit" ve "kavaid" konusunda geniş bir literatür ortaya konulmuştur.⁹³ Fıkıh tarihi kaynakları belirtmektedir ki Hanefî mezhebi fakihleri, bu konuda öncü bir rol oynamışlardır. Fikhî kaidelerin tedvini ile ilgili bilinen en eski kıssa, İmam Süyûtî (ö. 911/1505) ve İbn Nüceym'in (ö. 970/1563) *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eserlerinde rivayet edilen bir kıssadır.⁹⁴ Aktardıklarına göre IV/X. asrın fakihlerinden Ebu Tahir ed-Debbâs,⁹⁵ İmâm-ı Azam Ebu Hanife'nin en önemli on yedi küllî kaidelerini bir araya getirmiştir. Ancak bu kaideleri kimseyle paylaşmaz, her gece herkes mescitten ayrıldıktan sonra kendi kendine kaideleri tekrar edermiş. Bir gün Ebu Sait el-Herev

⁸⁹ İbn Battâl, *Şerhu İbn Battâl 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*, 7/296.

⁹⁰ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 8/253, no:(151113).

⁹¹ Burnû, *Mevsû'a el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/66.

⁹² İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, s. 449.

⁹³ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 1/67-68.

⁹⁴ Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 7; İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n- nezâir*, s. 14-15.

⁹⁵ Ebu Tahir Muhammed b. Muhammed b. Süfyan, ed-Debbas, (ö.340 h.), rivayetleri ezberleyen ve bilen olarak nitelendirilmiş bir fakihidir. Mekke'ye yakın bir yerde vefat etmiştir. Vefat tarihi bilinmemektedir. Bkz. Abdülkâdir Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudıyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 2/116-117.

î eş-Şâfiî (ö 488/1095),⁹⁶ gizlice Ebu Tahir'in yanına gider, mesciddeki hasırların arasında gizlenir. İnsanlar mescidi terk ettikten sonra Ebu Tahir, mescidi kapatır ve bu kaideleri yedi kez tekrar eder. O sırada el-Herevî öksürür. Ebu Tahir, kendisini fark eder ve sille tokat mescitten çıkartır. Bundan sonra Ebu Tahir, tekrarlama işini mescitte yapmaz. el-Herevi, arkadaşlarının yanına dönünce kaideleri onlara okumuş.⁹⁷ Bu kaidelerin başlıcaları şunlardır:

- İşler, maksatlarına göre değerlendirilir.
- Yakîn (kesin) olan şey, şüphe ile zail olmaz.
- Zorluk, kolaylığı getirir.
- Örf hakem tayin edilmiştir.
- Zarar, izale olunur.

İmam Ebu Tahir'in bu meşhur kaideler dışında cem etmiş olduğu veya üzerinde durduğu diğer kaideleri tespit ve tayin etmek kolay değildir. Ancak Ebu Tahir'in çağdaşlarından olan Kerhî (ö 340 h.) bu kaidelerden bazılarını kendisinden iktibas etmiş ve bunları, içinde otuz yedi kaide ihtiva eden meşhur risalesi *el-Usûl*'e eklemiştir. Bu eser, fikhî kaideleri derleyen eserlerin ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Hanefi mezhebi konusunda telif edilen bu meşhur risale ile aynı dönemde Muhammed b. Haris el-Huşeni el-Malikî (ö. 361/971) tarafından kaleme alınan *Usûlü'l-füyâ* isimli eser de birçok fikhî küllî kaideyi ele aldığı için önem arz etmektedir.⁹⁸

V/XI. asırda ise Ebu Zeyd Abdullah ed-Debûsî (ö. 430/1039), Kerhî'den nakledilen küllî kaide birikimine ilavelerde bulunarak bu konuda usul kaidelerinin yanı sıra fûru kaidelerini de içeren *Te'sisü'n-nazar* isimli eserini telif etmiştir.⁹⁹ Bu eserden sonra aynı asırda ve VI/XII. asırda herhangi bir kitap tespit edemedik. Ancak herhangi bir müstakil kitabın bulunmayışı, hiç kuşkusuz bu denli geniş olan bir alanda hiç çalışma yapılmadığı şeklinde değerlendirilmemelidir

⁹⁶ Tam adı, Ebu Sait Muhammed b. Ahmed b. Ebi Yusuf el-Herevi eş-Şafii'dir. 488/1095 yılında vefat etmiştir. Bkz. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/316.

⁹⁷ Bu kıssa, her ne kadar Süyûti ve İbn Nüceym tarafından *el-Eşbâh ve'n-nezâir*'de zikredilmiş olsa da, bu konuda el-Hamevî, el-Bâhuseyn, Mustafa el-Zerkâ ve diğerleri gibi çağdaş fikhîçiler buna temkinli yaklaştıklarını görmekteyiz. Çünkü söz konusu kıssa garip bir masala benzemekte, daha çok bir efsane gibi ve ona daha yakın görünmekte ayrıca bilimsel bir gerçek olmaktan uzak kalmaktadır. Dolayısıyla bilimsel çalışmada dayanak kabul edilebilecek bir kıssa değildir. Bkz., el-Hamevî, *Gamzu 'uyûni'l-besâir*, 1/36; Zerkâ, *el-Medhalü'l-fikhiyyi'l-'âmm*, 2/971; Bâhuseyn, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 312-313.

⁹⁸ Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhiyye*, s. 136.

⁹⁹ Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhiyye*, s. 137.

VII/XIII. asırda ise küllî kaideler alanında birçok eser yazılmıştır. Örneğin Muhammed b. İbrahim el-Cacermi el-Sehleki'nin (ö. 613 /1216), kaleme aldığı *el-Kavaid fi furui's-şafiiyye* isimli kitabı bunlardan biridir.¹⁰⁰ Yine İzzeddin Abdüsselam'ın (ö. 660/1262) *Kavaidü'l-ahkâm fi mesâlihi'l-en'am* isimli eseri bunlardan biridir.

VIII/XIV. asır ise fikhî kaidelerin tedvin edilip bu konudaki teliflerin gelişiminin altın çağı olarak kabul edilir. Şafiilerin ön plana çıktığı bu yüzyılda her mezhepten müellifler çok sayıda eser telif etmiştir. Bu asırda kaleme alınan en meşhur eserler şunlardır:

- *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, İbnü'l-Vekîl eş-Şâfiî (ö. 716/1317)
- *Kitâbü'l-Kavaid*, Muhammed el-Makkarî el-Mâlikî (ö. 758/1631)
- *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Tâceddin es-Sübki (ö. 771/1370)
- *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Cemâlüddîn el-İsnevî (ö. 772/1370)
- *el-Mensur fi'l-kavaid*, Bedrüddîn ez-Zerkeşi (ö. 794/1392)
- *el-Kavaidü fi'l-fikhî*, İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393)

IX/XV. asırda da benzer çalışmalar yapılmaya devam edilmiştir. Örneğin bu asrın başlarında İbnü'l-Mülakkın (ö. 804 h.) es-Sübki'nin eserine dayanarak *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* adında bir eser telif etmiştir. Bunun dışında bu asırda yazılan eserleri ise şu şekilde zikredebiliriz:

1. *Esne'l-makasid fi tahriri'l-kavaid*, Muhammed b. Muhammed ez-Zübeyr (ö. 808/1405)¹⁰¹
2. *Kavaidü'l-manzume*, İbnü'l-Haim el-Makdisi (ö. 815/1412)¹⁰²
3. *Kitâbü'l-kavaid*, Takıyyüddin el-Hasni (ö. 829/1426)

X/XVI. asra gelindiğinde ise Suyûtî (ö. 911 h.); dağınık halde bulunan en önemli fikhî kaideleri özetleyerek *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* isimli eserinde bir araya getirmiştir. İbn Nuceym (ö. 970/1563) ve onun arkasından gelenler de *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* isimli eserlerinde aynı metodu izlemişlerdir.¹⁰³

¹⁰⁰ İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, 2/62; Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, s. 137.

¹⁰¹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 9/218.

¹⁰² İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-Zeheb*, 9/163.

¹⁰³ Nedvî, *el-Kavâid el-Fıkhîyye*, s. 137-140.

2.5. Diğer Kaidelerden Farkları

2.5.1. Fıkhî kaideler ile usul kaidesi arasındaki farklar

Fıkhî kaideler ile usul kaideleri, birbirlerini destekler, açıklar ve bunların anlaşılmasını sağlarlar. Hatta bazı fıkhî kaideler ile usul kaideleri arasında ortak bir nokta bulunur. Dolayısıyla bunlar doğrudan birbirleri ile bağlantılıdır. Bu kaidelere şer'î delil olarak bakıldığında usul kaidesi, mükellefin fiilleri açısından bakıldığında ise fıkhî kaide olurlar. “Bazı mubahlar harama götürür” denildiğinde mubah olan bir şey sedd-i zerâi prensibi çerçevesinde haram olur ve bu fıkhî bir kaide arz eder. “Haramı terk etmek onu tamamen bırakmadan gerçekleşmez” denildiğinde ise söz konusu haramı tamamen bırakmak vacip olur ki bu da usul kaidesi olur.

Bununla birlikte fıkhî kaideler ile usul kaideleri arasında bazı farklar bulunur. İmam Şehâbeddin Karâfî (ö. 684/1285) fıkhî kaideler ile usul kaideleri arasındaki farkları bir araya getiren belki de ilk kişidir. Kendisi *el-Furûk* isimli eserinin mukaddimesinde şunları ifade eder:

“Şeriat-ı Muhammediye -Allah nurunu ve şerefini yüceltsin- usul ve fûru olmak üzere iki çeşit konu ihtiva etmektedir. Usul iki kısma ayrılır. Birincisi fıkıh usulü denilen ilim dalıdır. Bunun çoğunluğu, özellikle Arapça lafızlardan doğan ahkâm kaidelerinden oluşur. Bu lafızlar, nesh, tercih, vücûb emri, haram kılmak için gelen nehiyeler, umuma şamil olan özel sîygalar ve bunlardan türeyen benzeri konuları ifade eder. İkincisi ise şer'îatın esrar ve hikmetlerini kapsayan geniş ve çok sayıda olan fıkhî küllî kaidelerden oluşmaktadır. Ancak şer'îatın fûru kaideleri, sayılamayacak kadar çoktur ve bunlar fıkıh usulü içinde zikredilmezler.”¹⁰⁴

Fıkhî kaideler ile usul kaidelerine bakıldığında aralarındaki farkları şu şekilde ifade edebiliriz:

1. Fıkhî kaide, edille-i şer'îyyeden veya benzeri ferî meseleleri okumak suretiyle elde edilir. Usul kaidesi ise usul ilmine dayanır. Bu ilim; Arapça ilmi, usulüddin ve ahkâm tasavvurudur.¹⁰⁵
2. Fıkhî kaideler, mükelleflerin fiilleri ile ilgilidir; usul kaidesi ise edille-i şer'îyye ile ilgili bir ilim dalıdır.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Karâfî, *el-Furuk/Envâru'l-burûk fî envâi'l-furûk*, 1/ 2-3.

¹⁰⁵ Hısnî, *el-Kavâ'id*, 1/25; Zuhayli, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 1/24.

3. Fıkhî kaideler, direkt olarak edille-i şer'îyyeden alınırken usul kaidesi, delil vasıtasıyla hükümden çıkarılır.¹⁰⁷
4. Usul kaidelerinden delilleri araştıran, ve istinbat yapan müçtehit âlimler istifade ederken fıkıh kaidelerinden müftü, âlim, öğrenci ve mukallit istifade eder. Bu kimseler için belirli kaidelerden müteaddit fıkhî mesele çıkarılır.¹⁰⁸
5. Usul kaidesi, bütün cüz'ıyyâtına uyarken; fıkıh kaidesi, cüz'ıyyâtın ekseriyete uyar ama istisnaları da bulunur.¹⁰⁹
6. Usul kaidesi, fûru üzerindeki zihinsel faaliyetten önce de mevcuttur. Çünkü söz konusu fûru bunun üzerine bina edilir. Fıkıh kaidesi ise fıkhî fûrudan sonra bulunur. Çünkü fıkhî kaide, bu fûruların toplanmasından sonra ortaya konur.¹¹⁰
7. Usul kaideleri, sabit bir nitelik arz eder, değişiklik söz konusu değildir. Fıkhî kaideler ise sabit değildir, bazen örfe, sedd-i zerâiye, maslahata vb. hususlara göre bina edilen ahkâmın değişmesiyle değişebilir.¹¹¹
8. Fıkıh usulü meselelerinin çoğunluğu, şer'îyatın hikmet ve maksadına hizmet etmekle ilgili değildir. Usulde, ictihad etmeye imkân sağlayan kaideler söz konusudur. Fıkhî kaide ise şer'îyatın genel ve özel maksatlarına hizmet eder, ahkâmın sınırlarına ve hikmetlerine ulaşmaya zemin hazırlar.¹¹²
9. Fıkıh usulü ilmi, doğru istinbatta bulunmak için fıkıh üzerinde bir ölçü niteliği taşır. Bu niteliğiyle fıkıh usulünün yazı ve nutkun zaptı için bir nahiv ilmi görevi görür. Bu ilim dalının kaideleri, delil ve ahkâm arasında bir aracıdır. Bu kaideler sayesinde tafsili delilden hüküm çıkarılır. Fıkıh kaidesi ise küllî veya genel geçer bir kazıyyedir. Fıkhın bazı cüzi meseleleri ve konuları, mükellefin fiilleri ile ilgilidir.¹¹³
10. Usul kaideleri, fıkıh kaidelerinden çok daha az sayıdadır.¹¹⁴

¹⁰⁶ Hısnî, *el-Kavâ'id*, 1/25; Bâhuseyn, *el-Kavâ'idü'l-fıkhıyye*, s. 138-139.

¹⁰⁷ Bâhuseyn, *el-Kavâ'idü'l-fıkhıyye*, s. 137.

¹⁰⁸ Hısnî, *el-Kavâ'id*, 1/25; Zuhayli, *el-Kavâ'idü'l-fıkhıyye*, 1/24.

¹⁰⁹ Zuhayli, *el-Kavâ'idü'l-fıkhıyye*, 1/24; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fıkhıyye*, 1/27; Nedvî, *el-Kavâid el-Fıkhıyye*, s. 68.

¹¹⁰ Nedvî, *el-Kavâid el-Fıkhıyye*, s. 68; Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 162.

¹¹¹ Zuhayli, *el-Kavâ'idü'l-fıkhıyye*, 1/24.

¹¹² İbn Âşûr, *Makâsıdu's-Şer'ati'l-İslâmiyye*, 3/8; Nedvî, *el-Kavâid el-Fıkhıyye*, s. 68; Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 162.

¹¹³ Nedvî, *el-Kavâid el-Fıkhıyye*, s. 68.

¹¹⁴ Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 158.

11. Usul kaidelerindeki ihtilaf ve farklılık, fıkıh kaidelerindeki ihtilaf ve farklılıklardan çok daha azdır.¹¹⁵

2.5.2. Fıkhî Kaide İle Fıkhî Nazariye Arasındaki Farklar

Fıkıh, öncelikle cüz’i meseleler üzerinden meydana getirilmiş ve fürû olarak tedvin edilmeye başlanmıştır. Daha sonra zabıtlar ve küllî kaideler konularak hükümler temellendirilmiştir. Bu söz konusu zabıt ve kaideler, birbirine benzer kaidelerin, genel ilkelerin, fıkhın temel yönlerine genel nazariye üretmek için toplanmasının zeminini oluşturmuştur. İslam fıkhının gelişmesiyle beraber telif hareketleri hız kazanmış ve batı ülkelerinden etkilenmenin bir sonucu olarak da önceki eserlerde bulunmayan bazı terimler ortaya çıkmıştır. İşte fıkhî nazariye de bu terimlerden bir tanesidir. Burada fıkhî nazariyeden neyin kastedildiği, ve bunun fıkıh kaidesi ile benzer ve farklı yönlerinin neler olduğunun açıklanması gerekmektedir.

Nazariye kelimesi Arapça نظر kelimesinden türemiş olup lügat itibariyle bir konu hakkında düşünmek ve akıl yürütmek, tefekkür etmek demektir.¹¹⁶ Terim olarak ise Zerkâ (ö. 1357/1938) nazariyeyi şu şekilde tarif etmiştir: “Her biri İslami içtihadattan doğan nesnel bir hukuk sistemi oluşturan anayasalar ve temel kavramlardır.”¹¹⁷ Nedvî ise nazariyeyi “fıkhî mevzuatlar” olarak tanımlamaktadır. Ya da bu, hakikatinde rükün, şart ve ahkâm barındıran fıkhî meseleler veya fıkhî kaziyeler içeren mevzudur. Bunların her biri arasında bütün bu unsurlara hükmeden bileştirici bir bağ vardır.¹¹⁸

Fıkhî nazariye terimi, kanunlarını ve bilimlerinin çoğunu teoriler şeklinde tayin eden batılılarla temasın bir sonucu olarak ortaya çıkan çağdaş bir terimdir. Bu doğrultuda bazı müslümanlar da aynı yolu izlemişler; bazı fıkhî ilimleri, mülkiye ve akit nazariyesi gibi nazariye şeklinde ortaya koymuşlardır.

¹¹⁵ Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 160.

¹¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 5/215; Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'l-uğa*, 2/831.

¹¹⁷ Zerkâ, *el-Medhalü'l-fikhiyyi'l-'âmm*, 1/329.

¹¹⁸ Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhiyye*, s. 63.

Peki, fikhî nazariyeler ile fikhî kaideler arasında farklar var mıdır? Bu konuda günümüz âlimleri temel iki görüş etrafında toplanmıştır. Birinci görüşü benimseyenlerden Muhammed Ebu Zehra'ya (ö. 1394/1974) göre fıkıh usulü ile içeriği itibariyle İslam fikhının genel nazariyesi denilebilecek cüz'i hükümleri içine alan fikhî kaideleri birbirinden ayırmak gerekir.¹¹⁹ Buradan Muhammed Ebu Zehra'nın fikhî kaide ile fikhî nazariye arasında bir fark gözetmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar terimler farklı olsa da aslında bu ikisi aynı şeylerdir.

İkinci görüşe göre ise fikhî nazariye ile fikhî kaidenin arası ayrılmalıdır ki çağdaş âlimlerin çoğu bu görüşü benimsemiştir.¹²⁰ Bu görüşe göre fikhî kaide ile nazariye arasındaki en bariz farklar şunlardır:

1. Fikhî nazariye; fikhî kaideden çok daha kapsamlı ve geniştir. Çünkü fikhî nazariye konusu ile bağlantılı olan küllî birçok kaide, nazariye kapsamına girmektedir. Nitekim “Zarar izale olunur”¹²¹, “Mefâsîdin def'i, mesâlihînin celbinden öncedir”¹²², “İki fesad teâruz edince daha hafif olanı irtikâb ile âzamının çaresine bakılır”¹²³ kaideler, fikhî nazariyeye dâhildir. Birçok fikhî kaide, bu nazariyenin kapsamına girmektedir. Ancak kimi durumlarda fikhî kaide, “bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir” kaidesi gibi fikhî nazariyeden daha genel bir durum arz edebilmektedir. Bunlar akit, mülkiye ve şer'î müeyyideler gibi birkaç nazariye ile ilgilidir.¹²⁴

2. Fikhî nazariyeler, zâtı itibariyle mülk, fesih ve butlan nazariyeleri gibi fikhî hükümler ihtiva etmezken fikhî kaideler, zâtı itibariyle fikhî hüküm ihtiva ederler. Söz konusu fikhî kaidenin içerdiği bu hüküm, kapsamına giren fûrû hususlara da geçer, yani alt konuları için geçerlilik arz eder. Örneğin “Yâkin olan şey, şüphe ile zail olmaz”¹²⁵ kaidesi, aynı zamanda yakın ve şekkin bir araya geldiği bütün meseleler için fikhî bir hüküm de içerir.¹²⁶

¹¹⁹ Ebû Zehre, *Usûlü'l-fikh*, s. 10.

¹²⁰ Zerkâ, *el-Medhalü'l-fikhiyyi'l-âmm*, 1/329-330; Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhiyye*, s. 64-65; Bâhuseyn, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 149; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 1/98.

¹²¹ İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/41.

¹²² Venşerîsî, *Îzâhu'l-mesâlik ilâ kavâ'idi'l-İmâm Mâlik*, s. 89.

¹²³ Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/226.

¹²⁴ Şübeyr, *el-Kavâidü'l-külliyeti ve'd-davâbitü'l-fikhiyye*, s. 25-26.

¹²⁵ İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, s. 89.

¹²⁶ Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhiyye*, s. 64; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 51.

3. Fıkhî nazariyeler, temel umdeler ve fıkhî kaideler gibi rükünlara, şartlara ve zabıtlara dayanır. Çünkü bunlar, usul ile fûru arasında veya ahkâm ile nazariyeler arasında bir vasıtaadır.¹²⁷

4. Fıkhî nazariyeler, yasmada ve hayatın diğeryönleri üzerinde mütekâmil bir sistem oluşturan anayasa ve mevzuat üzerine formüle edilirler. Fıkhî kaideler ise veciz ve öz bir şekilde ortaya konur, fakihin istifade edeceği şekilde fûru ve cüz'ıyyâtı bir araya getiren düzenli bir usul niteliğı arz eder.¹²⁸

Nedvî bu konuda şöyle bir izah getirmektedir: “Kısacası genel nazariye, İslam hukukundaki küllî kaideden ayrı bir şeydir. Bu söz konusu kaideler, nazariyelere nispetle zabıtlar mesabesinde veya büyük genel kaidelere nispetle özel kaideler mesabesindeir. Fıkhî kaideler arasında, bu nazariyelerin herhangi bir yönünü tahsis eden veya kayıt altına alan bir kaide bulunabilir. Örneğın “Akitlerde nazarı itibara alınacak husus mana ve maksattır” kaidesi, akit nazariyesine özgü bir zabıt ve kayıt ifade etmektedir. Diğerykaideler için de bu böyledir.”¹²⁹

2.5.3. Fıkhî Zâbıt İle Fıkhî Kaide Arasındaki Farklar

Fıkhî zâbıt ile fıkhî kaide arasındaki farkları bilebilmek için öncelikle zâbıtın tanımının yapılması gerekir. Lügat olarak zâbıt kelimesi bir şeyden ayrılmamak, onu hapsedmek anlamına gelen Arapça الضبط kökünden türemiştir. Bu kök, dilde hasr, hapis ve ayrılmazlık ifade eder. Örneğın bir şeyi zapt etmek demek o şeyi bir kemerle bağlamak demektir.¹³⁰

Fıkhî zâbıtın terim anlamına gelince âlimler, zâbıt kelimesinin tanımını konusunda iki metot izlemişlerdir. Bazı âlimler fıkhî kaide ile fıkhî zabıt arasında bir fark bulunmadığı görüşünü benimserken bazıları bu ikisinin ayrı şeyler olduğunu ifade etmişler ve bu doğrultuda fıkhî kaide hakkında müstakil tanımlar yapmışlardır. İki tarafın da görüşlerini temsil eden tanımlar şunlardır:

¹²⁷ Nedvî, *el-Kavâid el-Fıkhıyye*, s. 65; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fıkhıyye*, s. 50.

¹²⁸ Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fıkhıyye*, s. 50.

¹²⁹ Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhıyyi'l-'âmm*, 1/330; Nedvî, *el-Kavâid el-Fıkhıyye*, s. 64.

¹³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 7/340.

• İmam el-Feyyûmî (ö. 770/1368) kaidenin, terim olarak zâbıt anlamında olduğunu ifade eder.¹³¹ Buna göre zâbıt, bütün cüz'ıyyâtına uyan küllî emirdir. Bu, birinci tarafın görüşünü temsil etmektedir. Kemaleddin İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) ise kaidenin tarifini yaparken zâbıttan de bahsetmiş ama arasındaki farklılara temas etmemiştir.¹³²

• Zâbıt genellikle birbirine benzer olan yalnız bir konuya ve bir maksada dair meseleleri kuşatır.¹³³ Aynı şekilde İbn Nüceym (ö. 970/1563) de kaide ile zabıt arasındaki bu farka işaret eder ve şunları söyler: “Kaide, farklı konulardaki fûruları bir araya getirirken zabıt tek bir konuya dair fûru meselelerini ihtiva eder. İkisi arasındaki temel fark budur.”¹³⁴

Zikrettiğim Bu iki tanım, fikhî kaide ile fikhî zâbıt arasında fark olduğu görüşüne sahip bazı âlimlerin görüşlerini temsil etmektedir. Bunlardan başka yine birçok tanım bulunmaktadır. Ancak hemen hepsi bu iki tanımın etrafında dönmektedir.

Yaygın kabule göre kaide ile zâbıt arasında bir fark olduğu şeklindeki görüş isabetlidir. Bu görüş esas alınarak kaide ile zâbıt arasındaki farklılara işaret edilecektir:

• Yukarıda verilen tanımlardan anlaşıldığı kadarıyla kaideler ile zâbıtlar arasında kapsam bakımından bir mutabakat söz konusu değildir. Nitekim kaideler, fûrû olan konuları ve bütün anlamları içine alması bakımından zabıtlardan daha kapsamlı ve geneldir.¹³⁵

• Fikhî kaideler, genellikle bazı fûru konularında ihtilaf etse de fikhî mezheplerin üzerinde ittifak ettikleri bir nitelik arz eder. Fikhî zâbıt ise -nadiren genellik arz edenler hariç- belli bir mezhebe ait olur. Hatta bir mezhepteki sadece bir âlimin bakış açısını ifade eden ve aynı mezhepteki diğer âlimlerin kabul etmediği zâbıtlar bile vardır.¹³⁶

• Fikhî kaideler, fikhî zâbıtlardan daha azdır. Çünkü zâbıt, sadece belli bir konuyu kayıt altına alır ve çok şaz olması söz konusu değildir.¹³⁷

• Kaide, örneğin “yâkin, şüphe ile zail olmaz” kaidesi gibi farklı konulara ait birçok fikhî fûrûu içine alır. Taharet, namaz, hac vb. birçok konu bu kaidenin kapsamına girerken zâbıt, sadece bir konuya mahsustur. “Ariyet mal, müsteîrin elinde mazmun olmadan

¹³¹ Feyyûmî, *Misbahu'l-münîr*, 2/510.

¹³² İbn Emîri Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, 2/29.

¹³³ İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 1/11.

¹³⁴ İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, s. 137.

¹³⁵ Nedvî, *el-Kavâid el-Fıkhıyye*, s. 51.

¹³⁶ Burnû, *Mevsû'a el-Kavâidü'l-fıkhıyye*, 1/35.

¹³⁷ Nedvî, *el-Kavâid el-Fıkhıyye*, s. 51.

emanettir.” sözü, ariyet konusuna has bir zabıttır ve başka bir konuyu şamil değildir. Kaide ise alt konuları ve diğer yan manaları da içine alması bakımından daha kapsamlı ve geniştir. Zabıt ise daha dar ve özeldir.¹³⁸

- Fıkhî kaideler, veciz ibarelerle ortaya konur ve lafızları, umum ve istiğrak ifade eder. Fıkhî zabıtlarda ise böyle bir şart aranmaz; bir cümle, paragraf veya daha uzun şekilde ifade edilebilirler.¹³⁹

2.6. Fıkhî Kaidelerin Önemi

Fıkhî kaideler, fıkhî faaliyette bulunan müctehidden ilim taliplerine kadar fıkhıla ilgilenen herkes için ciddi faydalar sağlamaktadır. Bundan dolayı fıkıh ilmi içerisinde bu kaideler büyük öneme sahiptir. Bu önemin farkında olan çok sayıda âlim, buna dikkat çekmiştir. Meşhur isimlerden bazı misaller zikretmek istiyoruz:

İmam Karâfî (ö. 684/1285) şer’âtı usul ve fûrû olmak üzere ikiye taksim eder. Ardından usulün iki kısma ayrıldığını, bunlardan birincisinin fıkıh usulü, ikincisinin ise fıkhî kaideler olduğunu belirtir ve şunları söyler: “İkinci kısımda yer alanlar, fıkhî küllî kaidelerdir ki bunlar oldukça fazla olup çok geniş bir alana sahiptir. Bu fıkhî kaideler, şer’âtın sırlarını ve hikmetlerini ihtiva ederler. Şer’âtın fûrû alanında, fıkıh usulü alanında zikredilmeyen sayılamayacak kadar çok kaide mevcuttur. Nitekim fıkıhın usulüne icmalen yani genel itibariyle işarette bulunulmuş ancak tafsilatı beyan edilmemiştir. Söz konusu bu kaideler, fıkhıta çok önemli bir yere sahiptir. Bunun kapsamı bilgisi ne kadar fazlaysa, fakih kimsenin mertebesi de o kadar yüksek olur. Bunun sayesinde fıkıhın güzelliği ve letafeti ortaya çıkar, fetvaların metodu belirir. Âlimler bunda yarışır, üstün kimselerin faziletleri bu ilim dalına göre tayin edilir. Küllî kaideleri göz ardı ederek cüzi meselelerin hükümlerini tespit etmeye kalkanlar, çelişkiye düşer ve ihtilaf ederler; şaşırır ve ne yapacaklarını bilemezler. Bu yüzden gönülleri daralır ve umutsuzluğa kapılırlar. Sonu olmayan cüz’iyyâtı ezberleme ihtiyacı duyanlar, bu yolda ömürlerini tüketirler ama yine de hedeflerine ulaşmış olmazlar. Oysa fıkhı, kaideleri ile ezberleyenler, küllînin kapsamında yer aldığından cüz’iyyâtın çoğunu ezberlemekten kurtulurlar. Kendine göre çelişkili, başkasına göre ise çelişkisiz olan bir durumun arasını cem’ etme ve uzlaştırma gücüne sahip olurlar. Birbirinden farklı ve uzak

¹³⁸ İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, s. 137; İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/11; Burnû, *Mevsû'a el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/35.

¹³⁹ Şübeyr, *el-Kavâidü'l-külliyeti ve'd-davâbitü'l-fikhiyye*, s. 29.

olan iki meselenin arasını bu küllî kaideler sayesinde birleştirerek bunlara cevap verebilirler. Bu amaçlarına en kısa sürede ulaşmış olurlar. Söz konusu meseleye getirdiği açıklama nedeniyle de gönlü ferahlar. Böylece cüz'ıyyâtı ezberlemeye çalışan kimseler ile küllî kaidelere vakıf olan kimseler arasında büyük bir mertebe farkı ortaya çıkmış olur.”¹⁴⁰

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ise bu konuda şu ifadeleri kullanır: “İlim talebesinin fûrû meselelerini içine alan küllî kaideleri bilmesi gerekir. Bizler bu konuda diğer meseleleri de kapsayıcı bir kaideden bahsediyoruz. Diyoruz ki; ilmi ve adil bir şekilde söz söyleyebilmesi için kişinin, kendisini cüz'ıyyâta ulaştıracak küllî esaslara sahip bulunması gerekmektedir. Bundan sonra cüz'ıyyâtın nasıl vaki olduğunu ve hükmünü tespit edebilir. Yoksa küllî kaideleri bilmeyen bir insan cüz'ıyyât konusunda yanlış ve cahilce hükümler verir. Küllî kaideler konusundaki cehalet ve haksızlık ise büyük fesat ve kargaşa doğurur.”¹⁴¹

Suyûtî (ö. 911/1505) ise *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* isimli eserinin mukaddimesinde şunları ifade eder: “Şunu bilmelisin ki el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir ilmi, büyük bir ilim dalıdır. Bu ilim sayesinde fikhın hakikatleri, kapsamı, kaynağı ve esrarı ortaya çıkar. Bu ilim sayesinde fakih anlama ve meselelere çözüm getirmede ustalaşır. Bu sayede bir konuyu başka bir konuya ilhak etme, çıkarma; yazılı olmayan meselelerin, ilelebet yenisi çıkacak olan henüz vuku bulmamış olayların hükümlerini bilme gücüne sahip olur.”¹⁴²

Zerkeşî (ö. 794/1392) şöyle der: “Fakih kimsenin kayıt altına aldığı bu kaideler, mezhebin fıkıh konusundaki temellerini teşkil eder. Bunlar, fakihin fikhın kaynağını anlamasına daima imkân tanır. Bu kaideler sayesinde fakih, yeni mesele ve hadiseler için bu söz konusu kaidelerden hükümler çıkarabilir.”¹⁴³

İbn Receb (ö. 795/1393) de şu ifadeleri kullanır: “ küllî kaideler son derece önemi ve birçok faydayı haiz olup fakih için mezhebin usulünü kayıt altına alır, bilmediği konularda fikhın kaynağını anlamasına yardımcı olur. Meseleler hakkında gelen rivayetleri, tek bir çatı altına tanzim eder, kavranılması zor olan hususları kayıt altına alır ve birbirinden tamamen uzak olan hususları birbirine yaklaştırır.”¹⁴⁴

¹⁴⁰ Karâfî, *el-Furuk*, 1/2/3.

¹⁴¹ İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ Şeyhülislam ibn Teymiyye*, 19/203.

¹⁴² Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, s. 6.

¹⁴³ Zerkeşî, *el-Mensûr*, 1/65.

¹⁴⁴ İbn Receb, *Takrîru'l-kavâid ve tahrîru'l-fevâid*, 1/4.

Âlimlerin yukarıdaki bu beyanlarından hareketle fikhî kaideleri büyük öneme haiz kılan en bariz hususların şunlar olduğu ifade edilebilir:

1. Küllî kaideler, şer'îatın maksatlarını ve umumi gayelerini anlamaya yardımcı olur. Çünkü fikhî kaideleri, maksat ve gayeler hakkında açık bir tasavvur ve düşünce kazandırır. Örneğin “Zorluk, kolaylığı celp eder”, “Masiyetlerde ruhsat söz konusu değildir” gibi kaideler, fikhî kaidelerin etüt edilmesinden doğmuş faydalı kaidelerdir.¹⁴⁵

2. Fürû ve dağınık halde bulunan cüz'ıyyâtı bir çatı altında toplamaya imkân tanır. Böylece müteşâbih bir fikhî meseleye dair hüküm, söz konusu meseleyi kapsayan kaideyi sadece zikretmekle çıkarılmış olur.

3. Fikhî kaideleri düşünmek, araştırmacının fikhî melekesini geliştirir. Bu da özellikle yeni ortaya çıkan çağdaş mesele ve vakaların birçoğu için şer'î hüküm istinbat etmeye yardımcı olur.

4. Fikhî kaideleri ile birlikte öğrenmek, fikhî öğrenen kişinin zihnini toparlar. Böylece birbirine benzeyen fürû meseleleri karıştırmaz veya bu konuda bir tenakuz yaşamaz.

5. Fikhî kaideleri bilmek, şer'î ilimlerde uzman olmayan kimselerin şer'î ahkâmı kolay ve basit bir şekilde anlamalarına imkân tanır.¹⁴⁶

6. Fikhî kaideler, fikhî mezhepler arasındaki mukayese çalışmalarını kolaylaştırır. Çünkü mukayese, cüz'i kaideler arasında değil küllî kaideler arasında yapılır.¹⁴⁷

2.7. Fikhî Kaideleri Oluşturan Kaynaklar

Fikhî kaideler, fıkıh faaliyeti ile birlikte geliştiği için beslendikleri kaynaklar bakımından da bir paralellik söz konusudur. Fikhî kaideler de fıkıh ahkâmı gibi çok sayıda kaynaktan istifade edilerek teşekkül etmiştir. Kimi fıkıh kaidesi, bizzat Şâriin naslarından oluşurken kimisi de naslardan çıkarma suretiyle, yahut da fikhî cüz'ıyyâtın geniş perspektiften tahlili gibi metotlarla tespit edilmiştir.¹⁴⁸ Kısaca bu kaynaklardan bahsedilecektir:

¹⁴⁵ Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 89.

¹⁴⁶ Sâbûnî, *el-Medhal li dirâseti't-teşri'i'l-İslâmî*, s. 386.

¹⁴⁷ Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 89.

¹⁴⁸ Bâhuseyn, *el-Mufasssal fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 192.

2.7.1. Kur'ân

Fikhî kaidelerin birincil kaynağı naslardır. Kur'ân'da genel ilkeler, küllî kaideler ve şer'î kayıtlar belirtilmiştir ki böylece bunlar, şer'îatın özel ve genel amaçlarını gerçekleştirecek, insanların maslahatlarına, zaman ve mekânın değişmesine ayak uydurabilecek detayları ortaya koymada âlimler için aydınlatıcı ana hatlar vaz etmiştir. Şer'îatın esasını teşkil etmesi bakımından Kur'ân, kaidelerin en öncelikli kaynağı olmaktadır. Kur'ân'da kaide sayılabilecek âyetlerden bazıları şunlardır:

- “Allah, alışverişi helal, faizi ise haram kılmıştır.”¹⁴⁹ Bu âyet, bütün alışverişleri helal kılmış, bunun bir istisnası olarak ribayı ise haram kılmıştır.¹⁵⁰
- “Mallarınızı aranızda haksız şekilde yemeyin.”¹⁵¹ Bu âyet hırsızlık, gasp, zina, aldatma ve garar gibi gayrimeşru bir surette insanların mallarını haksızca yemeye ve yok etmeye götüren her türlü akdi ve davranışı yasaklamaktadır. Ayet bu itibarla bütün bu sayılanları içine alan kapsamlı bir kaide mahiyetindedir. Dolayısıyla her batıl akit, bir nevi insanların mallarını haksızca yemeyi ifade eder.¹⁵²
- “Ey iman edenler! Anlaşmaları yerine getiriniz.”¹⁵³ Bu âyet ise meşru surette tazim edilmiş her türlü anlaşma ve sözleşmenin yerine getirilmesi, tarafların şartlara bağlı kalması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁵⁴
- “Kim zerre ağırlığınca bir iyilik yaparsa onu karşılığını görür, kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yaparsa onun karşılığını görür.”¹⁵⁵ Bu da çok kapsamlı bir âyet olup içinde birçok kaide barındırmaktadır.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Bakara 2/275.

¹⁵⁰ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, s. 1/36; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 60.

¹⁵¹ Bakara 2/188.

¹⁵² Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, s. 1/36; Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/29.

¹⁵³ Maida 5/1

¹⁵⁴ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, s. 1/36.

¹⁵⁵ Zelzele 99/7-8.

¹⁵⁶ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, s. 1/38; Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhiyye*, s. 273-274; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 6/.

2.7.2. Sünnet

Yasama niteliği taşımasının yanı sıra kaide yerine geçen birçok hadis-i şer'îf bulunmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'e, az sözle çok şey anlatabilme kabiliyeti (cevâmi'ul-kelim) verilmiş, bu sayede kendisi çok kısa sözlerle büyük manalar içeren kapsamlı hususlara işaret buyurmuştur. Bunlardan bazıları şu şekilde ifade edilebilir:

- Hz. Peygamber'e içki çeşitleri sorulmuş, o da “*Sarhoşluk veren her türlü içki haramdır.*”¹⁵⁷ buyurmuştur. Bu kısa hadisin lafzından anlaşılan odur ki gerek üzümden yapılan içki olsun gerekse başka bitkisel, hayvansal ve yapay maddeler olsun sarhoşluk veren her türlü şey haramdır.¹⁵⁸

- “*Zarar vermek yoktur; zarara, zararlar karşılık vermek de yoktur.*”¹⁵⁹ Bu hadis-i şer'îf, büyük bir küllî kaide niteliği arz etmektedir. Nitekim zarar vermenin her türüsünü haram kılan bir nastır. Çünkü hadisteki “yoktur” ifadesi, zararın bütün türlerini içine alan genel bir ifadedir. Hadis metni “haber” kipinde gelmiş olsa da aslında bir nehiy anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla söz konusu hadis “*Zarar vermeyi de zarara zararlar karşılık ermeyi de terk edin, bırakın.*” manasına gelmektedir.¹⁶⁰

- “*Müslümanlar şartlarına bağlıdırlar.*”¹⁶¹
- “*Ameller niyetlere göredir.*”¹⁶²
- “*Helaller bellidir, haramlar bellidir.*”¹⁶³

Kaide niteliğinde bunlara benzer birçok hadis-i şer'îf mevcuttur. Hatta bazı fikhî kaideler, salt olarak hadis-i şer'îflerin metinlerinden oluşmaktadır. Doğrudan metninden gelmese bile nice kaideler, kaynağı itibarıyla hadis-i şer'îflere dayanmaktadır.¹⁶⁴

¹⁵⁷ Ahmed, *el-Müsned*, 3/395.

¹⁵⁸ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, s. 1/38.

¹⁵⁹ Ahmed, *el-Müsned*, 3/267; İbn Mâce, *es-Sünen*, “*Ahkâm*”, 17.

¹⁶⁰ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, s. 1/38; Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhiyye*, s. 276-278; Bâhuseyn, *el-Mufasssal fi'l-kavâ'idi'l-fikhiyye*, s. 103-104 .

¹⁶¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “*Kazâ*”, 23.

¹⁶² Buhârî, *es-Sahîh*, “*Bed'ü'l-vahyî*”, 1.

¹⁶³ Buhârî, *es-Sahîh*, “*Buyu*”, 34; Ahmed, *el-Müsned*, 3/320.

¹⁶⁴ Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/31.

2.7.3. İcma

Allah Teâlâ bu ümmete, diğer topluluklara vermediği bazı meziyetler vermiştir. Nitekim ümmetin bir konu üzerindeki icmâsını, şer'î hususlarda bağlayıcı bir delil saymıştır. Allah Teâlâ'nın en özel sıfatlarından biri olan hâkimiyetinin bir kısmına ümmetini ortak etmesi, dikkat çekilmesi gereken bir husus olarak kaydedilmelidir.

İcmâyâ dayalı fikhî kaidelere şu örnekler zikredilebilir:

- “Nas varsa icthad yoktur.” Bu kaide, hakkında Kur'ân, Sünnet veya icmada hüküm bulunan bir meselede icthad etmenin caiz olmadığını etmektedir. Çünkü nassın bulunmaması sebebiyle icthada ihtiyaç doğar. Eğer bir meselede nas varsa söz konusu nassın mana ve delaletini anlamak dışında bir icthad durumu söz konusu olmaz.¹⁶⁵

- “Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.” Bu kaide, niyet hakkında geçen hadislerin toplamından çıkarılmıştır. Bu hadislerin başında “Ameller niyetlere göredir” kavli-i şer'îfi gelmektedir. Aynı şekilde “Zarar, izale olunur” kaidesi, “Zarar vermek yoktur; zarara, zararlar karşılık vermek de yoktur.” hadis-i şer'îfinden; “Kişi ikrarıyla muâheze olunur” kaidesi de “Üzerinde hak bulunan kişi de yazdırsın”¹⁶⁶ âyet-i kerimesinden alınmıştır. Naslara dayalı bu kaideler üzerinde görüş birliği olduğu için icmâ da bu kaidelerin delili olarak kaydedilebilir.¹⁶⁷

2.7.4. Akıl

Fakihlerin, akli yargıları ile koydukları bazı kaideler de vardır: “Karine, muteber bir delildir”, “Kelâmın i'mâlî ihmâlinden evlâdır”, “Vücutta bir şeye tâbi olan hükümde dahi ona tâbi olur.” kaideleri bunlara örnek olarak verilebilir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, s. 1/39.

¹⁶⁶ Bakara 2/282.

¹⁶⁷ Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/31; Bâhuseyn, *el-Mufasssal fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 114-115.

¹⁶⁸ Bâhuseyn, *el-Mufasssal fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 115-116; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 65-66.

2.7.5. Sahabe Kavli

Sahabe ve tabiin dönemi, en hayırlı ve faziletli insanların yaşadığı dönemdir. Bu dönemde yaşamış müslüman büyüklerin bazı ifadeleri, fikhî kaidelerin bir diğer kaynağını teşkil etmektedir.¹⁶⁹ Bunlardan bazılarını şu şekilde ifade edebiliriz:

- Hz. Ömer: “Haklar, şartlara göre verilir.”¹⁷⁰
- Hz. Ali: “Ariyet sahibine tazmin yükümlülüğü yoktur.”¹⁷¹

Böylece fikhî kaidelerin en önemli kaynaklarını kısaca belirtmiş bulunuyoruz. Şimdi de icthad ederken bu fikhî kaideler ile istidlal etme konusuna temas edeceğiz.

2.8. Fikhî Kaidelerin Delil Oluşu

Fikhî kaideler, her ne kadar fûrû meselenin temelini oluştursa da bu kaidelerden şer’î hüküm çıkarılması, diğer bir ifadeyle icthad edilirken kaynak olarak kullanılıp kullanılmayacağı hususu ihtilafıdır. Bazı âlimler buna cevaz verirken diğerleri buna karşı çıkmıştır. Âlimlerin bu konudaki görüşlerini iki görüş altında özetlenecektir:

2.8.1. Birinci Görüş

el-Karâfî (ö. 684/1285), Şâtıbî (ö. 790/1388), Suyûtî (ö. 911/1505), Bâhuseyn,¹⁷² Burnû,¹⁷³ Abdülmecit Diyeh gibi alimler Kitap ve Sünnet’e dayanan ya da bu iki kaynaktan istinbât edilen veya icmâ temelli olan fikhî kaideler ile istidlal edilebileceğini ifade etmişlerdir. Örneğin el-Karâfî, kadıların verdiği hükümlerden ve bunların ne zaman geçerli olup ne zaman olmayacağından bahsederken kadının verdiği hükmün, racih herhangi bir husus ile çelişmeyen fikhî kaidelere aykırı olduğu takdirde geçersiz olduğunu beyan eder. “Eğer kadı, Süreyciye meselesi denilen boşamada devir (kısır döngü) meselesinde boşamayı yapan kişinin masum olduğuna hükmedecek olsa, bu hüküm, “şart, meşrutu gerektirir” kaidesine aykırı olduğu için geçersiz olur. Çünkü boşamada devir (kısır döngü) konusunda

¹⁶⁹ Bâhuseyn, *el-Mufasssal fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 107-108 ; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 62.

¹⁷⁰ Buhârî, *es-Sahîh*, “Şürû” 54.

¹⁷¹ San'ânî, Abdurrezzak, *el-Musannef*, 8/179, no: (14784).

¹⁷² Bâhuseyn, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 278-282.

¹⁷³ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 1/46.

meşrutlar (şart koşulan hususlar) asla bir araya gelmez, sağlanmaz. Nitekim koca, karısına “Seni boşarsam ondan önce üç defa boşun” dese devirden dolayı boşama hiçbir zaman gerçekleşmez. Çünkü eşini boşamaya kalkışması durumunda ondan önce üç boşama gerçekleşmiş olacağından bu boşama ve dolayısıyla ona bağlı olan önceki boşamalar meydana gelmez.”¹⁷⁴

Şâtübî der ki: “Her şer’î aslın belli bir nassı bulunmaz. Bilakis şer’îata uygun olan ve edille-i şer’iyyeden elde edilen asıllar da bulunur ki bu asıllar dayandığı delillerin toplamından kesinlik kazandığında bunların üzerine mesele bina etmek ve meseleleri bu asıllara dayandırmak doğru ve geçerlidir.”¹⁷⁵

Bu görüşte olan Suyûtî de şöyle demektedir: “Şunu bilmelisin ki el-Eşbâh ve’n-nezâir ilmi, büyük bir ilim dalıdır. Bu ilim sayesinde fikhın hakikatleri, kapsamı, kaynağı ve esrarı ortaya çıkar. Bu ilim sayesinde fakih anlama ve meselelere çözüm getirmede ustalaşır. Bu sayede bir konuyu başka bir konuya ilhak etme, çıkarma; yazılı olmayan meselelerin, ilelebet yenisi çıkacak olan henüz vuku bulmamış olayların hükümlerini bilme gücüne sahip olur.”¹⁷⁶

Suyûtî’nin bu sözlerinden ve “el-Eşbâh ve’n-nezâ’ir” ifadesinden anlaşılmaktadır ki kendisi fikhî kaideler ile istidlal etmeyi caiz görmektedir. Çünkü el-Eşbâh ve’n-nezâ’ir ile fikhî kaideler kastedilmektedir. Bunlar sayesinde şer’î ahkâm bilinebilmekte ve hüküm çıkarılabilmektedir.

şer’î naslara dayanan fikhî kaidelere “Allah alışverişi helal, faizi ise haram kılmıştır.”¹⁷⁷ âyet-i kerimesini örnek verebiliriz. Bu nas, alışverişin helal, faizin ise haram olduğunu bildiren şer’î bir delildir. Bu âyet-i kerimeden aynı zamanda çeşitli şekillerde olabilecek alışveriş ve faiz meselelerini kapsayan bir fikhî kaide ortaya çıkarmak mümkündür. Aynı şekilde bu âyet-i kerimeye dayanarak bazı haram nitelikli alışveriş çeşitlerini helal olanlardan ve bazı faize giren konuları, nas ile veya nistan yola çıkarak istisna tutmak da mümkündür. “Zarar vermek yoktur, zarara zarar ile mukabelede bulunmak da yoktur.” hadisi,

¹⁷⁴ Karâfî, *el-Furuk/Envâru'l-burûk fî envâi'l-furûk*, 4/40.

¹⁷⁵ Şâtübî, *el-Muvâfakât fî usûli's-şer'i'a*, 1/32.

¹⁷⁶Bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 6.

¹⁷⁷ Bakara 2/275.

“Bir şeyin tazmin sorumluluğu kime aitse o şeyin semeresi de ona ait olur.”¹⁷⁸ vb. hadisler buna örnek olarak verilebilir.

Abdülmeccit Diyeh de buna cevaz verenlerin ve vermeyenlerin delillerini tartıştıktan sonra fikhî kaidelerin hüccet olduğu görüşünü tercih ettiğini belirtir ve şunları ifade eder: “Fikhî kaideler, şer’î hükümler üzerinde delil niteliği taşırlar. Hatta fikhî kaidelere, şer’î hükümlerden daha çok başvurulmuştur. Zira fikhî kaideler, şer’î nas niteliği taşıdığından şer’î delil olmaya layıktır. Nitekim fikhî kaidelerin hüccet oluşu, nasların hüccet oluşuna dayanmaktadır.”¹⁷⁹

İstihsan, örf, sedd-i zerâi, istishab, mesalih-i mürsele vb. şer’îatın ikinci derecedeki kaynaklarına dayanan fikhî kaideler ikinci derecede şer’î delil sayılır. Şer’î nasların okunmasıyla çıkarılan kaideler ister yakîn ister zannî olsun şer’î delil sayılırlar. Bu fikhî kaideler, nas ile veya daha kuvvetli bir delil ile çatıştığında terk edilir, bunlarla amel edilmez.¹⁸⁰

2.8.2. İkinci Görüş

Bir kısım âlimler ise fikhî ahkâmı, aslî ve müstakil kaynak niteliği taşımayan kaidelere dayandırmanın caiz olmadığı görüşünü benimsemişlerdir. Onlara göre fikhî kaideden hareketle verilen hükümlerin bir ayet veya hadise dayanması gerekir. İmâmü’l-Haremeyn Cüveynî,¹⁸¹ İbn Nüceym,¹⁸² Mecelletü’l-Ahkâmî’l-Adliyye komisyonu,¹⁸³ en-Nedvî¹⁸⁴ ve Ahmed b. Hamid el-Mukri¹⁸⁵ bu görüştedir.

Cüveynî der ki: “Şimdi sizlere şer’î kaide için hayret verici ve kıvrak zekâ gerektiren iki örnek vereyim. Bu iki örneği vermedeki amacım, kendi kafalarına göre yeni görüş ortaya atanların açtıkları yol konusunda onları uyarmaktır. Ben onların bu ortaya attıkları görüşlerle istidlal etme meselesini kast etmiyorum. Benim burada ifade etmek istediğim zannî hususların

¹⁷⁸ Tirmizî, *el-Câmi’u’l-kebir*, “Buyu”, 53; İbn Mâce, *es-Sünen*, “Ahkâm”, 17.

¹⁷⁹ Diyeh, *el-Kavâid ve’l-davâbitü’l-fikhiyye li ahkâmî’lmebi’*, s. 24-25.

¹⁸⁰ Diyeh, *el-Kavâid ve’l-davâbitü’l-fikhiyye*, s. 24-25.

¹⁸¹ Cüveynî, *Giyâsu’l-ümem*, s. 499.

¹⁸² Hamevî, *Gamzu ‘uyûni’l-besâir*, 1/37.

¹⁸³ Ali Haydar, *Düreru’l-hukkâm*, 1/10.

¹⁸⁴ Nedvî, *el-Kavâid el-Fikhiyye*, s. 330.

¹⁸⁵ Makkarî, *el-Kavâid*, 1/116.

detayları konusunda kaideler koyan kimselerdir. Bu örneklerden birincisi “ibaha”, ikincisi ise “berâet-i zimme” hakkındadır.”¹⁸⁶ Cüveynî’nin bu beyanından fikhî kaideler ile istidlal edilmesine cevaz vermediği anlaşılmaktadır. Çünkü zannî kaideler, delil sayılmaz; bilakis fikhî usulünde bir temeli ve karşılığı bulunmalıdır. Dolayısıyla zannî kaideler, yalnızca bir uyarı niteliği taşırlar, delil olma durumları yoktur.

Mecelletü’l-Ahkami’l-Adliyye’nin mukaddimesinde şu ifadeler yer almaktadır: Müctehidler, sarih bir nakil üzerinde ittifak etmedikleri müddetçe sadece bu kaidelerden bir tanesine dayanarak bir hükümde bulunamazlar. Bu kaideler sadece, meselelerin zaptı konusunda genel faydalar içerir.¹⁸⁷

Hamevi’nin İbn Nüceym’den naklettiğine göre o şöyle demektedir: “Zabıtlar gerektirdiği gibi fetva vermek caiz değildir. Zira bu Zabıtlar külli değildir genellik-husisilik ifade eden kurallardır. Bu İmam’dan aktarılmamış olup mezhep meşâyihinin İmam’ın sözünden yaptığı çıkarımdır” .¹⁸⁸

Bu görüşü benimseyenlerin delilleri ise fikhî kaidelerin meseleleri toplayan ve birbirine bağlayan bir nitelik arz ediyor olmasıdır. Dolayısıyla bunları şer’î delil saymak caiz olmaz. Ayrıca bu fikhî kaideler, genel geçer bir hüküm olup istisnaları mevcuttur. Bu yüzden bu kaideler üzerine hüküm bina etmek doğru olmaz. Fakat mesele ve hadiseler için hüküm çıkarırken bu söz konusu fikhî kaidelerden aydınlatıcı olarak istifade edilebilir. Buradan hareketle fakihlerin ister ittifak ettikleri ister ihtilaf ettikleri olsun bu fikhî kaideler, ictehad ederken bir kaynak olarak kabul edilemez. Ancak görüş ve hükümlerin arasını ayırırken bunlardan aydınlatıcı olarak istifade edilebileceği hususunda ittifak edilmiştir.¹⁸⁹

Kanaatimizce, Kitap ve Sünnet’te bir aslının bulunması veya bu kaynaklarda yer alan sarih bir delile veya icmaya dayanması ve naslarda yer alan kati bir esas ile çelişmemesi şartıyla hüküm istinbat ederken bu fikhî kaideler ile istidlal etmek caizdir. Eğer bu şartları taşımazsa fikhî kaideler, hüccet niteliği taşımazlar. Çünkü bunlar İslam hukukunun yasama kaynaklarından biri değildir. Bunlar, sadece müctehidin şer’î hükme ulaşmaya çalışırken yolu

¹⁸⁶ Cüveynî, *Giyâsu’l-ümem*, s. 499.

¹⁸⁷ Ali Haydar, *Düreru’l-hukkâm*, 1/10.

¹⁸⁸ Hamevî, *Gamzu ‘uyûni’l-besâir*, 1/37.

¹⁸⁹ Beyâtî, *el-Kavâ’idü’l-fikhiyye*, s. 83.

aydınlatmak için istifade edebileceği unsurlar olabilir ancak şer'î delil olamazlar. Böylece yukarıda ifade edilen iki görüşün arasını cem etmek, uzlaştırmak mümkündür. Şöyle ki birinci görüşü, Kitap, Sünnet veya icmada yer alan sarîh bir delile dayanan kaidelere hamledebiliriz. Nitekim Ali Buruni bu minvalde şunları ifade eder: “Kaynağı ve temeli Kur’ân-ı Kerîm’e, Sünnet’e dayanan veya Kitap ve Sünnet’te yer alan sarîh bir delile mebni olan veyahut âlimlerce muteber olan şer’î delillerin birinde karşılığı bulunan, kıyastan temeli olan ve ahkâm ile gerekçelendirilen fikhî kaideler bulunmaktadır. Eğer kaide, bir ayet metni ise, bu kaide olmadan önce de ittifakla şer’î bir delildi. Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm nassı, kaide haline dönüştüğü zaman da şer’î delil kapsamı dışına çıkmaz.”¹⁹⁰

2.9. Fikhî Kaidelerin Rükün ve Şartları

Fikhî kaidelerin, farklı ilim dallarında kullanılma durumu söz konusudur. Bu kaidelerin geçerlilik kazanabilmesi için birtakım unsurlar vardır ki bunlardan bazıları rükün bazıları ise şarttır.

Rükün dilde bir şeyin en güçlü tarafı, güçlü yön, bir şeyi güçlü kılan melek, asker vb. anlamlara gelmektedir.¹⁹¹ Terim olarak ise bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan unsur demektir ve bu unsur, şartın aksine söz konusu şeyin yapısından bir parça oluşturur. Şart ise meşrutun haricinde yer alır, onun parçası değildir.¹⁹²

Şart dilde alamet veya işaret manasına gelir.¹⁹³ Terim olarak bir hükmün varlığı kendi varlığına bağlı olan, ancak onun yapısından bir parça teşkil etmeyen durum demektir. Varlığı ise hükmü etkilemez. Şartın hükmün varlığını gerektiren şey olduğu da söylenmiştir.¹⁹⁴

¹⁹⁰Bkz. Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 1/46; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 83.

¹⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 13/185.

¹⁹² Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 112.

¹⁹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 7/329.

¹⁹⁴ Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, s. 112.

2.9.1. Rükünleri

1. **Mevzû** (mahkûmün aleyh): Buna mevzu denilmesi, hükmün konusu olması ve hükmün ona bina edilmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin “Zarar izale olunur” kaidesindeki mevzuyu, “zarar” kelimesi teşkil etmektedir.¹⁹⁵

2. **Mahmûl** (mahkûmün bih): Mahmul, mevzûnun vasfı olma durumunu ifade eder. Bununla mevzûnun konusunda, bir hükmün öznesinde varlığı veya yokluğu belirtilir. Örneğin “Zarar izale olunur” kaidesindeki mahmul, “izale olunur” cümlesidir. Mahmûl, “Âdet muhakkemdir” kaidesi örneğinde de görüleceği üzere isim olabileceği gibi “Yakin, şek ile zail olmaz” kaidesinde olduğu gibi fiil de olabilir.¹⁹⁶

Bu iki unsur arasındaki ilişki, yani mahmulün, mevzua bağlı olması, “izale olunmanın” “zarar”ın varlığı ile söz konusu olabilmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁹⁷ Bu iki unsur arasındaki ilişkinin vuku bulması veya bulmaması bağlantılıdır, “zarar” söz konusu olduğunda izale edilir ve böylece iş, doğru bir şekilde vuku bulmuş olur.¹⁹⁸

2.9.2. Şartları

Fikhî kaidelerin beş şartı bulunmaktadır:

1. Kaidenin, veciz ve hikmet dolu bir surette formüle edilmesi gerekir: Kaidede asıl olan, bütün fûrû ve kapsamına giren cüz’iyyâtı içine alacak şekilde kısa ve öz bir şekilde ifade edilmiş olmasıdır. Zira fikhî kaidenin uzun olması veya gereksiz unsurlar içermesi, onu, konuluş amacından çıkarır. Nitekim fikhî kaidenin amacı, kapsamına giren fûru ve cüz’iyyâtın çoğunu veya tamamını kapsayan manayı en kısa şekilde ifade etmektedir.¹⁹⁹

2. Tecrit: Tecrit dilde bir şeyi elbisesinden çıkarıp çıplak hale getirmek demektir.²⁰⁰ Burada tecritten maksat, fikhî kaideyi koyarken onu, sadece belli bir cüz’iyyât üzerinde hüküm beyan edecek surette kısa tutmamaktır. Bilakis söz konusu kaidenin, kapsamına giren bütün cüz’iyyâtın illetini içine alması gerekir. Örneğin “Zarar izale olunur” kaidesi, şâriin

¹⁹⁵ Bâhuseyn, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 168-169; Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 117.

¹⁹⁶ Bâhuseyn, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 169; Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 117.

¹⁹⁷ Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 117; Ebû Hadîd, *el-Kavâ'id ve'd-davâbitü'l-fikhiyye*, s. 13.

¹⁹⁸ Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 117; Ebû Hadîd, *el-Kavâ'id ve'd-davâbitü'l-fikhiyye*, s. 13.

¹⁹⁹ Rûkî, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-fikhî*, s. 67-68; Bedrân, *Nazariyyetü't-tak'idü'l-usûlî*, s. 119/120.

²⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3/116.

izale edilmesini emrettiği her türlü “zararı” içine almaktadır. Çünkü hepsi, bu kaideye dâhildir. Bu kaideyi, muayyen bir zarar veya şahıs ile sınırlandırmak doğru değildir. Aksine aynı illeti paylaşarak söz konusu kaidenin kapsamına giren ve ona uyan bütün zararlar, bu çerçevede değerlendirilir.²⁰¹

3. Umum: Fıkhî kaidenin, kapsamına giren cüz’iyyâtın tamamını veya çoğunu kapsayacak şekilde geniş olması şarttır. Fıkhî kaide, eğer bu nitelikte olmazsa ona kaide denilmesi uygun olmaz.²⁰²

4. İttirat (geçişlilik): Bu kelime sözlükte bir şeyin başka bir şeye tabi olması anlamına gelmektedir.²⁰³ Terim olarak ise ittirat, illetin bulunmasından dolayı hükmün bulunmasını gerektiren şey demektir. İkisinin varlığı birbirini gerektirmektedir.²⁰⁴ Geçişlilik, fıkhî kaidenin temel bir niteliğidir. Nerede bir kaide varsa orada mutlaka fūrû bulunur. Bu nedenle söz konusu kaidenin fūrû meseleleri, hükümde ortaktır. Fūrû meselelerdeki şekli birtakım farklılıklar, geçişli olmasına gölge düşürmez. Çünkü söz konusu farklılıklar, kaideye uymadığından değil, arızı ve harici bir sebepten doğmuştur.²⁰⁵

5. Fıkhî kaidenin, şer’î bir nas ile veya kendisinden daha güçlü bir kaide ile çelişmemesi de şarttır. Fıkhî kaidenin bunlarla çelişmesi durumunda kaide geçersiz hale gelir, kapsamına giren cüz’iyyâtı için kullanılamaz.²⁰⁶

2.10. Fıkhî Kaide Alanında Telif Edilmiş En Meşhur Eserler

2.10.1. Hanefi Mezhebinde Telif Edilmiş Eserler

1. Bu alanda Hanefi mezhebinde yazılan belki de en meşhur eser, Ebü’l-Hasen el-Kerhî (ö. 340/952) tarafından yazılan *el-Usûl* adlı eserdir.

2. *Te’sîsü’n-nazar fi’htilâfi’l-e’imme*; Ebû Zeyd Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. Îsâ ed-Debûsî’ye (ö. 430/1039) aittir. Eserde, zabıtlar ile birlikte fikhın küllî kaideleri ve imamlar arasındaki ihtilafların temelleri ele alınmıştır.

²⁰¹ Rûkî, *Nazariyyetu’t-ta’kîdî’l-fikhî*, s. 63-64; Bedrân, *Nazariyyetü’t-tak’idü’l-usûlî*, s. 126; Bâhuseyn, *el-Kavâ’idü’l-fikhiyye*, s. 81-82.

²⁰² Rûkî, *Nazariyyetu’t-ta’kîdî’l-fikhî*, s. 60; Bâhuseyn, *el-Kavâ’idü’l-fikhiyye*, s. 82-83.

²⁰³ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, s. 295; İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 3/268.

²⁰⁴ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, s. 141.

²⁰⁵ Rûkî, *Nazariyyetu’t-ta’kîdî’l-fikhî*, s. 62-63; Bedrân, *Nazariyyetü’t-tak’idü’l-usûlî*, s. 128.

²⁰⁶ Bedrân, *Nazariyyetü’t-tak’idü’l-usûlî*, s. 129-130; Ebû Hadîd, *el-Kavâ’id ve’d-davâbitü’l-fikhiyye*, s. 15.

3. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, İbn Nüceym Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Hanefî (ö. 970/1563).

4. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, Osmanlı alimlerinden oluşan bir heyet tarafından hazırlanmış İslami borçlar hukuku kanunudur. İlk 100 maddesi küllî kaidelerden oluşmaktadır. Hicri 1292/1875 senesinde Sultan Abdülaziz döneminde tamamlanmıştır.

5. Muasır dönemde Mustafa Ahmed el-Zerka tarafından telif edilen *el-Medhali'l-fikhiyyü'l-âmm* adlı eser, Hanefî mezhebindeki fikhî kaideler hakkında derin bir araştırma olarak kaydedilebilir.

2.10.2. Maliki Mezhebinde Telif Edilmiş Eserleri

1. *el-Furûk*, Ebü'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed b. İdrîs b. Abdürrahman el-Mısrî el-Karâfî (ö. 684/1285). Müellif, eserinde küllî kaideleri ve fikhî zabıtları bir araya toplamış ve bunları birbirleriyle karşılaştırmıştır.

2. *el-Kavâid*, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî el-Tilimsânî el-Makkarî (ö. 758/1357). Eserde 1200 kaide bulunmaktadır.

3. *İzâhu'l-mesâlik ilâ kavâ'idil-İmâm Mâlik*, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ el-Venşerîsî (ö. 914/1509). İçerisinde 118 kaide bulunmaktadır. Maliki mezhebinde fikhî kaide alanında telif edilmiş en meşhur eserdir.

2.10.3. Şafii Mezhebinde Telif Edilmiş Eserler

1. *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, Ebu Muhammed İzzeddin b. Abdisselâm es-Sülemi (ö. 660/1216) tarafından telif edilmiştir.

2. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Sadrüddîn Muhammed b. Ömer eş-Şafii (ö. 716/1317). Bu eserde, Şâfiî mezhebinin kaideleri bir araya getirilmiştir.

3. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübkî (ö. 771/1370). İmam Süyûtî'nin *el-Eşbâh ve'n-nezâir* isimli eseri bu esere dayanmaktadır.

4. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Cemaleddin Abdürrahim Hasan el-İsnevi eş-Şafii (ö. 772/1370).

5. *el-Mensûr fî'l-kavâ'id*, Bedreddin Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî (ö. 794/1392). Metodu itibariyle eşsiz bir eserdir. Üslubu oldukça derindir. Kaideler harf sıralamasına göre tertip edilmiştir.

6. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Celalettin Abdurrahman, b. Ebî Bekr es-Süyûtî (ö. 911/1505).

2.10.4. Hanbeli Mezhebinde Telif Edilmiş Eserler

1. *el-Furûk*, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. el-Hüseyin İbn Süneyne es-Sâmerrî el-Hanbelî (ö. 616/1219). Bu eserde görünüş itibariyle birbirine benzeyen ancak delil ve hükümleri farklı olan meseleler ele alınmış, usul kaidelerdeki farkların sebepleri izah edilmiştir.

2. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Süleyman b. Abdülkavi b. Abdülkerim et-Tufî es-Sarsari (ö. 716/1316). *el-Kavâ'idü'l-kübra fi fîrû'i'l-Hanâbile* şeklinde de isimlendirilmiştir.

3. *el-Kavâ'idü'n-nûrâniyye*, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328). Eserde ibadet ve muamelat konuları hakkındaki kaideler ele alınmış ve bazı fikhî kaidelere temas edilmiştir. Mezhepler arasında kıyas yapılması, eserin ayırt edici özelliğini teşkil etmektedir.

4. *el-Kavâ'id*, Ahmed b. el-Hasan b. Ömer b. el-Makdisi İbn Kadî el-Cebel (ö. 771/1370)

5. *Takrîrü'l-kavâ'id ve tahrîrü'l-fevâ'id*, İbn Receb el-Hanbeli diye bilinen Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Receb (ö. 795/1393) tarafından yazılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESNE'L-METÂLİB'DEKİ KÜLLİ KAİDELER

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan bu bölümde Zekeriyya el-Ensârî'nin *Esne'l-metâlib* adlı eserinin aile hukuku ile ilgili bölümlerinde geçen küllî kaideler incelenecektir. Kaidelerin tasnifinde kitapta geçen başlıklar esas alınacak, kitaptaki her bir başlıkta geçen kaideler çalışmamızda da aynı başlık altında toplanarak bir arada zikredilecektir. Ele alınan kaidelerin kaynaklarda geçen diğer formları, izahı, delili, örnekleri ve (varsa) istisnaları hakkında bilgi verilecektir.

3.1. NİKÂH BÖLÜMÜNE GİRİŞ

3.1.1. مَا حَرَّمَ نَظْرُهُ حَرَّمَ مَسَّهُ **Kaidesi**

“Bakması haram olan şeye dokunmak da haramdır.”²⁰⁷

Zekeriyyâ el-Ensârî, nikâh bölümünün mukaddimesinde bu kaideyi zikretmiştir. Eşler arasındaki mahremiyetin sınırları bağlamında mahrem ve namahremler arasında bakma ve dokunma ile ilgili hükümlere değinmiş; konuyu özet bir şekilde ifade etmek üzere bu kaideyi okuyucuya arz etmiştir. Müellif ardından bu kaide ile doğrudan ilgili olan diğer mesele değinmiştir.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

كل عضو حرم النظر إليه: حرم مسه ولا عكس²⁰⁸

²⁰⁷ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/113.

²⁰⁸ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 475.

“Bakılması haram olan her şeyin dokunulması da haramdır, tersi söz konusu değildir.”

كل عضو حرم النظر إليه، حرم مسه بطريق أولى²⁰⁹

“Bir şeye bakmak haram ise dokunmak evleviyetle haramdır.”

كُلُّ مَا حُرِّمَ نَظْرُهُ حُرِّمَ مَسُّهُ، بِلِأَوْلَى؛ لِأَنَّ الْمَسَّ أَبْلَغُ²¹⁰

“Bakılması haram olan uzva dokunmak daha öncelikli olarak haram olur. Çünkü dokunmak, bakmaktan daha ileri bir boyutu ifade eder.”

كلّ عضو حُرِّمَ النَّظَرُ إِلَيْهِ حُرِّمَ مَسُّهُ بطريق أولى، ما عدا الضّرورات. ولا عكس²¹¹

“Bakılması haram olan şeye dokunmak, zaruret durumları hariç daha öncelikli olarak haramdır, tersi söz konusu değildir.”

b. Kaidenin Açıklaması

Şer’iatta bazı şeyler helal, bazı şeyler ise haram kılınmıştır. Bu doğrultuda mahrem olmayan kadın ve erkeklere bakmak haram kılınmış, bu konuda gözü sakınmak emredilmiştir. Şer’iat, mahrem olmayan kadına bakmayı erkeğe haram kılmıştır. Aynı şekilde kadına da mahremi olmayan erkeğe bakmayı yasaklamıştır. Bu konuda Allah Teâlâ, “*Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar*” “*Mümin kadınlara söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar*”²¹² buyurmuştur.

Bu kaideden hareketle şer’iatın kadın veya erkeklerin bakılmasını haram ettiği uzuvlarına dokunmak, birinci derecede haramdır. Çünkü dokunmak, bakmaktan daha kötü ve çirkindir.²¹³ Fakat zaruret durumunda bir istisna meydana gelirse dokunmak caiz olur.

²⁰⁹ İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve ’n-Nezâir*, 1/67.

²¹⁰ Zerkeşî, *el-Mensûr*, 3/114.

²¹¹ Burnû, *Mevsû’atü ’l-kavâidi ’l-fikhiyye*, 8/447.

²¹² Bakara 24/30-31.

²¹³ Burnû, *Mevsû’atü ’l-kavâidi ’l-fikhiyye*, 8/447.

c. Kaidenin Uygulamaları

Bir adamın yabancı bir kadına bakması haramdır. Dolayısıyla bu adamın onun eline, başına, sırtına, bacaklarına veya herhangi bir yerine dokunması da haramdır.²¹⁴ Aynı şekilde şer'îat, bir kadının yabancı bir erkeğin eline ve yüzüne bakması haram olmadığı halde bu yerlere dokunması haramdır. Diğer taraftan erkeğin, annesinin, kız kardeşinin sırtına ve karnına bakması haramdır. Dolayısıyla bunlara dokunmak evleviyetle haramdır.²¹⁵

d. Kaidenin İstisnaları

Bu kaidenin kapsamı dışında kalan bazı istisnai durumlar vardır:

- İnsanın şehvetini harekete geçirmeyen küçük kız ve erkek çocuklara bakmak ve onlara dokunmak caizdir. Zira bu, çağlar boyunca insanın şehvetini uyandıran bir şey değildir.²¹⁶
- Kadın bir doktorun bulunmaması şartıyla erkek bir doktorun, tedavi olması gereken bir kadının uzvuna, ihtiyaç miktarınca bakması ve dokunması caizdir.²¹⁷
- Eşlerden her birinin diğerinin cinsel organına dokunması caizdir, bunda bir ihtilaf yoktur. Fakat bakması konusunda görüş ayrılıkları söz konusudur.²¹⁸
- Kadının suda boğulması gibi tehlikeli bir duruma maruz kalması durumunda yabancı bir erkeğin o kadını kurtarmak için bedenine dokunması ve kaldırması caizdir. Çünkü zaruri nitelikli durumlar, kaidenin kapsamına girmemekte ve istisna arz etmektedir.²¹⁹

3.1.2. لَا يَصِحُّ تَعْلِيقُ النِّكَاحِ Kaidesi

“Nikahın şarta bağlanması sahih değildir.”²²⁰

²¹⁴ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/21; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/113; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/208; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/187; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/209.

²¹⁵ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/21; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/113; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/208; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/187; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/209; İbn Abdisselâm, *el-Gâye fî ihtisari'n-Nihâye*, 5/84-85; Dimyâtî, *Hâşiyetü'lâneti't-talibîn*, 3/303.

²¹⁶ İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/367; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye, Kuveyt: Vezâratü'l-evkâf ve"ş-şuûni'l-İslâmiyye*, 37/360.

²¹⁷ İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/367; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/114.

²¹⁸ Mâverîdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 1/194; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/200; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/113; Bâbertî, *el-Înâye Şerhü'l-Hidâye*, 10/31.

²¹⁹ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 8/448.

Zekeriyyâ el-Ensârî, bu kaideyi nikâhın icap ve kabul gibi rükûnlarını açıklarken zikretmiştir. Bilindiği gibi nikâh akdi, dinin çizdiği hudutlar çerçevesinde karı kocanın birbirinden faydalanmasını mubah kılar. Bu nedenle nikâh akdinin meydana gelmesi için tarafların hukuken geçerli iradelerini birbirine uygun biçimde açıklamaları gerekir. Bu nedenle sîganın (irade beyanı) mazi kipteki lafızlarla olması şartı koşulmuştur. Bu bağlamda nikâh akdinin ileride gerçekleşecek bir şarta bağlanmasının caiz olmadığı zikredilmiştir.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

النكاح لا يَحْتَمِلُ التعلیق. ولا يَحْتَمِلُ الاشتراك²²¹

“Nikâh, ta’lik ve iştirak ihtimal bile mümkün değil demek.”

b. Kaidenin Açıklaması

Bu kaide, nikâh akdine, taraflardan birini tehlikeye veya riske atacak bir şartın konulmasının haram oluşunu ifade etmektedir. Böyle bir nikâh akdinde, şart yerine gelmeden akit gerçekleşmiş olmamaktadır. Bu durumda taraflardan birisi, istemediği için şartın gerçekleşmesine itiraz edebilir ve bunu kabul etmeyebilir. Bu yüzden şer’îat, nikâh akdine ayrı bir önem atfetmiş ve bu akit üzerine konulan şartları geçersiz saymıştır.²²²

c. Kaidenin Delili

Ebu Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: “Hz. Peygamber aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm, taş atma yöntemi (kura çekme) ile satışı (bey’u’l-hasât) ve garar satışını yasaklamıştır.”²²³

²²⁰ Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/120; Nevevî, *Minhacü’t-talibin*, s. 205; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, 6/213; Kalyûbî, *Hâşiyetü’l-Kalyûbî*, 3/218; İsmail, *el-Kavâidü’l-fikhiyyeti beyne’l-esâleti ve’t-tevcîh*, s. 317.

²²¹ Beyâtî, *el-Kavâ’idü’l-fikhiyye*, s. 595; Burnû, *Mevsû’atü’l-kavâidi’l-fikhiyye*, 11/1247.

²²² Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc*.7/223; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, 6/213; Kalyûbî, *Hâşiyetü’l-Kalyûbî*, 3/218; Ebû Hadîd, *el-Kavâ’id ve’d-davâbitü’l-fikhiyye*, s. 54.

²²³ Müslim, *Sahîhü Müslim*, “Buyu”, no: (1513).

Bu hadis-i şer'ifte Hz. Peygamber, satışın taşın isabet etmesi şartına bağlanmasını yasaklamıştır. Bu hususta nikâh akdi, satış akdine kıyas edilir. Satışta şarta bağlama yasak olduğu gibi nikâhta da yasak olduğu söylenir. Hatta Şâriin atfettiği önemden dolayı bu yasağın nikâh akdinde de geçerli olması daha öncelikli bir konudur.²²⁴

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Eğer bir adam, bir kimseye “güneş doğduğunda veya aybaşı/yılbaşı geldiğinde seni kızım ile evlendirdim” der, karşı taraf da kabul ederse şart gerçekleşse bile nikâh batıldır.²²⁵

2. Çocuğu olacağını öğrenen bir adam, “eğer kız olursa, senin eşin olsun” dese buradan doğacak olan nikâh akdi, ta'lik yani şarttan dolayı geçersiz olur.²²⁶

3. Bir adam “eğer kızım boşanırsa, iddet süresi bittikten sonra senin eşindir” dese bu nikâh akdi, kadın babasına kendisini evlendirmesi için yetki izni vermiş olsa bile şarta bağlı şekilde gerçekleştirildiği için geçerli olmaz.²²⁷

4. Bir veli, “Kızım inşallah senin eşindir” dese eğer bu söz ile şart öne sürmüştüyorsa nikâh akdi gerçekleşmiş olmaz. Eğer veli, bu sözü, her şeyin Allah'ın iradesine bağlı olarak gerçekleşeceğini kast ederek ve teberrük ederek söylemiş ise bu durumda sözün herhangi bir şart unsuru taşımaması nedeniyle akit geçerlidir.²²⁸

5. Eğer bir kadın, kendisine yapılan evlilik teklifine, “falan kişi buna izin verirse ben kabul ettim” dese şarta bağlandığından dolayı nikâh akdi gerçekleşmez.²²⁹

3.1.3. السُّلْطَانُ وَلِيٌّ لِمَنْ لَا وَلِيَّ لَهُ Kaidesi

“Devlet başkanı, velisi olmayanların velisidir.”²³⁰

Bu kaide, muteber bir yargılama ilkesi olarak kadıların çokça kullandığı, yargılama hukuku kaynaklarında da çokça zikredilen veciz bir kaidedir. Zekeriyâ el-Ensârî de bizzat kadılık yapmış bir kimse olarak bu kaideyi nikâhın veliler ve ahkamı hakkındaki dördüncü

²²⁴ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/120; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/223; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/231.

²²⁵ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/40; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/223; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/238.

²²⁶ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/120; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/218.

²²⁷ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/231.

²²⁸ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/231; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/213.

²²⁹ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/120; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/223.

²³⁰ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/125; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 409.

rükünde zikretmiştir. Veli bulunmadan kıyılan nikahın hukuki durumu bağlamında velisi olmayan kadınların nikahının nasıl olacağına dair hükümleri bu kaide eşliğinde ele almıştır.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

القاضي مأمور بالنظر لكل من عجز عن النظر لنفسه أو نصب ناظرًا²³¹

“Hâkiminin, kendisine bakmaktan aciz olan kimselere bir bakıcı veya memur ataması gerekir.”

التَّصَرُّفُ عَلَى الرَّعِيَةِ مَنْوُوطٌ بِالْمَصْلَحَةِ²³²

“Raiyye, yani teba üzerine tasarruf maslahata dayalı (olmalıdır).”

Devlet başkanı veya başka bir idareci, yönetimi altında bulunan insanlar hakkında karar verirken kamu yararını gözetmek zorundadırlar.

تَصَرُّفُ الْقَاضِي فِيمَا لَهُ فِعْلُهُ فِي أَمْوَالِ الْيَتَامَى وَالتَّرِكَاتِ وَالْأَوْقَافِ مُقَيَّدٌ بِالْمَصْلَحَةِ²³³

Kadı'nın yetim malları, terekeler ve vakıflar üzerindeki tasarrufu maslahata uygun olmak zorundadır.

b. Kaidenin Açıklaması

Bu kaide, umumi bir sîga ile geldiğinden dolayı genel velayet konusu da bu kaide kapsamındadır. Devlet başkanı ve onun yereldeki temsilcisi olan kadı, velisi olmayanların velisi kabul edilir. Dolayısıyla bunların hem genel halk üzerindeki hem de velisi olmayanların üzerindeki tasarruf ve yetki kullanımı, maslahata uygun olmak durumundadır. İster dini ister

²³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/197; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 8/124.

²³² Ali Haydar, efendi, *Düreru'l Hukkâm*, 1/57; Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idi'l-fikhiyye*, s. 309.

²³³ İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, s. 107.

dünyevi olsun tasarruflarda bulunurken, onların maslahat ve yararını gözetmesi gerekmektedir. Eğer kendilerinden sorumlu olunan kimselerin bir menfaat ve maslahatı söz konusu ise o uygulanmalı, aksi takdirde terk edilmelidir. Çünkü idareciler, idaresi altından bulunan kimselere bakmakla yükümlüdür. Eğer bir yetkili, kamuya zarar veren, menfaatlerine ters bir uygulamada bulunursa o kimse sorumluluğunu yerine getirmemiş olur. Yöneticinin idaresi altındaki kişilere bakmasından maksat, kendine bakmaktan aciz olan kimsenin menfaat ve maslahatına uygun hareket etmek ve bunun için çalışmaktır.²³⁴

Yönetici, kamu işlerini üstlenen herkesi ifade etmektedir. Devletin en yüksek makamı olan devlet başkanından başlayarak onun altında olan tüm yöneticiler bu kapsamdadır. Kamu hiyerarşisi içerisindeki tüm yöneticilerin tasarrufları, mutlaka bir maslahat ve menfaat içermesi gerekir. Çünkü tasarruf sahipleri, bizzat Hz. Peygamber tarafından kamu yararına göre hareket etmeleri emredilmiş, bunu terk eden ve yapmayan kimseler ise ağır cezalarla tehdit edilmiştir.²³⁵

c. Kaidenin Delilleri

Bu kaidenin Kitaptan ve Sünnetten dayanakları bulunmaktadır. Bu delilleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Allah, size; emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz vakit adaletle hükmetmenizi emreder.*”²³⁶

Âyet-i kerîmedeki “*Allah size emreder*” hitabı, hiç şüphesiz umum ifade eder ve dolayısıyla bu genel ifadeyi delilsiz sınırlamak caiz değildir.²³⁷

Kurtûbî (ö. 671/1273) bu nass-ı ilâhîyi şöyle yorumlar: Bu âyet-i kerîme, bütün din ve şer’iatı içerisine alan temel ahkâm ayetlerinden bir tanesidir. Ayetin zahir anlamı, bütün insanlar hakkında umumi olmasını gerektirmektedir. Bu âyet bir taraftan, kamu mallarının doğru yerlerde harcanması, haksızlıkların giderilmesi, adaletli hüküm verme gibi genel

²³⁴ Gâmidî, Ahmed b. Ali, *el-Kavaid ve ’d-davâbitü ’l-fikhiyye*, s. 187.

²³⁵ Zerka, *Şerhü ’l-kavâ’idi ’l-fikhiyye*, s. 309; Burnû, *Mevsû’atü ’l-kavâidi ’l-fikhiyye*, 8/124.

²³⁶ Nisa 4/58.

²³⁷ Cessâs, *Ahkâmu ’l-Kur’ân*, 3/172.

hususlarda yönetici ve kamu görevlilerini kapsadığı gibi emanet malların korunması, yalan şahitlikten kaçınmak gibi hususlarda da daha alt seviyede bulunan diğer insanları da içine almaktadır.”²³⁸

Bu izaha göre bahsi geçen ayet; emanetlerin dini veya dünyevi, küçük veya büyük bütün velayetleri kapsamakta; herhangi bir yetkiyi üstüne alan kimselerin adil olması ve işleri dosdoğru ölçülerle tartmaları hükmünü getirmektedir. Burada maslahatın gerçekleşebilmesi için her türlü velayetin ve emanetin, bu işe ehil birisine verilmesine dikkat edilmelidir.

2. “Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onlarda bir rüşd (alameti) görürseniz mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter.”²³⁹ Bu âyet-i kerîmede, reşit oluncaya ve akli olgunluğa eriştikleri kanaati hâsıl oluncaya kadar küçüklerin mallarının korunması ön görülmüştür. Küçüklerin nikâhı konusunda velayet ise malları konusundaki velayete kıyasla sabittir. Nitekim bu âyet, muamelata dair hususlarda küçüklerin hacr altına alınabileceğini gösteren temel naslardan bir tanesidir. Nikâh ise muamelat akitlerinden çok daha önemli ve risklidir. İster erkek olsun ister kız, küçükler kendi maslahatlarını idrak etmekten ya da zararlarına olan şeyleri kavrayıp onlardan kaçınmaktan acizdirler. Ayrıca nikâh akdinin mehir ve nafaka gibi mali yükümlülükleri de söz konusudur ki küçüklerin malı hacr altında olduğundan nikahları velileri eliyle gerçekleşebilir.²⁴⁰

3. Abdullah b. Ömer’in naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurdular: “Hepiniz çobansınız ve hepiniz elinizin altındakilerden sorumlusunuz. Yönetici bir çobandır. Erkek, aile halkının çobanıdır. Kadın, kocasının evi ve çocukları için çobandır. Hizmetçi patronunun mallarının çobanıdır ve güttüklerinden sorumludur. Hepiniz çobansınız ve hepiniz çobanlık yaptıklarınızdan sorumlusunuz.”²⁴¹ Bu hadis-i şer’îf, hangi seviyede olursa olsun sorumluluk yüklenmiş kişilerin mesuliyetin gereğini yerine getirilmesini öngörmektedir.

²³⁸ Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/255-256.

²³⁹ Nisa 4/6.

²⁴⁰ Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 413.

²⁴¹ Ahmed, *el-Müsned*, 4/532.

Malum olduğu üzere mesuliyet, maslahatı gözetmeyi ve ona uygun şekilde tasarrufta bulunmayı gerektirir.

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Eğer devlet başkanı, velisi olmayan bir kimsenin katilini affetse, bu geçerli olmaz ve kısas hükmü düşmez. Çünkü bunda kamunun hakkı söz konusudur. Devlet başkanı, ammenin hakkını gözetten bir velayete sahiptir. Dolayısıyla halkın hakkını karşılıksız olarak başkasına bağışlamak, halkın menfaat ve maslahatını gözetmekle görevli olan devlet başkanının “halkına bakma” görevi ile uyuşmaz. Bilakis ya kısas haddini uygulaması gerekir ya da sulh yoluna gitmesi icap eder.

2. Eğer bir kadı, velayeti altında bulunan küçük birini dengi olmayan biriyle evlendirirse, vakıf yöneticiliğinin şartları ile çelişen bir tasarrufta bulursa, kamunun herhangi bir hakkından vazgeçse ya da borç veren kimsenin rızası olmadan borçlunun borcunu ertelese bunlar hukuk nezdinde geçerli değildir.²⁴²

3. Küçük bir çocuğun velisi veya vasisi, çocuğu zarara uğratacak bir anlaşma yapsa, bu anlaşma geçerli olmaz.²⁴³

4. Velisi olmayan bir yetim bulursa, kadı onun velisi sıfatıyla onunla ilgilenir, ya da ona bakacak ve mallarını idare edecek bir vasi atar.

5. Eğer kadının kocası ortadan kaybolursa ve malı da ortada kaldıktan sonra kadın bundan nafaka istese, kadı ona nafaka tahsis edebilir. Fakat kadı, bu tahsisattan önce kadına, kocasının kendisi için nafaka vermediği konusunda yemin ettirmesi gerekir. Çünkü kadın yalan söylüyor olabilir. Kadın yemin ederse kadı tarafından söz konusu kadına kocasının malından nafaka verilir.²⁴⁴

6. Bir yöneticinin fâsık birini namaz kıldırmak üzere imam olarak ataması her ne kadar böylesi kimsenin arkasında namaz sahih olsa da- caiz değildir. Çünkü fasıkın imameti mekruhtur. İdarecilerin de maslahatı gözetmesi esastır. İnsanları mekruh olan bir şeye sevk etmekte ise herhangi bir maslahat söz konusu değildir.²⁴⁵

²⁴² Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 121.

²⁴³ Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 309-310.

²⁴⁴ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 8/124-125.

²⁴⁵ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 121; Bâhuseyn, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 554.

3.1.4. Kaidesi إِشَارَةُ الْأَخْرَسِ الْمُفْهِمَةِ مَقَامَ النَّطْقِ

“Dilsizin anlaşılan işareti konuşmak yerine geçer”²⁴⁶

Zekeriyyâ el-Ensârî, bu kaideyi velayetin engelleri ile ilgili meselelerden bahsederken zikretmiştir. Kaide, kolaylaştırıcı ve problemleri ortadan kaldıracı bir niteliğe sahiptir. Dilsiz kimselerin nikah akdi yapabilmelerine imkan sağlayacak şekilde esneklik sağlamaktadır.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

إِشَارَةُ الْأَخْرَسِ الْمَفْهُمَةِ كَالنَّطْقِ²⁴⁷

“Dilsizin anlaşılan işareti konuşmak gibidir.”

الإِشَارَاتُ الْمَعْهُودَةُ لِلْأَخْرَسِ كَالْبَيَانِ بِاللِّسَانِ²⁴⁸

“Dilsizin bilinen işaretleri dil ile beyan gibidir.”

إِشَارَةُ الْأَخْرَسِ كَعِبَارَةِ النَّاطِقِ²⁴⁹

“Dilsizin işareti, konuşabilen kişinin ifadesi mesabesinde dir.”

الإِشَارَةُ مِنَ الْأَخْرَسِ مَعْتَبَرَةٌ، وَقَائِمَةٌ مَقَامَ عِبَارَةِ النَّاطِقِ²⁵⁰

“Dilsizin yaptığı işaret muteberdir ve konuşabilen kişinin sözünün yerine geçer.”

إِشَارَةُ الْأَخْرَسِ أُقِيمَتْ مَقَامَ الْعِبَارَةِ²⁵¹

²⁴⁶ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/131.

²⁴⁷ Hısnî, *el-Kavâ'id*, 3/206.

²⁴⁸ Ali Haydar, *Düreru'l Hukkâm*, 1/70; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 353.

²⁴⁹ Zerkeşî, *el-Mensûr*, 1/164.

²⁵⁰ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 312.

“Dilsizin işareti, söz olarak değerlendirilir.”

b. Kaidenin Açıklaması

Türkçe’de “dilsiz” veya "konuşam engelli" şeklinde ifade edilen “ahras” kelimesi Arapça’da, yaratılıştan veya herhangi bir arızî sebepten ötürü konuşma ve meramını anlatma nimetinden mahrum olan kişi anlamına gelir. Konuşamayan ve dilsiz olan bir kimsenin eli, kafası, gözü veya yanıyla yaptığı manası anlaşılan hareketleri, dil ile beyan gibidir. Bu onun konuşması yerine geçer ve hukuken muteber kabul edilir. Dilsizin işareti, sadece hadler ve şahitliklerde geçerli değildir, ancak nikâh, talak, köle azadı, satış, kiralama, hibe, rehin, ibra, ikrar, inkâr ve yemin gibi her konuda konuşma yerine geçer. İki rivayetten birine göre ona özgü bu ifade, kıyaslar konusunda da muteberdir. Ancak hadler ve şahitlik konusunda dilsiz kimsenin işareti delil teşkil etmez²⁵².

Bu kaide, zaruret sebebiyle müracaat edilen istihsan türünün örneklerindedir. Zira eğer dilsizin işaretleri geçerli olmasaydı, başka türlü beyanda bulunma imkânı olmadığı için dilsizin geçimini temin etmesi, aslı ihtiyaçlarını temin etmesi mümkün olmazdı.

Dilsiz kişinin işaretinin muteber olabilmesi için yaptığı işaretin herkesçe anlaşılır nitelikte olması şarttır. Örneğin muvafık olduğunu belirtmek için başını aşağı yönde hareket ettirmesi veya reddettiğini ifade etmek için yukarı kaldırması gibi toplumun geneli tarafından anlamı bilinecek şekilde net ve açık olmalıdır. Diğer taraftan dilsizin yazma bilmiyor olması, işaretinin geçerliliğini etkilemez. Okuma yazması olduğu halde işaret ile meramını açıklasa işareti yine muteber kabul edilir.²⁵³

Ancak dille ifade edebiliyorken bundan kaçınarak işaret ile meramını ifade eden kişinin tek başına işareti muteber sayılmaz. Ancak müslüman olmak, küfre girmek, nesep, fetva vermek gibi konular bunun dışındadır. Bu konularda kişi konuşabilse bile sadece işaretle bulunması da geçerli kabul edilmiştir. Konuşabildiği halde Bir kimse söylediği mübhem lafzı açıklamak için konuşabildiği halde salt işaretle bulursa bu da geçerlidir. Örneğin kişi karısına

²⁵¹ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 1/399.

²⁵² Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 1/1/399; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 355.

²⁵³ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 312; Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 351; Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/342; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 1/1/399; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 355.

“Sen bu kadar boşsun” deyip parmaklarıyla “üç” işareti yapsa üç talak gerçekleşir, el ile yaptığı üç işareti “bu kadar” mübhem lafzının açıklamasıdır, bundan dolayı hükümde itibara alınır. Ancak “sen boşsun” dedikten sonra “üç” işareti yapsa bu durumda tek talak gerçekleşmiş olur. Çünkü burada işaretin açıkladığı mübhem bir lafız yoktur. Bundan dolayı da işaret itibara alınmaz.²⁵⁴

c. Kaidenin Delilleri

Bu kaidenin de Kitap ve Sünnetten delilleri bulunmaktadır. Bu delillerden bazıları şunlardır:

1. Allah Teâlâ, Hz. Zekeriyâ'ya bir oğlu olacağını müjdelediği zaman Zekeriyâ (a.s.) bir alamet göstermesini istedi. Bunun üzerine Allah (c.c.) şöyle buyurdu: “*Senin için alâmet, insanlara üç gün ancak işaretle konuşmandır. Rabbini çok an, onun yüceliğini dile getir*”²⁵⁵ İmam Kurtubî (ö. 671/1273), bu âyet-i kerimenin tefsirinde şunları söyler: Bu ayette, işaretin söz söyleme mesabesinde değerlendirildiğine dair bir delil vardır. Ayrıca sünnette de böyle değerlendirildiğini gösteren pek çok rivayet vardır. İşaretler arasında en pekiştirici ifade Hz. Peygamber'in kendisine dayanarak siyah bir cariye'nin durumu hakkındaki hükmüdür. Hz. Peygamber ona “*Allah nerededir?*” diye sorunca, cariye başıyla semayı işaret etmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber: Muâviye'ye “*Sen onu azad et, çünkü o mümin bir cariyedir*” diye buyurmuştur.²⁵⁶ Buradan anlaşılmaktadır ki İslâm dini, cenneti kazandıran ve ateşten koruyan “iman” konusunda işareti geçerli kabul etmiştir. Hz. Peygamber, iman ifade eden sözleri bizzat diliyle söyleyen kimselerde olduğu gibi bunu işaretle ifade eden o cariye'nin mümin olduğuna hüküm vermiştir. Dolayısıyla işaretin dinin diğer hususları hakkında da geçerli olması gerekir. Genel olarak fukâhanın kabul ettiği görüş de budur.²⁵⁷

2. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber “*Biz ümmî bir toplumuz; hesap ve okuma yazma bilmeyiz. Şunu biliriz ki ay, ya şöyledir ya da böyledir.*” buyurmuş;

²⁵⁴ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 312; Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 351; Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/342; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 1/1/399; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 355.

²⁵⁵ Al-İmran 3/41.

²⁵⁶ Müslim, *Sahîhü Müslim*, “*Salât*”, no: (537); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “*Salât*”, 2.

²⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 4/81.

parmaklarıyla 3 kez 10 yaparak 30 işareti yapmış; ardından aynı hareketi tekrar yaparak sonuncusunda baş parmağını yummuş, böylece işaretle 29'u göstermiştir.²⁵⁸

Bu hadisin açıklamasında Hattâbî (ö. 388/988) şunları ifade etmiştir: Bu hadis-i şer'ifte, yapılan işarete göre hüküm verilebileceğini ve ima ile amel edilebileceğini kabul eden kimselerin görüşlerine delil bulunmaktadır. Örneğin bir kimse “karım boştur” dese ve üç parmağıyla işaretle bulursa zahire dayanarak üç boşama kabul edilir.²⁵⁹

3. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, “*Allah'ü Teâlâ, gözyaşından dolayı azap etmez, ancak bundan dolayı azap eder*²⁶⁰” buyurmuş ve dilini işaret etmiştir. Ka'b b. Malik de Hz. Peygamber'in yanağına işaretle bulunduğuna dair rivayette bulunmuştur. Yine Esmâ'dan nakledildiğine göre kendisi Hz. Peygamber küsuf namazında iken Hz. Aişe'ye “insanların ne yaptıklarını” sormuş, o da kafasıyla güneşi işaret etmiştir. Esmâ, bunun bir ayet(işaret) olup olmadığını sorunca, Hz. Aişe tekrar onaylamak maksadıyla kafasıyla işaretle bulunmuştur yani (evet).²⁶¹

İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) der ki: Ebu Hasan b. Battal şöyle demiştir: Cumhur, anlaşılır olduğu vakit işaretin, konuşmak gibi değerlendirileceği görüşünü benimsemiştir. Hanefiler, bunun biraz muhalefet etmişlerdir. Buhari, Hanefilere karşı, Hz. Peygamber'in işareti, konuşmak olarak değerlendirdiği bu hadisi delil getirmiştir. Dolayısıyla dinin çeşitli hususlarında işarete binaen hüküm beyan ediliyorsa konuşamayan kimseler için işaret öncelikli olarak caiz olur.²⁶²

²⁵⁸ Buhârî, *es-Sahîh*, “*Talak*”, 68; Müslim, *Sahîhü Müslim*, “*Sâvım*”, no: (1080); Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “*Sâvım*”, 13.

²⁵⁹ Sedlân, *el-Kavâidü'l-fikhiyyetü'l-kübra ve mâ tefera'a 'anha*, s. 480.

²⁶⁰ Buhârî, *es-Sahîh*, “*Talak*”, 68.

²⁶¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 9/437.

²⁶² İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 9/438.

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Dilsiz bir kimsenin işareti; nikâh, talak, köle azat etme, satış, kiralama, hibe, rehin, ibra, ikrar, inkâr ve yemin gibi her konuda geçerlidir. Ancak hadler ve şahitliklerde geçerli kabul edilmemiştir. İki rivayetten birine göre kısaslar konusunda da muteberdir.²⁶³

2. Yeminler konusunda dilsizin işareti geçerlidir. Dilsizin yemini şöyle olur: Kadı, dilsiz kimseye “Eğer böyle ise Allah’ın ahdi ve yemini senin üzerinedir” der. O da kafasıyla bunu kabul eder. Böylece kişi yemin etmiş olur. Kadı böyle bir kimseye “Allah’a yemin olsun ki böyledir” demez. Çünkü dilsiz kişi bunu başıyla onaylayacak olsa Allah’ı ikrar etmiş olur, yemin etmiş olmaz.²⁶⁴

3. Nikâhın sıhhat şartlarından biri de tarafların birbirini duyması, ancak lafızların manalarını anlamaması halinde taraflar eğer nikahın kastedildiğini biliyorlarsa bu durumda icab veya kabulde bulunacak kişi konuşmaktan aciz ise yazması gerekir. Yazısı konuşmasının yerine geçer. Yazı yazma imkânı da yoksa anlaşılır bir işaretle bulunması lazım gelir.²⁶⁵

e. Kaidenin İstisnaları

1. Dilsiz kimsenin işaretinin talak hususunda kabulü için, söz konusu işareti sesle birlikte yapması şarttır.

2. Dilsiz kimseye mahkemede yemin ettirilirken işaret ile birlikte kadı tarafından bunun yemin olduğunu anlayacağı şekilde lafızlar da tekrar edilir.²⁶⁶

3. Dilsiz kimsenin işaretle yaptığı yemin -lian hariç- geçerli değildir.²⁶⁷

3.1.5. رِضَاهُ بِالْأَوَّلِ رِضًا بِمَا يُنْوَلُّ مِنْهُ Kaidesi

“Bir şeye baştan rıza göstermek daha sonra o şeyden meydana gelene de rıza göstermek demektir.”²⁶⁸

²⁶³ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 8/39; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/317; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 14/75; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 2/194; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 356.

²⁶⁴ Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 351.

²⁶⁵ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 8/39; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/131; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 14/75; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 2/194; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 356.

²⁶⁶ Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 351; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 356.

²⁶⁷ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 312.

Zekeriyyâ el-Ensârî, bu kaideyi sekizinci bölümde nikâh akdinde söz konusu olan muhayyerliklerden bahsederken zikretmiştir. Bu bağlamda nikah esnasında tarafların birinde bulunan bir ayba diğer tarafın rıza göstermesi durumunda o aypla bağlantılı hususlarda razı olan tarafın tercih hakkının bulunmadığını ifade etmektedir. Zekeriyyâ el-Ensârî, bu kaideden birtakım fihhi hükümler de çıkarmıştır.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

الرضا بالشيء رضا بما يتولد منه، واعتراف بصحته²⁶⁹

“Bir şeye razı olmak, ondan meydana gelecek şeylere de razı olmak ve onların sahih olduğunu kabul etmek demektir.”

الرضا بالشيء رضا بما يتولد منه²⁷⁰

“Bir şeye karşı rıza göstermek, o şeyden meydana gelen şeye de rıza göstermek demektir”

b. Kaidenin Açıklaması

Bu kaideye göre bir şeyi kabul etmek, ondan doğacak hususları kabul etmek, geçerliliğini ve sıhhatini ikrar etmek anlamı taşımaktadır. Çünkü bir şeyden meydana gelen şeyler, onun varlığının ayrılmaz bir parçasıdır. Buradan meydana gelecek olan neticeler hakkında verilecek hüküm aslına bağlı olarak verilir. Dolayısıyla bir şeye izin vermek, o şeyden meydana gelen şeye de izin vermek anlamı taşır. Bir kimse bir şeye razı olup da ona müsaade ettiğinde bizzat bu şeyden oluşan şeylere de razı olması gerekir. Çünkü bir şeyden doğan unsur, aslî unsurun bir parçası kabul edilir ve ondan ayrılmaz. Dolayısıyla temel unsura

²⁶⁸ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/177.

²⁶⁹ İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/152; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 4/410.

²⁷⁰ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 141; Zerkeşî, *el-Mensûr*, 2/176.

gösterilen rıza bu temel unsurdan doğan yan veya ilave unsura gösterilecek rızanın ayrılmaz bir parçasıdır. Zira bu “ayrılmazlık” kaidesinin temelini teşkil eder.²⁷¹

c. Kaidenin Uygulamaları

1. Karı-kocadan birisi diğzerinin bir kusuruna razı olur da bu kusur daha sonra artarsa, sahih olan görüşe göre bu konuda razı olan kimsenin bu kusurdan dolayı itiraz hakkı yoktur. Dolayısıyla bu başlangıçtaki kusura razı olan kimse, ondan doğan ilave kusura da razı olmuş demektir.²⁷²

2. Eğer kadın, rızasıyla erkekle nikâhlandıktan sonra -ki bu izin kabul edilir- eşiyle arasında evliliğe mani bir durum bulunduğunu iddia ederse iddiası kabul edilmez. Çünkü kendisinin nikâha razı olması, nikâhın hükümlerini itiraf ettiği anlamına gelir. Dolayısıyla bu sebeple nikâhı bozması kabul edilmez. Ancak unutmak gibi bir mazereti var ise kendisine yemin ettirilir.

3. Eğer kadın, zifaktan sonra kendi rızası olmadan evlendirildiğini iddia ederse Beğavi'ye (ö. 516/1122) göre bu kabul edilmez. Rafî (ö. 578/1182), zifafın rıza olarak değerlendirildiğini ifade etmiştir.²⁷³

3.2. MEHİR BÖLÜMÜ

3.2.1. الرَّوْجُ يَضْمَنُ الصَّدَاقَ الْمُعَيَّنَ قَبْلَ قَبْضِهِ ضَمَانَ الْعَقْدِ لَا ضَمَانَ الْيَدِ Kaidesi

“Koca, belirlenmiş fakat alınmamış mehri (sadâk), damânü'l-yed ile değil, damânü'l-akd ile tazmin eder.”²⁷⁴

Zekeriyyâ el-Ensârî, bu kaideyi mehir bölümünde zikretmiş ve mehrin alınmadan ve alındıktan sonraki meselelerle ilgili hususları beyan etmiştir.

²⁷¹ Rûkî, *Nazariyyetu't-ta'kîdi'l-fikhî*, s. 156; Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 2/727.

²⁷² Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/183; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/177; Demîrî *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*, 7/240.

²⁷³ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/245; İsnevî, *el-Mühimmât fî şerhi'r-Ravza ve'r-Râfi'î*, 7/172.

²⁷⁴ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/200; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 174.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

الصداق المعين في يد الزوج قبل القبض مضمون ضمان عقد أو ضمان يد²⁷⁵

“Kocanın elinde bulunan henüz teslim edilmemiş belirlenmiş mehir, damânü’l-akd veya damânü’l-yed ile tazmin edilir.”

الصداق المعين في يد الزوج قبل القبض مضمون عليه ضمان العقد، أو ضمان اليد²⁷⁶

“Kocanın elinde bulunan henüz teslim edilmemiş belirlenmiş mehir, damânü’l-akd veya damânü’l-yed ile tazmin edilir.”

Kaidede geçen “sadâk” kelimesi, mehir anlamına gelmektedir. Bu, Arapça’da es-saduka” ve “es-sudka” şeklinde de ifade edilmiştir. Kadına karşılıksız olarak verildiği için sadaka kelimesi ile aynı kökten gelmektedir.²⁷⁷

b. Kaidenin Açıklaması

Bir erkek, nikâh esnasında karısına vermek üzere mehir olarak ev, değerli bir eşya veya köle gibi bir şey belirlese, ancak henüz eşine vermeden mehir malın başına bir şey gelse adam onu tazmin etmekle mükelleftir. Fakat bu tazminin damânü’l-akd ile mi, yoksa damânü’l-yed ile mi konusu tartışmalıdır. Bu kavramlar Şâfiî mezhebine özel olup öncelikle bu kavramları açıklamak gerekmektedir.

Damânü’l-akd, akit sebebiyle kocanın tazmin etmesi manasında olup hükümleri akit hükümlerinin devamı niteliğindedir. Bu durumda kadın, kocasından o mehri teslim almadan üzerinde tasarrufta bulunamaz. Bu açıdan bayiden teslim alınmamış mebi gibidir. Aynı şekilde koca da o mal üzerinde tasarruf hakkında sahip değildir. Müşteriye mebiyi teslim

²⁷⁵ Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 273; Hısnî, *el-Kavâ’id*, 3/286; Zuhayli, *el-Kavâidü’l-fikhiyye*, 2/946; Burnû, *Mevsû’atü’l-kavâidi’l-fikhiyye*, 6/224.

²⁷⁶ Hısnî, *el-Kavâ’id*, 3/286

²⁷⁷ Râzî, *Muhtârü’s-Sıhah*, s. 174.

etmeyen bayi konumunda olup koca mesela o malı başkasına satamaz. Malın telef olması halinde de mehr-i misl ile tazmin etmesi gerekir.

Damânü'l-yed'de ise, kocanın mal üzerindeki zilyetliği devam etmektedir. Akitten bağımsız düşünüldüğü için malın mülkiyeti halen kocadadır. Karısına teslim etmeden üzerinde tasarruf etmesi mümkündür. Mesela koca, karısı mehri kabzetmeden önce başkasına satarsa, eğer misli bir mal ise mislini, kıyemî bir mal ise sattığı gündeki kıymetini karısına tazmin eder.²⁷⁸

c. Kaidenin Uygulamaları

1. Adam, karısına bir ton hurmayı mehir olarak belirlese, henüz teslim etmeden bir kısmı telef olsa, sadece telef olan kısımda akit bozulur, kalan kısımda bozulmaz. Kadının bu konuda seçme hakkı vardır. Eğer akidi feshederse, damânü'l-akd görüşüne göre mehr-i misl ödenmesi gerekir. Damânü'l-yed görüşüne göre ise mislini yahut kıymetini ödemesi gerekir. Kadın akdin devamını seçerse bu durumda telef olan kısmın mehr-i misldeki hissesini veya kıymetteki hissesini alma hakkı elde eder.

2. Eğer adam, elindeki bir evin menfaatini mehir olarak belirlemişse damânü'l-akd görüşüne göre tazmin etmez, damânü'l-yed görüşüne göre ise tazmin eder.

3. Mehir olarak belirlenen mal henüz adamın elindeyken munfasıl müstakil bir ziyade meydana gelse -mesela mehir olarak belirlenen inek doğursa- damânü'l-yed görüşüne göre o ziyade katı surette kadına aittir. Ancak damânü'l-akd görüşüne göre, bayinin elindeyken ziyade meydana gelen mebede olduğu gibi iki türlü değerlendirme mümkündür.²⁷⁹

4. Eğer mehir, adamın elinde ayıplı hale gelirse, sahih olan görüşe göre damânü'l-akd esas alınarak kadına muhayyerlik hakkı verilir. Eğer kadın akdi feshederse sahih olan görüşe göre mehr-i misl ödenmelidir. Diğer bir görüşe göre ise aybın bedelini tazmin edilir. Eğer kadın akdin devamını seçerse sahih olan görüşe göre kocaya ilave herhangi bir şey gerekmez. Eğer damânü'l-yed esas alınırsa ayba karşılık erş ödenmesi gerekir.²⁸⁰

²⁷⁸ Begavî, *et-Tehzîb fî Fıkhü's-Şâfiî*, 3/71; Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 2/946; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 6/224; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 778.

²⁷⁹ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/250; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/201; Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 2/946; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 6/225.

²⁸⁰ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/250; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/201; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 173.

5. Eğer mehir, kocanın elinde iken ağacın hurma vermesi veya hayvanın doğurması gibi müstakil olarak artış gösterirse, sahih olan görüşe göre bu ziyadeler kadına aittir. Bunun kocaya ait olduğu yönünde bir görüş de vardır.²⁸¹

e. Kaidenin İstisnaları

1. Eğer mehir olarak para/altın belirlenmişse, sahih olan görüşe göre damânü'l-akd esas alınarak kocanın tazmin sorumluluğu yoktur. Bundan dolayı kadının, mehr-i misl isteme hakkı yoktur. Damânü'l-yed görüşüne göre ise kadının mehrin yerine geçen bir bedel alması caizdir. Sadece bu durumda damânü'l-yed, damânü'l-akde tercih edilir.²⁸²

2. Eğer mehir yine aynı şekilde para/altın ise sahih olan görüşe göre damânü'l-yed esas alınarak başka bir şeyin bedel olarak verilmesi de caizdir. Damânü'l-akd esas alınırsa bunun caiz olmadığı ifade edilmelidir. Bu durumda da damânü'l-akd değil, damânü'l-yed esas alınmıştır.²⁸³

3.2.2. النِّكَاحُ لَا يَفْسُدُ بِفَسَادِ الْمَهْرِ Kaidesi

“Mehrin fasit olması nedeniyle nikâh fasit hale gelmez.”²⁸⁴

İslam dini, nikâhın devamlılığının sağlanmasına önem vermiş, bunun bozulmasına ilişkin hususların izalesi için son derece çaba sarf etmiştir. Bu nedenle nikâh akdinin her iki taraf için de bağlayıcılığı esastır, akit gerçekleşikten sonra şer’î herhangi bir sebep olmadan kadın veya kocanın akdi bozma hakkı yoktur. Zekeriyâ el-Ensârî, söz konusu kaideyi bu bağlamda zikretmiş, mehrin geçersiz olmasının akdin sıhhatine tesir etmeyeceği, nikah akdinin devam edeceğini söylemiş; kaide ile bağlantılı hükümler zikretmiştir.

²⁸¹ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*,7/256; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/202.

²⁸² Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*,7/256; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/201; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*,7/377; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*,4/389; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*,6/366; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*,3/288.

²⁸³ Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*,7/377; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*,4/389; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/377; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*,3/288.

²⁸⁴ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/206.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

النكاح لا يفسد بفساد الصداق²⁸⁵

“Mehrin fasit olması nedeniyle nikâh fasit hale gelmez.”

b. Kaidenin Açıklaması

Kaideye göre mehrin fasit olması, nikâhın fasit olmasını gerektirmez. Aksini söyleyen bir görüşe göre ise nikâh akdi, mehrin fesadıyla birlikte fasit hale gelir. Ancak bu şaz bir görüştür. Zira mehrin fesadı nikah akdine sirayet edecek nitelikte değildir. Bu durumda mezhepte baskın olan görüşe göre mehr-i misl gerekir. Zayıf bir görüşe göre ise fasit olan mehrin kıymeti ödenir.

Mehrin geçersiz olmasının birtakım sebepleri vardır. Örneğin mehrin mali değere sahip olmaması, belirlenmiş mehirde cehalet bulunması, fasit şart içermesi, tefrikü's-safka olması, velinin mehir miktarını düşük belirlemesi, vekalet sınırlarına riayet edilmemesi gibi sebepler mehri fasit kılan unsurlardan bazılarıdır. Bu sebeplerden bir tanesi bulunursa, mehir fasit olur, ancak nikâh akdine zarar vermez.²⁸⁶

c. Kaidenin Delilleri

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır: “Kadınları boşarsanız, onlarla birleşmemiş ve mehir de belirlememiş olursanız malî bir sorumluluğunuz yoktur.”²⁸⁷ Bu âyet-i kerîme, mehir olmasa dahi nikâhın geçerliliğine delalet etmektedir. Ayrıca ayetten talaktan bahsedilmesi nikâhın sıhhatine işaret eden bir başka husustur. Dolayısıyla bu âyet-i kerîmeye göre mehir bulunmasa bile nikâh geçerli demektir. Eğer nikâh, mehir hiç yokken geçerli oluyorsa söz konusu mehrin fasit olması ile de geçerli olur ve onun sıhhatine bir zarar vermez.

²⁸⁵ İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/367; Zerkeşî, *el-Mensûr*, 3/14,

İbnü'l-Mülakkın, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, 2/188; Hısnî, *el-Kavâ'id*, 3/287.

²⁸⁶ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/258; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/384; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/374; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/342.

²⁸⁷ Bakara 2/236.

İmam Şâfiî (ö. 204/820) bunu beyan etmek sadedinde “Mehrin fasit olması, hiç olmayışından daha kötü değildir”²⁸⁸ demiştir. İbn Mesud’dan rivayet edildiğine göre mehir belirlemeden evlenen, eşiyle zifafa girmeden ölen bir adamın durumu sorulur. İbn Mesud şöyle cevap verir: “O kadına, ne eksik ne fazla mehr-i misl verilmesi gerekir. Ayrıca o kadının iddet beklemesi de lazımdır. Adamın mirasından o kadının payı vardır.” Bu cevabın ardından Ma’kıl b. Sinan el-Eşcaî kalktı ve “Bu konuda Birva bt. Vaşık hakkında Hz. Peygamber’in (s.a.v.) verdiği hükmü verdin” dedi. Hz. Peygamber’in verdiği hükme uygun hüküm verdiğini duyan İbn Mesud, çok sevindi.²⁸⁹

Hz. Peygamber aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm’ın başta mehir belirlenmediği halde Birva bt. Vaşık için mehir verilmesine hükmetmiş olması, mehrin olmaması sebebiyle nikâhın geçersiz olmayacağına delil teşkil etmektedir. Buradan hareketle mehrin fasit olmasının, nikâhı ifsat etmeyeceği ifade edilebilir.²⁹⁰

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Erkek, içki veya gasp edilmiş bir malı mehir olarak belirleyerek bir kadınla evlense nikâh geçerli olur, fakat içkinin mali değerinin olmaması ve gasp edilen mal üzerinde tasarruf hakkı bulunmaması nedeniyle mehir fasit olur. Mezhepte baskın görüşe göre mehr-i misl ödenmesi vaciptir. Bir görüşe göre ise fasit olan mehrin kıymeti ödenir. Mesela içkinin yerine meyve suyunun kıymeti, gasp edilen malın yerine sahip olunan malın kıymeti esas alınır.²⁹¹

2. Eğer adam, kadın ile gökte uçan kuşlar ya da denizdeki balıklar karşılığında evlense veya kadına neyi kastettiğini açıklamadan “sana bunu mehir veriyorum” dese veyahut mehir için belirsiz bir tarih vade olarak belirlense bu mehir fasit olur, ancak nikâh sahîh olmaya devam eder. Mehrin cehalet içerecek şekilde belirlenmesi durumunda mehr-i misil ödemesi gerekir.²⁹²

²⁸⁸ Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, 16/329; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 9/394.

²⁸⁹ Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, “*Nikâh*”, 9; Nesai, *es-Sünen*, “*Nikâh*”, 21; İbn Hibbân, *Sahîhi İbn Hibbân*, 9/409.

²⁹⁰ Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, 16/330; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 9/394.

²⁹¹ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/258; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/204; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/384; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/374; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/342.

²⁹² Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/258; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/204; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/384; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/374; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/342

3. Adam, kadının oğluna veya babasına bin dinar (başlık parası) verme şartıyla bir kadınla nikahlansa mehir fasit olur ama nikâh geçerlidir. Mezhebin benimsediği görüşe göre mehr-i misil vermesi gerekir. Çünkü mehri hak eden kişi oğlu ya da babası değil, bizzat kadının kendisidir. Ondan başka kimsenin mehri almaya hakkı yoktur. İkinci bir görüşe göre mehir fasit olmaz. Oğul ya da babası için belirlenen miktarı kadın alır. Üçüncü bir görüşe göre ise eğer oğluna/babasına verilme şartı koca tarafından koşulmuş ise mehir fasit olur. Ancak bu şart kadın tarafından ileri sürülmüşse mehir fasit olmaz. Çünkü bu durum kadının babasına mehrini hibe edeceğini vadettiği şeklinde değerlendirilir.²⁹³

4. Kadının velisi kocaya “Seni kızım ile evlendirdim, onun şu elbisesini bu köle karşılığında sattım” dese baskın görüşe göre iki akit de geçerlidir. Bu durumda kölenin değeri; elbisenin değeri ve kadının mehr-i misli oranınca elbiseye semen ve kadına mehir olarak iki akde dağıtılır.²⁹⁴

5. Adamın biri mehir karşılığında iki kadın ile evlenmesi durumunda nikâh geçerli, ancak mehir geçersizdir. Her iki kadına da mehr-i misillerinin verilmesi gerekir. Zira kadınların her birinin diğerininkinden ayrı olmak suretiyle mehir alma hakkı vardır.²⁹⁵

6. Eğer bir adam mehr-i misilden fazla bir mehir belirleyerek küçük veya deli oğlunu evlendirse mehir geçersiz olur, ancak nikâh sahihtir. Çünkü veli, oğlunun malından verilecek mehri emsallerine göre yüksek belirlemiştir. Aynı şekilde bir veli, küçük veya deli kızını evlendirirken emsallerinden çok aşağıda bir mehir belirlese mehir geçersiz olur, nikah ise yine sahihtir. Bu durumda kız mehr-i misli hak eder.²⁹⁶

7. Kadın gayr-ı mücbir velisine veya vekiline “beni bin dinara evlendir” dese, veli ya da vekil de beş yüz dinara evlendirse nikah geçerlidir, ancak kadının iznine muhalefet ettikleri için mehir geçersiz olur. Mezhepte baskın olan görüşe göre bu durumda mehr-i misil ödenmesi gerekir.²⁹⁷

²⁹³ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/258; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/205; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/384; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/374; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/342; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/281.

²⁹⁴ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/258; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/205; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/384; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/374; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/281.

²⁹⁵ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/258; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/205; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/384; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/374; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/342; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/281.

²⁹⁶ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/258; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/205; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/374; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/342; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/281.

²⁹⁷ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/258; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/205; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/374; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/281.

e. Kaidenin İstisnaları

1. Şiğar nikâhı, bu kaideden istisnadır. Aslında şiğar tam olarak kaide kapsamında da değildir, zira şiğar nikâhı batıldır. Bu nikâh çeşidinin batıl ve geçersiz olmasının nedeni akit ve mehrin olmayışından değil bilakis evlenen kadınların birbirleri için mehir sayılmasıdır. Yani bu çeşit nikâhta kadın hem taraf hem de mehir olmakta ve iki erkek birbirlerinin velâyeti altındaki kadınlarla karşılıklı olarak evlenmektedir. Âlimlerden bazıları bunun geçeriz oluşunu nikâhta koşulan şarta bağlamışlardır. Bunun mehirsiz olarak yapılmış olmasının da nikâhı geçersiz kıldığı söylenmiştir. Bu doğrultuda bir erkek, diğer bir erkeğe “Kardeşinle beni evlendirmen karşılığında ben de kardeşimle seni evlendiriyorum. Kardeşinin mehri de benim kardeşimin mehridir” dese birinci nikâh geçerli ikincisi ise geçersiz olur. Çünkü birincisinde bir ortaklık kılma söz konusu değildir. Bu da böylesi bir istisnanın sıhhatli ve geçerli olmadığını göstermektedir.²⁹⁸

2. Bir köle, efendisinin izni dâhilinde özgürlüğü karşılığında hür bir kadınla evlenirse nikâh batıl olur.²⁹⁹

3.2.3. كُلُّ عَمَلٍ يُسْتَأْجَرُ عَلَيْهِ يَجُوزُ جَعْلُهُ صَدَاقًا كَمَا يَجُوزُ جَعْلُهُ ثَمَنًا Kaidesi

“Ücretle yaptırılacak her iş, bey akdinde semen olabileceği gibi nikâh akdinde de mehir olabilir.”³⁰⁰

Bu kaide, nikah ile diğer akitlerin bedelleri arasında bağlantı kuran meşhur bir kaidedir. Alt kaideleri ile birlikte fıkıh kitaplarının özellikle mehir bölümünde çokça zikredilmiştir. Zekeriyâ el-Ensârî de söz konusu kaideyi nelerin mehir olabileceği ile ilgili bağlamda zikretmiştir.

²⁹⁸ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/258; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/205; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/384, Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/374; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/342; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/281; İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/367.

²⁹⁹ Zerkeşî, *el-Mensûr*, 3/14.

³⁰⁰ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/215.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

كلّ ما يجوز أخذ العوض عنه بالشرط يصلح أن يكون مهراً³⁰¹

“Şart koşmak suretiyle karşılığında bedel talep edilebilen her şey mehir olmaya elverişlidir.”

الأصل أن كل ما يصح ثمناً في البيع يصلح صداقاً في النكاح³⁰²

“Bey akdinde semen olabilen her şeyin nikâhta mehir olabilmesi asıldır.”

ما جاز أن يكون ثمناً جاز أن يكون صداقاً³⁰³

“Semen olabilen her şeyin mehir olması caizdir.”

كل ما كان مالا جاز أن يكون صداقاً، وما لا فلا³⁰⁴

“Mal niteliği taşıyan her şeyin mehir olması caizdir; mal değilse caiz değildir.”

كل ما يصلح مهراً في النكاح يصلح بدلاً في الكتابة³⁰⁵

“Nikâhta mehir olabilen her şey, kitabet akdinde bedel olabilir.”

³⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/106; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 8/578.

³⁰² Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 1/2/97.

³⁰³ Şîrâzî, *et-Tenbih fî Fıkhî's-Şâfiî*, s. 165; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 781.

³⁰⁴ İbn Teymiyye, *el-Muharrer fî'l-Fıkhî alâ Mezhebi'l-İmam Ahmed*, 2/31.

³⁰⁵ İbn Abidin, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 6/98.

“Mehir olması caiz olan şeyin sulh bedeli olması da caizdir.”

b. Kaidenin Açıklaması

Şer'an mal kabul edilen her şey mehir olmaya elverişlidir. Aynı şekilde bey akdinde semen olabilen şeyler, nikâh konusunda mehir olarak belirlenebilir, semen olamıyorsa mehir de olamaz. Kaidenin izahı sadedinde İmam Şâfiî şöyle demektedir: “Nikâh muavezattandır, bu açıdan bey akdine benzemektedir, dolayısıyla ona kıyas edilebilir. Mehir, münasebet karşılığında verilen bir bedel olduğu için akitlerde ıvaz olabilen her şey mehir olabilir. Buna binaen kıymeti olmayan bir şey mehir olamaz. Mehrin en az miktarı, insanların mal kabul ettikleri, ekonomik değere sahip olan ve insanların alışverişini yaptıkları miktardır.”³⁰⁷ demiştir.

İmam Şâfiî başka bir yerde ise şunları ifade etmiştir: “Para karşılığında satılabilen veya ücret karşılığında kiralanabilen her şeyin mehir olması caizdir. Bu tür akitlere konu olamayan şeyler mehir olamaz.” Diğer taraftan İmam Şâfiî, mehrin en alt sınırı ile ilgili bir belirleme yapmamıştır.³⁰⁸

İbn Kudâme (ö. 620/1223) der ki: ayn-deyn, peşin-vadeli, az-çok, hür menfaati-köle menfaati gibi ayrımlar olmaksızın alışverişte semen, icarede de ücret olabilen her şey mehir olabilir. Mütekavvim olmayan, madum olan, meçhul olan, fayda sağlamayan, henüz mülkiyete geçmemiş olan, makduru't-teslim olmayan, insanların mal kabul etmediği az miktarda olan şeyler gibi bey akdinde bedel olmaya elverişli olmayan hiçbir şey mehir olmaya da elverişli değildir.³⁰⁹

³⁰⁶ Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 5/35.

³⁰⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/63.

³⁰⁸ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/64.

³⁰⁹ İbn Kudame, *el-Muğnî*, 7/212-217.

c. Kaidenin Delilleri

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır: “*Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla istemeniz size helâl kılındı.*”³¹⁰ Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmede kadınlarla “mallar” karşılığında evlenilebileceğini beyan etmiş ve bu konuda bir detay bildirmemiştir. Buradan hareketle ekonomik değer olmayan bir şey karşılığında nikâh gerçekleşmez. Çünkü ekonomik olarak bir değer taşımayan şey, nikâhın gerçekleşmesi için şart koşulan “mallar” kategorisine girmemektedir.³¹¹

Başka bir âyet-i kerîmede bildirildiğine göre Hz. Şuayb, Hz. Musa'ya “*Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini seninle evlendirmek istiyorum*” demiştir.³¹² Burada Hz. Musa'nın sekiz yıllık emeği, mehir olarak tayin edilmiştir. Bu emek, bir menfaat ifade etmekte olup bunun mal ile değiş tokuşu mümkün olduğundan mehir yerine geçmesi caizdir.

Bu kaidenin bir diğer delili ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “*Bir demir yüzük bile olsa ona bir şeyler ver!*”³¹³ buyruğudur. Bu hadis-i şer'îfe göre az bile olsa mal cinsinden herhangi bir şeyin mehir olması mümkündür.

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Bir kimsenin nikâhlanacak kadının razı olması durumunda bir dirhem veya daha az mali değere sahip eşya karşılığında evlenmesi caizdir.³¹⁴

2. Karısına Kur'ân öğretmesi, ona elbise dikmesi, belirli bir süre kadının koyunlarını gütmesi, Ona bir ay hizmet etmesi ya da kadın için mühim bir işi yerine getirmesi karşılığında bir erkek bir kadınla evlenebilir. Çünkü menfaatler mal olarak görülebilir.³¹⁵

3. Bir kadını boşamak karşılığında başka bir kadınla evlenilirse bu mehir yerine geçmez, çünkü boşanmak mali bir değer ifade etmez.

³¹⁰ Nisa 4/27.

³¹¹ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 5/217.

³¹² Kasas 28/27.

³¹³ Buhârî, *es-Sahîh*, “*Libâs*”, 77.

³¹⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/64; *Ensârî*, *Esne'l-metâlib*, 3/215; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/376; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/335; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/276.

³¹⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/64; *Ensârî*, *Esne'l-metâlib*, 3/215; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/376; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/335, Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/276.

4. Kadın, mehrin belli bir vakte kadar borç olarak erkeğin zimmetinde kalmasını kabul ederse mehir olarak geçerli olur. Çünkü borç, vadeli de olsa, sahibine ait bir değer ifade eder.³¹⁶

e. Kaidenin İstisnaları

1. Eğer erkeğin avret yerini örtecek başka elbisesi yoksa sahip olduğu tek elbiseyi satması her ne kadar geçerli olsa da mehir olarak vermesi caiz olmaz. Çünkü avret yerini örtmek, Allah Teâlâ'nın farz kıldığı bir husustur.³¹⁷

2. Adam, mehir karşılığında cariyesini azat etse, bu geçerli bir mehir akdi olur. Nitekim bu sayede, cariyeyi azat etmekten doğan bir faydanın meydana geldiği söylenmiştir.³¹⁸

3.3. MUHÂLEA BÖLÜMÜ

3.3.1. الْكِنَايَةُ مَعَ النِّيَّةِ كَالصَّرِيحِ Kaidesi

“Niyetle birlikte kinaye sarif lafız gibidir.”³¹⁹

Zekeriyyâ el-Ensârî, bu kaideyi şeri niyet için gerekli hususları açıkladığı sırada zikretmiştir. İlgili yerde, muhâlea/talakın gerçekleşmesi için sari lafızların haricinde kinevi lafızların da geçerli olabileceği, ancak kinevi lafızlarda farklı manalara ihtimal bulunduğu için niyetin de şart olduğu ifade edilmiştir.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

الصَّرِيحُ لَا يَحْتَاجُ إِلَى نِيَّةٍ، وَالْكِنَايَةُ لَا تَلْزَمُ إِلَّا بِنِيَّةٍ³²⁰

³¹⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, 5/64; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/215; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/376; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/335; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/276.

³¹⁷ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/215; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/336.

³¹⁸ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/215; Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kına an Metni'l-İkna*, 5/134.

³¹⁹ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/257.

“Sarih lafzın (hüküm ifade etmesi için) niyete ihtiyacı yoktur; kinaye ise ancak niyetle birlikte bağlayıcılık arz eder.”

الصريح لا يحتاج إلى النية قضاءً لا ديانة، بخلاف الكناية³²¹

“Sarih lafız kazaen niyete ihtiyaç duymaz, diyaneten niyeti dikkate alınır. Kinevi lafızda ise niyete ihtiyaç vardır.”

الصريح لا يحتاج إلى نية، والكناية تحتاج³²²

“Sarih niyete ihtiyaç duymaz, Kinaye ise buna ihtiyaç duyar.”

b. Kaidenin Açıklaması

Sarih, maksadın açık ve doğrudan ifade edilmesi anlamına gelmektedir. Burada “maksat” ifadesi, kişinin lafzının ortaya koyduğu mana anlamına gelmektedir.³²³

Kinaye ise, konuşmacının sözünü dolaylı ve kapalı bir şekilde söylemesi demektir. Örneğin bir şey söyleyip de bunu tersini kastetmek bir kinayedir. Kinaye, sarihin zıddıdır.³²⁴

Talâk lafızları, sarîh ve kinevî olmak üzere iki şekilde olabilir. Sarih talakta kişi, maksadını niyetine ihtiyaç bırakmayacak şekilde açık lafızlarla ifade eder. Kişi sarih lafız kullandıktan sonra talakı kastetmediğini söylese bu söylediği kazaen geçerli olmaz. Çünkü lafzın ortaya koyduğu mana, başka bir hususa ihtimal bırakmaz ve dolayısıyla talak gerçekleşir. Diğer taraftan talak kinevi lafızlar yoluyla da gerçekleşebilir. Bu tip ifadelerde talak kastı bulunabilir de bulunmayabilir de. Bundan dolayı kinevi lafızlarda maksadın net anlaşılması için niyete bakılması gerekir. Eğer talaka niyet edilmişse kinevi lafızlarla da boşama gerçekleşir.³²⁵

³²⁰ Suyûtî, *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, s. 293.

³²¹ Burnû, *Mevsû'atü 'l-kavâidi 'l-fikhiyye*, 6/229.

³²² İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve 'n-Nezâir*, 1/78.

³²³ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 133; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 6/534.

³²⁴ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 187; Bereketî, *et-Ta'rifâtü 'l-Fikhiyye*, s. 185.

³²⁵ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/459; Burnû, *Mevsû'atü 'l-kavâidi 'l-fikhiyye*, 6/229.

c. Kaidenin Delilleri

Kur'ân-ı Kerîm'de talak ahkâmının anlatıldığı ayetlerde şöyle buyrulmaktadır: *“Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir.”*³²⁶

*“Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: “Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım.”*³²⁷

*“Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin.”*³²⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ve eşler arasında boşanma maksadıyla söylenen bütün lafızlar talak konusunda sarih ifade sayılır ve bu lafızların yanında niyete ihtiyaç olmaz. Çünkü bu lafızlar, tek bir mana dışında başka bir ihtimal taşımazlar ve dolayısıyla bu sarih lafızlar neticesinde talak meydana gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de geçmeyen ve ayrılık ifade eden lafızlar ise kinevi olup bunlarla talak vaki olması için talak niyetinin bulunması gerekir. Çünkü kinevi lafızlar, birden çok manaya ihtimallidir.³²⁹

Bu kaidenin bir diğer delili icmadır. Âlimler sarih lafızlar yoluyla talakın gerçekleşeceği ve bunların niyete muhtaç olmadığı konusunda icmâ, yani görüş birliği etmişlerdir. Ancak kinaye lafızlarda boşanmanın gerçekleşebilmesi için maksadı ortaya koyan niyetin bulunması gerektiğini ifade etmişlerdir.³³⁰

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Karı-kocanın anlaşma yoluyla ayrılık (muhâlea) yapması durumunda eğer koca bir bedel zikrederse veya boşanmaya niyet ederse yahut da niyetini içinden geçirirse daha sahih olan görüşe göre talak gerçekleşir. Çünkü bir bedelin bulunması, talaka niyet edilmesi ve

³²⁶ Bakara 2/229.

³²⁷ Ahzab 33/28.

³²⁸ Talak 65/2.

³²⁹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/151.

³³⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/151; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/263; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/4; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/459.

içinden niyetin geçirilmesi, ayrılmaya istekli olduğu anlamına gelir. Bunların hiçbiri bulunmadan muhâlea yapılırsa bu talak konusunda sarîh değil kinaye olur.³³¹

2. Eğer adam, karısına “Boşsun, serbestsin, ayrısın” dese bu, boşanma niyeti taşımasa dahi sarîh ifade ile gerçekleşmiş bir talak olur. Çünkü söz konusu ifadeler, tek bir mana taşır ki o da talaktır.³³²

3. Eğer adam karısını talak kelimesini tercüme ederek yabancı bir dilde boşamış olsa, söz konusu ifadenin tıpkı Arapça’da olduğu gibi o yabancı dilde aynı anlamda kullanılmasından dolayı mezhebin görüşüne göre sarîh talak sayılır. Fakat söz konusu boşama ifadesi yabancı dilde talaktan başka bir manaya geliyorsa bu sahîh olan görüşe göre niyete muhtaç olan kinaye kabul edilir.³³³

4. Eğer adam karısına “Allah’ın helali bana haramdır” veya “sen bana haramsın” ya da “Allah’ın helal kıldığı bana haramdır” dese sahîh olan görüşe göre bu niyete muhtaç olan kinaye kapsamında yer alır. Çünkü sarîh ifade, Kur’ân-ı Kerîm’de bulunan ifadelerdir. Oysa bu ifadeler Kur’ân-ı Kerîm’de geçmemektedir. Başka bir görüşe göre ise çok kullanılmasından ve insanlar arasından meşhur olmasından dolayı bu ifadeler de talak gibi sarîh lafızlar kapsamındadır.³³⁴

5. Bir adam karısına “Hakkım ailene aittir”, “iddet bekle”, “yolunu serbest bıraktım”, “sana ihtiyacım yok”, “ayrılığın acısını tadasın” vb. birden çok manaya gelebilecek lafızları kullanırsa kinaye kategorisine girer. Boşamanın gerçekleşebilmesi için bu lafızlarla birlikte maksadı izah edecek talak niyeti de olması lazımdır. Zira söz konusu lafızlar Kuran’da bulunmayıp şer’î hukukun talak saydığı meşhur boşanma ifadelerinden değildir.³³⁵

³³¹ Nevevî, *Ravdatü’t-talibîn*, 7/376; Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/257; Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc*, 8/7; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/456; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, 6/426; Kalyûbî, *Hâşiyetü’l-Kalyûbî*, 3/314.

³³² Nevevî, *Ravdatü’t-talibîn*, 7/376; Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/257; Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc*, 8/7; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/456; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, 6/426; Kalyûbî, *Hâşiyetü’l-Kalyûbî*, 3/324.

³³³ Nevevî, *Ravdatü’t-talibîn*, 8/25; Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/257; Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc*, 8/8; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/458; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, 6/428; Kalyûbî, *Hâşiyetü’l-Kalyûbî*, 3/325.

³³⁴ Nevevî, *Ravdatü’t-talibîn*, 8/25; Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/270; Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc*, 8/12; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/458; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, 6/429; Kalyûbî, *Hâşiyetü’l-Kalyûbî*, 3/326.

³³⁵ Nevevî, *Ravdatü’t-talibîn*, 8/26; Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/270; Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc*, 8/12; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/459; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, 6/431; Kalyûbî, *Hâşiyetü’l-Kalyûbî*, 3/326.

6. Eğer adam, karısına “talak benim üzerimedir” dese sağlam olan görüşe göre bu boşanma konusunda sarih bir lafız kabul edilir. Bunun kinaye olup niyete muhtaç olduğu da söylenmiştir.³³⁶

7. Kadın, kocasına “Beni boşa” dese, adam buna cevaben eliyle “git” işareti yapsa bir görüşe göre kadının talebini kabul etmek manasına geldiği için kinaye olur. Bu yazmak gibi kabul edilir, ancak niyetin bulunması şarttır.³³⁷

8. Eğer insanların geneli tarafından anlaşılan bir mana ifade ediyorsa dilsiz kimsenin işareti, niyete muhtaç olmayan sarih lafız ile gerçekleşen talak sayılır. Ancak söz konusu dilsiz kimsenin işareti ancak işaret dili uzmanları tarafından anlaşılabiliyorsa o takdirde bu işaret, kinaye kabul edilir ve niyete muhtaçtır.

9. Konuşabiliyorken karısını yazılı olarak boşayan ve bunu telaffuz etmeden içinden geçiren kişinin bu boşaması kinayedir. Hâkim görüşe göre söz konusu yazıdan talakın anlaşılıyor olması ve adamın da bu niyeti taşıması durumunda talak gerçekleşir.³³⁸

3.4. TALAK BÖLÜMÜ

3.4.1. الأصل بقاء النكاح Kaidesi

“Nikâhın devam etmesi asıldır.”³³⁹

Birçok konu ile bağlantılı genel bir kaidedir. Zekeriyyâ el-Ensârî de bu kaideyi pek çok yerde kullanmıştır. Talak bölümünde meselenin temel çıkış noktası veya onun önemini açıklamak üzere defalarca zikretmiştir. Birçok meselenin bağlandığı bu kaideden çok sayıda fikhi mesele ve hüküm çıkarmıştır.

³³⁶ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/274; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/10; şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/459, Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/429; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/328.

³³⁷ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 8/26; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/270; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/12; şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/459; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/431; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/326.

³³⁸ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 8/39; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/277; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/21; şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/462-463; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/436; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/329.

³³⁹ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/279; İbn Kudame, *el-Muğni*, 7/156; Suyûtî, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, s. 52; İbnü'l-Mülakkın, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, 1/120; İbn Receb, *el-Kavâid fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 1/122; İbn Teymiye, *Mecmûu fetâvâ*, 33/101.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

الأصل العدم³⁴⁰

Aslolan ademdir.

الأصل في الأمور العارضة العدم³⁴¹

Arızî işlerde aslolan ademdir.

الأصل في الصفات العارضة العدم³⁴²

Arızî sıfatlarda aslolan ademdir.

الطلاق لا يقع بالشك³⁴³

Şek ile talak vaki olmaz.

الأصل بقاء النكاح وعدم الطلاق³⁴⁴

Aslolan nikâhın devamı, talakın yokluğudur.

الطلاق لا يقع إلا باليقين³⁴⁵

Talak ancak yakîn ile vaki olur.

الطلاق لا يزول بالشك³⁴⁶

³⁴⁰ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/276; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 58; İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, s. 53; Hamevî, *Gamzu 'uyûni'l-besâir*, 1/212.

³⁴¹ Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/138.

³⁴² Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 117; Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/138; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidü'l-fikhiyye*, 1/2/ 110; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 153.

³⁴³ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/276.

³⁴⁴ Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 153.

³⁴⁵ Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb*, 5/184.

Talak şek ile zail olmaz.

b. Kaidenin Açıklaması

Bütün bu kaideler, “Aslolan bir şeyin olduğu hal üzere kalmasıdır” kaidesi altında toplanmaktadır. Bu kaide, âlimler tarafından birçok konuda zikredilen meşhur bir kaidedir. Onun da temelinde “Yakîn şüphe ile zail olmaz” ana kaidesi bulunmaktadır.

Kaidede geçen “asıl” kelimesi, bir şeyin önceki ve temelinde var olan hali ifade etmektedir. Şöyle ki var olduğu bilinen bir nikâh, kendisini izale eden bir durumun olduğu kati surette bilinene kadar varlığını koruduğu kabul edilir.³⁴⁷

Nikâh, sahih bir şekilde yapıldığı zaman onun hükmü baki ve devamlıdır. Nikahın sahih bir suretle gerçekleşmiş olması ve iptalini gerektiren herhangi bir durumun bulunmayışı nedeniyle bu hüküm olduğu gibi kalmaya devam eder, ortadan kaldıran kesin bir durum söz konusu olmadıkça bu niteliğinden bir şey kaybetmez. Bu doğrultuda söz konusu nikâh akdinin infisahi veya talak gibi yakîn bir durum hâsıl olursa o vakit nikâhın devamına hükmedilmez, bilakis söz konusu hüküm ortadan kalkar.³⁴⁸

Cüveynî (ö. 478/1085) bu konuda şöyle bir izah yapmaktadır: “Nikâh üzerinde bir arızî durum söz konusu olursa aslolan nikâh hükmünün kalıcı olduğudur. Eğer bu konuda üstü kapalı ve manası tam anlaşılmayan bir söz söylenir de bunun nikâhı bozup bozmadığı bilinmezse aslolan nikahın ortadan kalktığı kesinleşinceye kadar hükmünün baki kalacağıdır.”³⁴⁹ Bu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki nikâha mani durumlar, ancak kesin olması durumunda dikkate alınır. Dolayısıyla sahih bir şekilde gerçekleşmiş nikâhta aslolan kalıcılığı ve devamlılığıdır. Bu devamlılık ve kalıcılık da ancak yakîn ile zail olur.

³⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/393.

³⁴⁷ Ali Haydar, *Dürrü'l-hukkâm*, 1/23.

³⁴⁸ Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 87; Burnû, *el-Veciz*, s. 172; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 703.

³⁴⁹ Cüveynî, *el-Ğiyâsî*, s. 515.

c. Kaidenin Delilleri

1. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, kızı Zeynep'i, aradan altı yıl geçmesine rağmen eski nikâhını yenilemeden kocası Ebü'l-Âs b. er-Rebî'ye vermiştir.³⁵⁰

Bu rivayetten anlaşılıyor ki Hz. Peygamber, kızı Zeynep'i, altı yıl sonra müslüman olan eşine geri yollamış, nikâhını da tazelememiştir. Şer'iat koyucunun akitleri düzeltme ve tamamlamaya ne kadar özen gösterdiği göz önünde alındığında, nikâhta aslolanın mümkün olduğunca kalıcılık, devamlılık ve tashih arz ettiği söylenebilir. Dolayısıyla tashih etmek ve düzeltmek imkânsız hale gelinceye kadar nikâh akdinin devam ettiği kabul edilir.

2. Yakîn kaidesinin delillerden birisi de Hz. Peygamber'in şu hadis-i şer'ifidir: “Sizden biriniz midesinde bir hareket sezer de abdestinin bozulup bozulmadığına karar vermekte kararsız kalırsa, bir ses işitmedikçe veya koku duymadıkça mescitten çıkmasın.”³⁵¹

3. Akli bir delil olarak şu da zikredilebilir: Eğer nikâh akdi, geçmişte sahîh bir şekilde gerçekleşmiş ise onun sahîh olması kesinlik ifade eder; zevali veya ortadan kalkması ise şüphelidir. Yakîn ise şek ile zail olmaz.³⁵²

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Putperest ya da Mecusi bir çift arasında, zifaktan önce tartışma çıkarsa, koca birlikte müslüman olduklarını iddia etse, kadın ise inkar etse nikâhları devam eder. Çünkü aslolan nikâhın baki olmasıdır.³⁵³

2. Bir kimse karısını boşayıp boşamadığı konusunda şüpheye düşse veya bir söz söylediğine emin olsa ancak bunun talak gerektiren bir ifade olup olmadığını hatırlamasa talak vaki olmaz. Çünkü aslolan nikâhın baki olmasıdır.³⁵⁴

3. Kadın, kocasının kendisini boşadığını iddia etse, adam da bunu inkâr etse, her ikisinin de delili yoksa adamın sözü esas alınır. Çünkü aslolan nikâhın baki olmasıdır.³⁵⁵

³⁵⁰ Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, “Nikâh”, 9; İbn Mâce, *es-Sünen*, “Nikâh”, 60; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Talak”, 13; Ahmed, *el-Müsned*, 3/400.

³⁵¹ Müslim, *Sahîhü Müslim*, “Hayız”, no: (362); İbn Huzeyme, *Sahihu İbn Huzeyme*, 1/16.

³⁵² Sevât, *el-Kavaid ve'd-davâbitü'l-fikhiyye inde ibn teymiyye fi Fikhü'l-üsre*, 2/438.

³⁵³ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/174.

³⁵⁴ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/174; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/344.

4. Kadın doğum yaptıktan sonra adam kadını boşasa, ardından ihtilaf etseler ve adam “doğum yaptıktan sonra seni boşadım” dese dönüş hakkı olduğunu söylese, kadın da “hayır doğumdan önce boşadın, dolayısıyla iddet bitmiştir, dönüş yoktur” dese doğum ve talak için muayyen bir vakit tayin edemezlerse kocanın sözüne göre hareket edilir. Çünkü aslolan nikâhın baki olmasıdır.³⁵⁶

5. Bir adam evlense, ardından kıran haccı yapmak üzere ihrama girse, tavaf esnasında ihramdan önce mi sonra mı evlendiği konusunda içinde bir şüphe doğsa nikahı sahihtir. Çünkü malum olduğu üzere ihramda iken evlenmek batıl olup geçersizdir. İhram ise ömre nispetle çok kısa bir süre olup aslolan ihramlı olmamaktır. Nikah esnasında ihramlı olup olmadığı konusunda şüphe var ise ihramın olmadığı kabul edilir. Nitekim sahih olan görüşe göre nikâh akdi sahihtir; çünkü ihram geçici arızî bir durum ifade etmektedir.³⁵⁷

6. Eğer kadın temizlenme süresinin uzadığını ve iddetin henüz bitmediğini iddia etse onun bu sözüne göre hareket edilir ve nafakası devam eder. Çünkü aslolan meydana geldikten sonra iddetin devam ettiğidir.³⁵⁸

7. Eğer kadın başka birinin bebeğini emzirmek için göğsünü bebeğin ağzına koysa ama bebeğin emip emmediğini bilmesee aralarında süt akrabalığı oluşmaz. Çünkü aslolan evlilik engelini bulunmamasıdır. Kesin bilinmedikçe engelin bulunduğu söylenemez.³⁵⁹

e. Kaidenin İstisnaları

1. Eğer adam karısına “Bugün nafakayı ödemezsem boşsun” dese, gün bitince anlaşmazlığa düşseler, adam “sana nafakayı ödedim” dese, kadın da bunun aksini iddia ederek “ödemedin” dese kadının sözüne göre hareket edilir. Buna binaen talak vaki olur.

2. Karı koca bir müddet beraber yaşadıktan sonra kadın, nafakasının sağlanmadığını iddia ederse kocanın elinde aksini ortaya koyan bir delili bulunmadığı takdirde kadının sözüne itibar edilir. Çünkü aslolan nafakanın bir borçlu gibi kocanın zimmetinde olduğudur. Çünkü borçlu, borcunu ödemeye çağrıldığında eğer inkâr ederse bir delil sunması icap eder.³⁶⁰

³⁵⁵ Buhûti, *Keşşâfû'l-Kına an Metni'l-İkna*, 5/337.

³⁵⁶ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 8/383; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/394-395.

³⁵⁷ Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/258.

³⁵⁸ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/65; Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idi'l-fikhiyye*, s. 88.

³⁵⁹ Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idi'l-fikhiyye*, s. 118.

³⁶⁰ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 52.

3. Eğer kadın, devam etmesi muhtemel bir süre içerisinde iddetinin bittiğini ileri sürerse, yemin ettirilerek bu sözü kabul edilir. Bununla beraber aslolan, meydana geldikten sonra iddetin devam ettiğidir. Çünkü iddetin bittiği hususu, ancak kadının kendisi tarafından bilinebilecek işlerdendir. Eğer onun iddetinin sona erdiğine yönelik sözü kabul edilmezse iddetin bittiği hususunu tespit etmek mümkün olmaz. Böyle bir zaruret olduğu için kadının sözüne itibar edilir.³⁶¹

4. Karı koca, mehrin hibe edilmesi konusunda ihtilaf etseler, kadın “beni boşamaman şartıyla mehri sana hibe ettim” dese koca da “şartsız olur” dese kadının sözü esas alınır. Bununla beraber söz konusu şart, arızî bir durum ifade eder; aslolan şartın ademidir.

3.4.2. ذَكَرُ بَعْضِهِ كَذَكَرِ كُلِّهِ Kaidesi

“(Talakın) bir kısmını zikretmek, hepsini zikretmek gibidir.”³⁶²

Zekeriyyâ el-Ensârî, bu kaideyi talaktaki irade beyanından bahsederken zikretmiş; boşama lafızlarının bölünemeyeceğini, bir kısmını söylemenin hepsini söylemek gibi olacağını ifade etmiştir. Ardından bu kaide ile bağlantılı birçok fıkhi meseleyi sıralamıştır.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

ذَكَرَ بَعْضُ مَا لَا يَتَجَزَأُ كَذَكَرِ كُلِّهِ³⁶³

“Bölünmeyen bir şeyin bir kısmını zikretmek, hepsini zikretmek gibidir.”

مَا لَا يَقْبَلُ التَّبْعِيضَ فَاخْتِيَارُ بَعْضِهِ كاخْتِيَارِ كُلِّهِ³⁶⁴

“Bölünme kabul etmeyen bir şeyin bazısını tercih etmek hepsini tercih etmek gibidir.”

³⁶¹ Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 93; Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/134.

³⁶² Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/290.

³⁶³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 4/16; İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, s. 135; Hamevî, *Gamzu 'uyûni'l-besâir*, 1/463; Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 321.

³⁶⁴ Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 2/765.

b. Kaidenin Açıklaması

İslam hukukunda bazı konuları bölünme kabul etmez. Örneğin *talak*, *azat*, *kıyas*, *nesep* ve *kölelik* gibi hususlarda kısmen olup kısmen olmama söz konusu olamaz. Ya tamamen vardır, ya da hiç yoktur. Dolayısıyla bir kısmın alınması veya reddedilmesi durumunda bu kaide gereği ya hepsinin varlığı ya da toptan yokluğu söz konusu olur.

Bu kaide, neredeyse bütün mezheplerin fakihlerince kabul edilmiştir. Buna sadece Hanefî mezhebinden Züfer b. el-Hüzeyl (ö. 158/775) itiraz etmiş, bir şeyin bir kısmını zikretmeyi hepsini zikretmek olarak saymamıştır.³⁶⁵

c. Kaidenin Delilleri

1. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır: “*Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin mümin bir boyun (köle) âzat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir.*”³⁶⁶ Âyet-i kerîmede azat edilmesi emredilen şey, tüm bedenin bir parçası olan boyun ile ifade edilmiştir. Ancak kölenin sadece boynunun azad edilip geri kalan kısmının köle olarak kalması mümkün değildir. Burada Allah Teâlâ, azat edilmesini murad ettiği kölenin bir kısmını (boynunu) zikrederek tümünü kastetmiştir. Dolayısıyla azat etme gibi bölünemez olan bir şeyin bir kısmını zikretmek hepsini zikretmek demektir.³⁶⁷

2. Bu kaidenin ikinci delili ise âlimlerin talakın bölünme kabul etmediği konusunda icmâ etmiş olmalarıdır.³⁶⁸

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Eğer bir adam bir kadına, “senin yarınla evlendim” dese nikah geçerlidir, kadının tamamı ile evlenmiş olur.³⁶⁹

³⁶⁵ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/16; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/284; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/38; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/34; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/448; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/335, Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 321; Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 2/372.

³⁶⁶ Nisa 4/92.

³⁶⁷ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/256.

³⁶⁸ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/64; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/284; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/38; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/38; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/448; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/335

³⁶⁹ Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, S. 321.

2. Adam kadının bir uzvuna işaret ederek “kalbin / elin / ayağın boştur” dese tam bir talak vaki olur. Aynı şekilde kadından ayrılması mümkün olan bir şeyi söylese, mesela “tırnağın veya saçın boştur” dese yine boşama gerçekleşir.³⁷⁰

3. Eğer adam karısına “Kanın boştur” dese Şafii mezhebine göre talak vaki olur. Çünkü kan, bedenden bir cüzdür ve hayatın devamı için şarttır. Öte yandan bu şekilde talak gerçekleşmez diyenler de vardır.³⁷¹

4. Eğer adam, karısına “Sen çeyrek, yarım veya birden daha az talak ile boşsun” dese tam talak vaki olur. Çünkü talak bir bütündür ve dolayısıyla bir kısmının gerçekleşmesi tamamının gerçekleşmesi demektir. Aynı şekilde tam talak kast etmeyerek karısına “sen bir talakın iki yarısı kadar boşsun” dese tek talak vaki olmuş olur. Çünkü iki yarının toplamı tek bir talaktır. Ancak adam bu sözü ile ayrı ayrı talakların yarısını kast etmişse bu durumda kastı dikkate alınarak iki talakın gerçekleştiği söylenir. Çünkü az önce de beyan ettiğimiz üzere talak bölünme kabul etmez, dolayısıyla her birinin yarısının vaki olması ikisinin de tamamının vaki olması anlamına gelir.³⁷²

5. Eğer adam karısına “sen iki talakın yarısı ile boşsun” dese sahih olan görüşe göre tek bir talak vaki olur. Çünkü iki talakın yarısı bir talak eder. Diğer taraftan lafız, zahirine hamledilir ve şek ile bundan fazlası vaki olmaz. Başka bir görüşe göre ise iki talak vaki olur. Çünkü bu sözüyle adam iki ayrı talakın yarılarını kast etmiş olabilir ki bölünmezlik ilkesine göre bu iki talak etmektedir.³⁷³

6. Koca, karısına “sen 3/2 veya 4/3 talakla boşsun” dese bir talakın sayısından fazla sayı zikredilmesi ve iki talak etmesi nedeniyle iki talak vaki olur. Talak sayılarını artırınca yine aynı durum söz konusu olur. Örneğin adam karısına “sen 5/2 veya 7/3 talakla boşsun” dese iki talakı aştığı için üç talak vaki olur. Başka bir görüşe göre bu ziyadeler ilga edilerek tek bir talak vaki olur. Her talaktan bir parçasının gerçekleşmesi şüphesiyle üç talak gerçekleşir diyenler de vardır.³⁷⁴

³⁷⁰ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/64; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/284; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/38; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/473; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/448, Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/335.

³⁷¹ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/64, Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/284; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/38; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/374; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/448; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/335.

³⁷² Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/86; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/290; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/58; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/484; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/463; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/340.

³⁷³ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/86; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/290; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/58; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/484; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/463; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/340.

³⁷⁴ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/86; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/291; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/58; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/484; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/463; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/340.

7. Bir adam dört karısına “Hepinizi beş talak ile boşadım” dese ve bu talakları aralarında dağıtmayı kastetmese bu kadınlardan her biri için iki talak vaki olur. Çünkü beş talak bölüştürüldüğünde her biri için bir tam ve bir çeyrek talak düşmektedir. Talak da bölünme kabul etmediğine göre bir talakın üzerinde olan talak iki talak sayılır. Her bir ziyade de böyledir. Ancak bölündüğü zaman bir talakın üzerinde bir ziyade söz konusu değilse bu durumda her biri için tek talak vaki olur. Bu durumda her birini tek talakla boşamak isteyen bir adam dört karısını toplu şekilde en fazla dört talak ile boşayabilir. Çünkü adam bütün hanımlarını dört talak ile boşadığında ve bunları muayyen bir şekilde dağıtmadığında her birisine bir talak düşmektedir.³⁷⁵

8. Yine adam karısına “Sen üç talak ile boşsun ancak bunlardan biri yarım talaktır” dese sahih olan görüşe göre üç talak vaki olur. Çünkü adam yarımı istisna etse de bölünmezlik ilkesi gereği bu üçe tamamlanır ve üç talak vaki olur. Başka bir görüşe göre ise söz konusu yarım olan istisnanın talakın tümünden yapılan istisna olduğu ifade edilerek iki talak gerçekleşir denmiştir.³⁷⁶

e. Kaidenin İstisnaları

1. Eğer adam karısına, “dilediğin zaman bir talakla boşsun” dese, kadın da “yarım talak istiyorum” dese talak vaki olmaz.³⁷⁷

2. Bir mesele dışında parça, bütünden fazla hüküm ifade etmez. Bu mesele ise şudur: Örneğin adam karısına “sen bana annemin sırtı gibisin” dese parçasını söylemiş olmasına rağmen bu zihar konusunda sarîh bir ifadedir. Ancak “sen bana annem gibisin” dese bütünü söylemesine rağmen bu sarîh bir zihar lafzı değildir. Bilakis kinevi lafız olur. Adam bu sözle ziharı kastetmiş olabileceği gibi karısının annesi gibi değerli olduğunu ifade etmiş de olabilir, fiziken veya huy bakımından benzetmiş de olabilir.³⁷⁸

³⁷⁵ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/88; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/291; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/59; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/485; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/464; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/341.

³⁷⁶ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/88; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/294; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/66; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/488; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/470; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/343.

³⁷⁷ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 4/373.

³⁷⁸ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/263; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 10/430; Şîrâzî, *et-Tenbih fî Fıkhî's-Şâfiî*, S. 186.

3.4.3. البَيِّنَةُ حُجَّةٌ عَامَّةٌ Kaidesi

“Beyyine genel bir hüccettir.”³⁷⁹

Bu kaide, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hadisinden çıkarılmış olup yargılama usulü ile ilgili önemli esaslardan birini teşkil etmektedir. Bilindiği gibi hâkimin, taraflar arasındaki husumet ve ihtilafın gerçek durumu tespit etmesi, yargının en önemli unsurları arasında yer alır. İşte Zekeriyâ el-Ensârî, bu kaideyi, talak bölümünde karı-koca arasında meydana gelen ihtilaflar bağlamında kullanmış, beyyinenin herkes için bağlayıcı bir delil olduğunu ifade etmiştir.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

البينة حجة في حق الكل³⁸⁰

“Beyyine herkes için hüccettir.”

البينة حجة متعدية إلى الناس كافة³⁸¹

“Beyyine, bütün insanlar üzerinde etkili olan bir hüccettir.”

البينة حجة في حق الناس كافة³⁸²

“Beyyine insanların tümü hakkında hüccettir.”

البينة حجة شرعية³⁸³

“Beyyine, şer’î bir hüccettir.”

البينة حجة متعدية والإقرار حجة قاصرة³⁸⁴

³⁷⁹ Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/300; Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 11/33; Kalyûbî, *Hâşiyetü’l-Kalyûbî*, 4/167.

³⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/83.

³⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/8.

³⁸² Burnû, *Mevsû’atü’l-kavâidi’l-fikhiyye*, 2/128.

³⁸³ Burnû, *Mevsû’atü’l-kavâidi’l-fikhiyye*, 2/128.

³⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/54.

“Beyyine hüccet-i müteaddiye ve ikrar hüccet-i kâsıradır (yani, beyyine kendisiyle ilgisi olanların tümünü, ikrar ise sadece ikrar edeni bağlar).”

b. Kaidenin Açıklaması

Beyyine müteaddiye, yani üzerinde ilgisi olan her şeyi etkileyen ve bu her şey için bağlayıcılık arz eden bir delil niteliği taşır. Çünkü beyyine ile sabit olan bir şey, duyu organları ile tecrübe edilmiş bilgi gibi kabul edilir. Dolayısıyla beyyine ile ortaya konan şey sabit kabul edilir, hüküm bekleyen bir konuda bununla delil getirilir.

İkrar ise hüccet-i kâsıradır, sadece ikrarı yapan kişi hakkında delil olur ve başkalarına sirayet etmez. Çünkü bunun hüccet olması, söz konusu ikrarı yapan kişinin iddiasına dayanır ve şahsi iddia, başkası üzerinde bir delil teşkil etmez. Zira ikrarda bulunan kişinin velayeti sadece kendi üzerine olduğu için, kendisini dilediği gibi yükümlülük altına sokabilir, ancak başkası üzerinde bağlayıcılık arz ettirecek bir yetkiye sahip değildir. Aynı şekilde ikrarda bulunan kişi ikrarında yalancı olabilir, üçüncü bir kişinin hakkını zayi etmek için bir azmettirici ile iş birliği içinde bulunabilir.³⁸⁵

Bundan dolayı beyyine ikrara göre daha kuvvetlidir. Çünkü beyyine, kapsamlı bir etkiye sahip olması nedeniyle hâkimin hükmüyle birlikte sadece ilgili şahsı değil davanın kapsamına giren üçüncü şahısları da bağlayıcı bir delil niteliği taşır. Ali Haydar Efendi (ö. 1935), *Mecelle* şerhi olan *Dürerü'l-hukkâm*'ında şöyle demektedir: “hürriyet, nikâh, nesep ve velâ konusunda beyyineye dayalı olarak verilen hükümler insanların genelini bağlar.”³⁸⁶ İkrarda ise eğer bu ikrar eden kimsenin ikrarına dayalı bir delil ise bu sadece ikrarda bulunan kişiyi bağlar, bunun başkası üzerinde bağlayıcı bir niteliği yoktur.

Fakihler, ikrar ile hüccetin bir arada olduğunda hüccete ihtiyaç yoksa ikrarın öne geçirilmesi ve buna göre hüküm verilmesi gerektiğini beyan etmişlerdir. Çünkü ikrar, sadece ikrarda bulunan kişiyi bağlar. Burada ikrarın kuvveti, beyyineyi geçersiz kılmaz; tıpkı ikrara

³⁸⁵ Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/582.

³⁸⁶ Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, 1/77.

nispetle daha zayıf olması durumunda herkesi etkileyen beyyinenin ikrarı geçersiz kılmadığı gibi.³⁸⁷

c. Kaidenin Delilleri

1. Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Salih'in (a.s.) kavmine şöyle dediğini aktarmaktadır: “*Ne dersiniz ya rabbim katımdan verilmiş apaçık bir beyyineye sahip isem!*”³⁸⁸ Salih peygamberin kavmine karşı delil olarak beyyinesi bulunduğunu söylemesi, beyyinenin başkaları için hüccet niteliğinde olduğunu göstermektedir.

2. Hz. Peygamber aleyhi's-salâtü ve's-selâm şöyle buyurmaktadır: “*İddia makamı beyyine sunmakla mükelleftir.*”³⁸⁹ Bu hadis, yargılama hukukuyla ilgili temel nitelikli bir nasır. Kadıların hüküm verirken esas aldıkları temel ilkelere birini ifade etmektedir. Şöyle ki kadı, davacıdan beyyine getirmesini talep eder. Davacı kişi beyyine getiremediği takdirde kadı, davalıdan yemin etmesini ister. Eğer davalı yemin ederse beraat eder ve dava düşer. Eğer davalı yemin etmezse yeminden imtina etme (nükûl) hükmü uygulanır ve aleyhinde karar verilerek mahkûm edilir.

Eğer davalı, hakkında yapılan iddiaları itiraf ederse bu durumda yemin ve şahide gerek kalmaz. Çünkü davalı, hakkındaki iddiaları kabul ve ikrar etmiştir. Eğer davalı hakkındaki iddiaları inkâr ederse, davacıdan beyyine getirmesi talep edilir.

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Bir kimse bir cariye satın alsa, cariye yeni sahibinin mülkiyetinde iken ondan olmayan bir çocuk doğursa, başka bir adam cariyenin aslında kendisine ait olduğuna dair beyyine getirirse, kadı cariyenin o adama iadesine hükmeder, çocuk da annesine tabi olarak iade edilir. Ancak eğer beyyineyle değil de müşterinin ikrarıyla cariye iade edilseydi, çocuk annesine tabi olarak iade edilmezdi. Çünkü ikrar, başkaları için bağlayıcılık arz etmez.³⁹⁰

2. Bir kimse ölen kimsenin kendisine borcu olduğunu varislerin huzurunda iddia etse, iddiasını da bir beyyineyle ispat etse hâkim, borcun ödenmesine hükmeder. Bu hüküm

³⁸⁷ Ali Haydar, *Düreru'l-hukkâm*, 1/77.

³⁸⁸ Hud 11/63.

³⁸⁹ Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, “*Ahkâm*”, 13.

³⁹⁰ Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/548.

varislerin tümünü bağlar. Mahkemede bulunmayan varislerin iddia sahibinden söz konusu borcu tekrar ispat etmesini isteyemezler.³⁹¹

3. Bir adam iki karısına “Eğer eve girerseniz ikiniz de boşsunuz” dese, kadının biri eve girildiğini iddia etse, adam ise inkâr etse, adama yemin ettirilir. Yemin ederse girilmedi kabul edilir. Adam yeminden kaçınırsa iddia sahibi olan kadına yemin ettirilir. Yemin ederse sadece o kadın için talak vaki olur, diğer kadın için olmaz. Ancak eve girdikleri beyyine ile ispat edilirse her ikisi de boş olmuş olur.³⁹²

e. Kaidenin İstisnası

Eğer baba, ilk defa evlenen bâliğa kızının mehrini teslim aldığı ikrar etse babanın ikrarı kızı için de hüccet sayılır. Çünkü örfte reşit olan kızın mehrini teslim alma işini baba yapar. Kabz hakkını elinde bulunduran kişi o konuda ikrar hakkına da sahiptir.³⁹³

3.4.4. الطَّلَاقُ الرَّجْعِيُّ لَا يَنْفِي الصُّحْبَةَ وَالزَّوْجِيَّةَ **Kaidesi**³⁹⁴

“Ric’i talak, hayat arkadaşlığını ve evliliği sona erdirmez.”

Zekeriyâ el-Ensârî, bu kaideyi talak bölümünde hamilelik ve doğumla ilgili ta‘lik konusunda zikretmiştir. Bilindiği gibi koca, karısını ric‘î talakla boşadığında iddet süresi içerisinde geri karısına dönme hakkına sahip olduğu konusunda hiçbir ihtilaf yoktur. Yani koca, karısının müsaadesi olsun veya olmasın iddet müddeti zarfında ona dönebilir. Bu kaide de iddet içerisinde bu hükümlerin cari olduğunu veciz bir şekilde ifade etmektedir.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

³⁹⁵ الطَّلَاقُ الرَّجْعِيُّ لَا يَنْقُطُ النِّكَاحُ

“Ric’i talak nikâhı sonlandırmaz.”

³⁹¹ Ali Haydar, *Düreru’l-hukkâm*, 1/78.

³⁹² Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/300.

³⁹³ Zerka, *Şerhü’l-kavâ’idi’l-fikhiyye*, s. 397.

³⁹⁴ Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/313; Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc*, 8/110; Kalyûbî, *Hâşiyetü’l-Kalyûbî*, 3/357.

³⁹⁵ Beyâtî, *el-Kavâ’idü’l-fikhiyye*, s. 649.

“Ric’i talak nikâh bağını ortadan kaldırmaz.”

b. Kaidenin Açıklaması

Ric’at, yeni bir nikâha ihtiyaç duyulmaksızın boşanan kadının iddeti içerisinde nikâhlı eşine geri dönüşünü ifade eder.³⁹⁷ Dolayısıyla koca eşini ric’i talak ile boşadığında, evlilik hukuku devam eder. Ric’i talak neticesinde kadının beklemesi gereken müddet boyunca kocanın, kadının nafakasını temin etmesi gerekir. Çünkü kadın, kocanın hakkı için beklemektedir. Eğer iddet içinde iken koca karısına zihar veya ila yapar, sonra da eşine ric’at ederse zihar ve ila hükümleri cari olur. Aynı şekilde iddet içerisinde kadın yeni bir talaka da mahaldir. Bu hükümler, evliliğın devam ettiğinin göstergeleridir. Kadın iddet içerisinde halen adamın karısı hükmündedir.³⁹⁸

c. Kaidenin Delilleri

1. Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmaktadır: “Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun, yahut onlardan uygun biçimde ayrılın.”³⁹⁹ Ayette tutma seçeneğinin de sunulmuş olması, ric’atın meşru olduğunu göstermektedir.⁴⁰⁰ Evliliğın devam ettirilebilmesi hâlihazırda evliliğın bulunduğu anlamına gelmektedir. Kadını nikâhta tutmak, tutulan kişinin eş olduğuna delildir.

2. Başka bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: “Eğer taraflar arayı düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları, onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler.”⁴⁰¹ Buradaki *وبعولتهن* şeklinde ifade edilen kimseler ric’i talakla boşanan

³⁹⁶ Cezîrî, *Kitâbu’l-fikhi ale’l-mezâhibi’lerba’a*, 4/248.

³⁹⁷ Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, 7/57.

³⁹⁸ Nevevî, *Ravdatü’t-talibîn*, 8/222; Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/334; Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc*, 8/154; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 5/10; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, 7/64.

³⁹⁹ Talak 65/2.

⁴⁰⁰ İbn Kesir, *Tefsirü’l-Kur’ani’l-azim*, 8/145.

⁴⁰¹ Bakara 2/228

kadınların kocalarıdır. Boşanmış olmalarına rağmen Allah Teâlâ, onları “koca” olarak ifade nitelemiştir.⁴⁰²

3. Diğer bir âyet-i kerîmede de şöyle buyrulmuştur: “*Boşanmış kadınlara faydalanacakları uygun bir şeyler verilmesi, Allah'ın rızasını gözetenlerin borcudur.*”⁴⁰³ Bu âyette boşanmış olan kadının nafakasının ve ihtiyaç duyduğu diğer temel ihtiyaçlarının temininin kocaya ait olduğu beyan edilmiştir. Ric'i talak ile boşanmış kadın eğer hala adamın karısı konumunda olmasaydı kadının nafakasının temininin kocaya ait olmaması gerekirdi. Kocanın nafaka yükümlüğünün devam etmesi evliliğin devam ettiğini göstermektedir.⁴⁰⁴

4. Hz. Peygamber hayatta iken Abdullah b. Ömer karısını hayızlı iken boşamıştır. Babası Hz. Ömer bu durumu Hz. Peygamber'e sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: “*Ona emret, karısına dönsün. Sonra temizlenip tekrar bir hayız (daha) görüp sonra tekrar temizleninceye kadar (nikâhı altında) tutsun. Bundan sonra isterse tutar, isterse ilişkide bulunmadan önce boşar. İşte Aziz olan Allah'ın, kadınların içinde boşanmasını emrettiği iddet budur.*”⁴⁰⁵

5. Hz. Peygamber bir hadis-i şer'înde şöyle buyurmuştur: “*Cebraîl bana geldi ve 'Hafsa'ya dön! O oruç ibadetini layıkıyla yapan biridir ve senin cennetteki eşindir.'*”⁴⁰⁶

⁴⁰² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/119; Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 4/526

⁴⁰³ Bakara 2/241.

⁴⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/228; Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 4/262.

⁴⁰⁵ Buhârî, *es-Sahîh*, “*Talak*”, 68; Müslim, *Sahîhü Müslim*, “*Talak*”, no: (1471).

⁴⁰⁶ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 4/16, no: (6753).

6. Bu kaidenin bir diğere delili de icma'dır. İbn Kudâme demiştir ki: "İlim ehli, karısını bain talak dışında bir talakla boşayan adamın iddetten sonra karısına dönebileceği konusunda icmâ etmişlerdir."⁴⁰⁷

7. Akli bir delil olarak şu da zikredilebilir: Ric'i talakın evlilik hükmünü kaldırmıyor olması, mazide vaki olan bir işin sürekliliğine ve iddet sürecinde de devam etmesine dayanır. İddet bittikten sonra karı-koca arasında meydana gelecek ayrılık gözetilerek iddet müddeti içerisinde kadına bir nevi yabancı bir nitelik kazandırılmıştır.⁴⁰⁸

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Ric'i talakta evlilik hükümleri söz konusudur. Nikah ile birlikte kadın için meydana gelen haklar, ric'i talak ile boşanmış kadın için de iddet müddeti bitinceye kadar devam eder.

2. Karısını ric'i talak ile boşanmış bir adamın iddet süresi içerisinde karısı için zihar yapma hakkı vardır. Eşine dönerse beraberlikten önce zihar keffareti vermesi gerekir.⁴⁰⁹

3. Ric'i talak ile karısını boşayan adam, iddet süresi içerisinde îlâ yapma hakkı vardır. Eşine dönerse yemin keffareti vermesi gerekir.⁴¹⁰

4. Kocanın sahip olduğu talak hakkı, ric'i talakta bulunmasıyla beraber azalır. Örneğin adamın henüz üç talak hakkı var ise ric'i talaktan sonra iki hakkı kalır. Ric'i talak ile karısını boşamadan önce eğer iki hakkı varsa bu talaktan sonra bir talak hakkı kalır.

5. Adamın dört karısı olsa ve bunlardan birini ric'i talakla boşasa ardından hepsini boşasa sahih olan görüşe göre ric'i talak ile boşanmış olduğu karısı da dâhil hepsi için talak vaki olur.⁴¹¹

6. Eğer adam ric'i talak ile boşadığı karısıyla bin dinar karşılığında muhâlea yapsa, sahih olan görüşe göre bu geçerli olur.⁴¹²

⁴⁰⁷ İbn Kudame, *el-Muğni*, 7/515.

⁴⁰⁸ Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 655.

⁴⁰⁹ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/222; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/344; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/154; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/10; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/64; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/7.

⁴¹⁰ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/222; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/344; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/154; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/10; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/64; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/7.

⁴¹¹ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/222; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/344; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/154; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/10; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/64; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/7.

⁴¹² Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/222; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/344; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/154; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/10; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/64; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/7.

7. Evlilik bağı devam ettiğinden ric'î talâk sebebiyle beklenen iddet süresi içinde koca vefat ederse boşadığı karısı ona mirasçı olur. Çünkü ric'i talakın hükmü, evlilik hükümleri gibidir, dolayısıyla miras hakkı iptal olmaz.⁴¹³

8. Koca ric'i talak ile karısını boşasa, iddet müddetince karısının nafakasını temin etmesi gerekir. Çünkü kadın, kocasının hakkı için beklemektedir, nafakayı hak eder. Ric'i talak iddetinde, evliliğin ahkamı aynen devam ettiği için kadının nafaka hakkı da devam eder.⁴¹⁴

9. Adam, ric'i talakla boşadığı karısına liân yapsa bu geçerli olur. Çünkü ric'i talakın hükmü, evlilik hükümleri ile aynıdır.⁴¹⁵

e. Kaidenin İstisnaları

Ric'i talakın hükümleri, Şâfiî mezhebine göre iki meselede evli iken karı koca arasında cari olan hükümlerden farklıdır:

1. Ric'i talak ile boşanmış olan bir kadın ile iddet müddeti içerisinde ilişkiye girmek haramdır. Çünkü ric'i talak ile gerçekleşen ayrılık, bain talak ile gerçekleşen ayrılıktan farklı değildir. Ayrıca nikâh, birlikte olmayı mubah kılarken talak bu mubahlığı ortadan kaldırır. Dolayısıyla iddet içerisinde kadın ile ilişkiye girmek kocaya haramdır.

2. Ric'i talak ile karısını boşamış olan adamın şehvetle olmasa dahi karısına bakması haramdır. Çünkü bu talak çeşidindeki ayrılık ile bain talak ile vaki olan ayrılık aynıdır. Ayrıca nasıl ki nikâh, kadından faydalanmayı mubah kılıyorsa zıddı olması hasebiyle talak da bu mubahlığı ortadan kaldırır. Dolayısıyla iddet süresi bitip de kendisine dönene kadar kocanın karısından herhangi bir şekilde faydalanması haramdır.⁴¹⁶

⁴¹³ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/222; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/344; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/154; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/10; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/64; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/7.

⁴¹⁴ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/222; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/344; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/154; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/10; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/64; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/7.

⁴¹⁵ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/222; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/344; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/154; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/10; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/64; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/7.

⁴¹⁶ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 6/222; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/344; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/154; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/10; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/64; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/7.

3.4.5. السُّؤَالُ مُعَادٌ فِي الْجَوَابِ Kaidesi

“Suâl, cevapta tekrar edilmiş gibidir addolunur.”⁴¹⁷

Zekeriyyâ el-Ensârî, bu kaideyi, talak bölümünde tâ'likin çeşitleri başlığı altında zikretmiştir. Bu bağlamda bir kimse kocaya, “karımı boşadın mı?” gibi bir soru sorsa, koca da bu soruya “evet” dese “karımı boşadım” demese bile talak vaki olur. Çünkü “evet” cevabı soruyu da kapsamakta, koca adeta “evet, karımı boşadım” demiş gibi olmaktadır. Zekeriyyâ el-Ensârî, ilgili bölümde söz konusu kaideye binaen başka hükümler de zikretmiştir.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

السُّؤَالُ كَالْمُعَادِ فِي الْجَوَابِ⁴¹⁸

“Sual, cevapta iade olunmuş gibidir.”

b. Kaidenin Açıklaması

Detaylı bir soru sorulduğunda bu soruya verilen cevap, “evet” veya “hayır” gibi mücmel edatlarla verilir. Bu cevap, sorudaki detayların hepsini içine almış olarak kabul edilir. Çünkü bu edatların manası, kendisinden öncekine dayanır. Dolayısıyla soruda geçen bütün detaylar tekrar edilmese dahi cevapta mevcut kabul edilir.

Burada “evet” ile “hayır” arasındaki fark şudur: Eğer sorulan soruya “evet” şeklinde cevap verilirse, bu, ondan öncekini olumlu ya da olumsuz olsun tasdik etmek anlamına gelir. Örneğin “Zeyd kalktı mı” sözü, “evet” ile tasdik, “hayır” ile ise tekzip edilmiş olur. Olumsuz cümleden sonra gelen (بلى) kelimesi olumsuz olan önermeyi olumlu etmek için kullanılır.

Örneğin Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de “*Kâfirler, asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler, Sen ‘Hayır! Rabbim sizleri elbette diriltecektir’ de!*” buyurmaktadır.⁴¹⁹

⁴¹⁷ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/324; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 141; Zerkeşî, *el-Mensûr*, 2/214; İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, s. 128; Hısnî, *el-Kavâ'id*, 3/107.

⁴¹⁸ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 5/3; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 485.

⁴¹⁹ Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 487.

Öte yandan “*Ben sizin rabbiniz değil miyim? Dediler ki: Evet!*” âyet-i kerimesi hakkında İbn Abbas şöyle demiştir: “Eğer onlar burada “hayır” demiş olsalar idi kâfir olurlardı.”⁴²⁰ Çünkü cevapta soruda geçen ifade tekrar ettiği için “hayır” denildiği zaman “hayır, sen bizim rabbimiz değilsin” demiş olurlardı, bu da apaçık bir inkâr sözüdür.

c. Kaidenin Delilleri

İçinde cevapların müstakil olarak geçmediği bir nas kaidenin delili olarak zikredilebilir. Örneğin;

1. Cennet ehli cehennem ehline, “*Biz rabbimizin bize vaat ettiğini gerçek bulduk; siz de rabbinizin size vaat ettiğini gerçek buldunuz mu?*” diye seslenir. “*Evet!*” derler. *Ve aralarından bir duyurucu, “Allah’ın lâneti zalimlerin üzerine olsun!” diye bağıırır.*⁴²¹ Buradaki bu kısa cevap, “Evet, bize vaat ettiği şeyin hak ve gerçek olduğunu anladık” anlamına gelmektedir.

2. “*Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: ‘Ben sizin rabbiniz değil miyim? ‘Elbette öyle! Tanıklık ederiz’ dediler. Kıyamet gününde, ‘Bizim bundan haberimiz yoktu’ demeyesiniz diye böyle yaptık.*”⁴²² Buradaki bu kısa cevap, “Evet biz kendi üzerimize şahidiz ki sen bizim rabbimizsin” anlamına gelmektedir.

3. Sa’d b. Ebî Vakkas’tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber’e, yaş hurmanın kuru hurma karşılığında satımı meselesi sorulmuş, Hz. Peygamber “*Taze hurma kurduğunda eksilir mi?*” diye sormuş, “evet” cevabını alınca da bu tür satımı yasaklamıştır.⁴²³ Cevap her ne kadar tek kelimedenden ibaret olsa da “Evet, yaş hurma kurduğunda eksilir” anlamındadır.

4. Enes b. Malik’ten rivayet edildiğine göre bir adam Hz. Peygamber’e sordu: Ey Allah’ın elçisi! Bizden bir adam yolda bir kardeşini veya arkadaşını görse onun için eğilebilir mi? Hz. Peygamber “*Hayır*” dedi. Adam “Ona sarılıp öpebilir mi?” diye sordu. Hz. Peygamber tekrar “*Hayır*” cevabını verdi. Bu kez adam “peki elini tutup onunla musafaha

⁴²⁰ Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fıkhiyye*, s. 487.

⁴²¹ A’raf 7/44

⁴²² A’raf 7/172.

⁴²³ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “*Buyu*”, 22; Tirmizî, *el-Câmi‘u'l-kebîr*, “*Buyu*”, 12.

edebilir mi?” diye sordu. Bu kez Hz. Peygamber “*Evet*” cevabını verdi.⁴²⁴ Hz. Peygamber’in verdiği tüm bu cevaplarda soruların tekrar ettiği kabul edilir.

Buradaki naslarda geçen cevaplar sorudan bağımsız bir şekilde varit olmamıştır. Eğer bizler cevapları öncesinden kopuk bir şekilde bulsaydık kastedilen anlamı anlayamazdık. Dolayısıyla bu naslardaki cevaplar, soruda geçen detaylara hamledilir ve onların bir tamamlayıcısı olur.⁴²⁵ Aynı şekilde mantıken eğer verilen cevabı değerlendirirken sorulan soruya bakılmaz ise bu, cümleyi iptal etme (yok sayma) manası taşır ve sözleri tek başına anlamsız kılar. İhmal ise aslın hilafıdır. Dolayısıyla mükelleflerin sözlerini ifadeye ve amellere hamlederek soru, cevapta tekrar edilmiş kabul edilmelidir. Böylece manayı ilga etmekten ve ihmale düşmekten sakınılmış olur.⁴²⁶

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Eğer bir kıza talip olan kimse, kızın velisine “beni evlendirdin mi?” dese, veli de “evet” cevabını verse, ardından veli “kabul ettin mi?” diye sorsa ve talip de “evet” cevabını verse nikâh akdi gerçekleşmiş olur. Çünkü sual, cevapta îade olunmuş addolunur. Bu durumda velinin “evet seni evlendirdim” dediği, talibin de “evet kabul ettim” şeklinde mukabelede bulunduğu kabul edilir.⁴²⁷

2. Soru edatları kullanılmadığı için şeklen soru cümlesi olmayan ama mana itibariyle soru anlamı içeren cümlelerde de aynı durum söz konusudur. Örneğin kadın “ben boşum” dese adam da “evet” dese talak vaki olur. Ya da birisi “eğer şu eve girerse falan kimsenin karısı boştur” dese ya da “eğer bu eve girerse Kâbe’ye yürüyerek gidecektir” dese başka bir kimse de “evet” dese bu kişi şartlı talak yapmış veya adak adanmış olur.⁴²⁸

3. Bir adama “karımı boşadın mı?” diye soru sorulsa adam da “evet” dese veya “karımı boşamadın mı?” denilse adam da “evet” şeklinde cevap verse karısını boşamış olur. Çünkü

⁴²⁴ Tirmizî, *el-Câmi‘u’l-kebir*, “*isti‘zân* ” 40 .

⁴²⁵ Beyâtî, *el-Kavâ‘idü’l-fikhiyye*, s. 489; Âl Abdulazîm, *el-Kavâ‘idü’l-fikhiyye fi’l-Muğnî*, s. 94.

⁴²⁶ Beyâtî, *el-Kavâ‘idü’l-fikhiyye*, s. 489.

⁴²⁷ Beyâtî, *el-Kavâ‘idü’l-fikhiyye*, s. 489.

⁴²⁸ Zuhayli, *el-Kavâ‘idü’l-fikhiyye*, 1/385; Beyâtî, *el-Kavâ‘idü’l-fikhiyye*, s. 489.

sual, cevapta iâde olunmuş addolunur. Bu durumda adam her iki cümlede de “evet boşadım” demiş gibi kabul edilir.⁴²⁹

4. Kadın kocasına “beni bin karşılığında boşa” dese adam da “boşadım” cevabını verse sahih olan görüşe göre bin lafzını telaffuz etmese dahi karısını bin karşılığında boşamış olur. Çünkü sual, cevapta iâde olunmuş addolunur.⁴³⁰

e. Kaidenin İstisnaları

1. Bir adam “seni kızım ile evlendirdim” dese karşıdaki de “kabul ettim” dese “onunla evlenmeyi” veya “evlendirilmeyi kabul ettim” demedikçe bu nikâh gerçekleşmez. Çünkü nikâh konusunda sual, cevapta iâde olunmuş addolunmaz. Ancak adam “bin karşılığında seni kızım ile evlendirdim” dese karşıdaki de “onunla evlenmeyi kabul ettim” dese mehir konuşulmamış gibi olur, mehr-i misl karşılığında nikâh geçerlidir.⁴³¹

Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570) der ki: Bu evlendirme şekli, velisinin kendisini ancak mihr-i misilden fazlası ile evlendiren kimseler hakkında bir hiledir.⁴³²

Burada söz konusu nikâh sahihtir. Çünkü kendisi “onunla evlenmeyi kabul ettim” şeklinde sarîh bir ifade ile bunu beyan etmiş bulunmaktadır. Ancak bin karşılığında evlendirmesi sabit değildir. Çünkü nikâh konusundaki istisnaya uygun olarak karşı taraf bunu kabul ettiğine dair bir beyanda bulunmamıştır.⁴³³

2. Cüveynî (ö. 478/1085) der ki “Kadın kocasına “beni bin karşılığında boşa” dedikten sonra koca “boşadım” dese, ancak bir süre sonra “onu boşamayı ondan önce istemiştım” ilavede bulunsa kocanın ricat yani dönüş hakkı olur. Kadının da bu cevabı vermek niyetinde olmadığına dair kocasına yemin ettirme hakkı vardır.”⁴³⁴ Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570) der ki: “Eğer açıklama yapmaktan kaçınsaydı zahire göre koca sözü cevap sayılabilirdi.”⁴³⁵

⁴²⁹ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 8/179; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/324; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/133; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/10; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 8/380; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/325; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 14/314.

⁴³⁰ Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-Mühezzeb*, 17/17; Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 13/338; Şirâzî, *el-Mühezzeb fi fîkhi'l-İmâmî's-Şâfiî*, 2/491; İbnü'l-İrâkî, *Tahrîrû'l-Fetâvî*, 2/695.

⁴³¹ Mâverîdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 5/42.

⁴³² Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/227.

⁴³³ Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 491.

⁴³⁴ İbnü'l-İrâkî, *Tahrîrû'l-Fetâvî*, 2/692; Büceyrimî, *Hâşiyetül Büceyrimi*, 2/452; Zuhaylî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 1/386; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 491.

⁴³⁵ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/445.

3.5. KEFARETLER BÖLÜMÜ

3.5.1. الْمَيْسُورَ لَا يَسْقُطُ بِالْمَعْسُورِ Kaidesi

“Güç yetirilebilen (meysur) bir şey, güç yetirilemeyen (ma'sur) bir şeyle düşmez.”⁴³⁶

Bu kaide, nikaha özel olmayıp fıkhnın genel kaidelerinden biridir, fukaha tarafından pek çok konuyla bağlantılı olarak zikredilmiştir. Kaide, hafifletici ve kolaylaştırıcı bir niteliğe sahiptir. Zekeriyâ el-Ensârî, bu kaideyi kefaretle ilgili hükümler bağlamında zikretmiş, çok sayıda mesaili kaide ile irtibatlandırmıştır.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

لَا يَفُوتُ الْمَيْسُورُ بِالْمَعْسُورِ⁴³⁷

“Meysur olan şey, ma'sur olan şeyle ortadan kalkamaz.”

من قدر على بعض العبادة وعجز عن باقيها يلزمه الإتيان بما قدر عليه⁴³⁸

“İbadetin bir kısmına güç yetirip kalanından aciz olan kişinin güç yetirdiği kadarını yerine getirmesi lazımdır.”

من قدر على بعض الشيء لزمه⁴³⁹

“Bir şeyin birazına güç yetiren o kadarını yapmakla yükümlüdür.”

⁴³⁶ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/370; İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/155; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 159, Zerkeşî, *el-Mensûr*, 3/198; Hisnî, *el-Kavâ'id*, 2/48.

⁴³⁷ Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 1/ 256.

⁴³⁸ İbn Receb, *el-Kavâ'id fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 10; Zuhayli, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 2/1053.

⁴³⁹ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 11/1155.

b. Kaidenin Açıklaması

Bu kaide, fukâhanın çoğunun sıklıkla kullandığı, kolaylaştırma ilkesinin bir yönünü temsil eden önemli bir fıkıh kaidesidir. Esas itibariyle “zorluk, kolaylığı celbeder” kaidesinden çıkmıştır.

Bu kaideye göre bir şeyi istenildiği şekilde yerine getirmekte güçlük çeken kişi, bunun bir kısmını yerine getirebiliyorsa gücü nispetinde yapabildiğini yerine getirmeli, yapamadığı hususlarla birlikte yapabildiklerini de terk etmemelidir. Zira İslâm, insanın vazifeleri ifa etmesini kolaylaştırmış, ona sorumluluk yüklerken hastalık vb. meşakkatli hal ve şartları hesaba katmış; böylece insana gücünün sınırları dâhilinde mükellefiyetler yükleyerek ona ağır gelecek şeylerden kaçınmıştır. İbnü’s-Sübki (ö. 771/1370) şöyle demiştir: Hz. Peygamber’in hadislerinden çıkarılan en meşhur ilkelerden birisi “*Size bir şeyi emrediyorsam, elinizden geldiğince onu yapın.*” kavlı-i şer’îfidir.⁴⁴⁰

Cüveynî (ö. 478/1085), *el-Gıyâsî* isimli esrinin sonlarında kendi el yazısından nakledildiğine göre şöyle demiştir: “Bu kaide, şer’îfatın temellerinin atıldığı günden bu yana hiç akıldan çıkarılmayan en yaygın ilkelerden biridir.”⁴⁴¹

c. Kaidenin Delilleri

1. Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmaktadır: “*O halde gücünüz yettiğince Allah’a saygısızlıktan sakının; dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğinize olmak üzere başkaları için harcasın. Kim nefsinin bencilliğinden korunursa işte kurtuluşa erecekler onlardır.*”⁴⁴²

Söz konusu kaide, bu âyet-i kerîmenin ifade ettiği hususlardan birini teşkil etmektedir. Bu doğrultuda kim gücünün yettiğini yapar ve yapamadığı şeyi bırakırsa, gücü yettiği kadar Allah’tan korkmuş olur. Her kim de bunlardan yapabileceğini yapmayı ihmal ederse, âyet-i kerîmede geçen bu emre aykırı harekete ederek kusur ve kabahat işlemiş olur.

2. Başka bir âyet-i kerîmede Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Varlıklı olan varlığından harcasın, rızkı daralmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiği kadarından*

⁴⁴⁰ Ahmed, *el-Müsned*, 15/320; İbn Hibbân, *Sahîhi İbn Hibbân*, 1/199, no: (19); İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 1/155.

⁴⁴¹ Cüveynî, *el-Gıyâsî*, s. 469.

⁴⁴² Teğabün 64/16.

harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğiinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah bir güçlüğü ardından bir kolaylık sağlayacaktır.”⁴⁴³ Yani koca, eşine ve çocuklarına gücü nispetinde harcamada bulunsun, onların ihtiyaçlarını temin etsin ki bu suretle Allah da ona ikram ve ihsanda bulunsun. Fakir ve gücü yetmeyen kimse ise gücü nispetinde ne yapabiliyorsa onu yapsın.⁴⁴⁴

3. Hz. Peygamber, bir hadis-i şer’îfinde şöyle buyurmaktadır: “*Size bir şey emrettiğim vakit onu gücünüz yettiğince yerine getirin.*”⁴⁴⁵

4. Akli bir delil olarak şu da ilave edilebilir: Tasarruf ve davranışlar, yalnızca istenilen çıkar ve amaçlarına ulaşmak için yapılır. Bazı kimselerin bunu yapması mümkün olmadığında maslahatına olanı tamamen kaybetmemek için kolayına geldiği kadarını yapması gerekir. Çünkü maslahatın bir kısmını temin etmek, onu tamamen kaçırmaktan daha evladır.⁴⁴⁶

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Eğer kadın yolculukta iken eşinin vefat ettiğini öğrenir, iddeti bitmeden evine ulaşamayacağı uzaklıkta bulunursa eve dönme zorunluluğu yoktur. Çünkü yasını evinde tutma imkanı yoktur. Eğer iddetinin bir kısmını da olsa evinde geçirme imkânı varsa o kısmı evde geçirmek üzere evine dönme mecburiyeti vardır.⁴⁴⁷

2. Zihar yapan kimse, eşiyle bir araya gelmeden önce iki ay peş peşe oruç tutması gerekir. Buna güç yetiremezse 60 fakiri doyurur. Oruca gücü yetmeyen, 60 fakir doyuracak parası da olmayan bir kişi sadece 30 fakiri doyurma imkanı varsa 30 fakir doyurur. Çünkü güç yetirilebilen (meysur) bir şey güç yetirilemeyen (ma'sur) bir şeyle düşmez.⁴⁴⁸

3. Bir kimsenin, ailesi ve muhtaç yakınlarının nafakalarını temin etmesi vaciptir. Fakat bunların hepsinin nafakasını temin etmeye gücü yetmiyorsa gücü yettiği kişilerin

⁴⁴³ Talak 65/7.

⁴⁴⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 18/170.

⁴⁴⁵ Ahmed, *el-Müsned*, 15/320; İbn Hibbân, *Sahîhi İbn Hibbân*, 1/199, no: (19).

⁴⁴⁶ *Ma'emetü Zâyed li'l-kavâ'idi'l-fikhiyye ve'l-usûliyye*, 10/446.

⁴⁴⁷ *Ma'emetü Zâyed li'l-kavâ'idi'l-fikhiyye ve'l-usûliyye*, 10/447.

⁴⁴⁸ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 9/289; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/370; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/190; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/41; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/91.

nafakasını temin etmelidir. Çünkü bir şeyin tümünü yerine getirmekten aciz olmak, bunun gücü yettiği kadarını yerine getirme mesuliyetini üzerinden düşürmez.⁴⁴⁹

e. Kaidenin İstisnası

Mirasın üçte biri ile köle satın alınması vasiyet edilmiş ise, ancak üçte birlik miktar köle almaya yetmezse kölenin bir kısmı satın alınmaz. Bilakis vasiyet iptal edilerek mal, varislere verilir.⁴⁵⁰

3.6. KAZF VE LÎÂN BÖLÜMÜ

3.6.1. **كُلُّ بَطْنٍ وَطْءٌ يُوجِبُ الْحَدَّ** Kaidesi

“Her türlü cinsel münasebet had cezasını gerektirir.”⁴⁵¹

Bu kaide esasen ceza hukuku ile ilgili olmasına rağmen Zekeriyâ el-Ensârî tarafından kazf ve liân bölümünde zikretmiş, nikahla bağlantısı da olan bu hususları kaide ışığında izah ederek pek çok hükümle bağlantısını kurmuştur.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

⁴⁵² **كُلٌّ مِّنْ وَطْءٍ وَطْءاً حَرَاماً وَهُوَ عَالِمٌ بِتَحْرِيمِهِ - فَعَلِيهِ الْحَدُّ**

“Haram olduğunu bilerek cinsel münasebette bulunan herkese had cezası gerekir.”

⁴⁵³ **لَا يَخْلُو الْوَطْءُ - بَغِيرِ مَلِكِ الْيَمِينِ - عَنِ مَهْرٍ أَوْ حَدِّ**

“Cariyelerin haricindeki cinsel münasebetin ya mehri vardır, ya da had cezası vardır.”

⁴⁴⁹ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 9/41; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/426; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/335; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/176; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/212; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/71.

⁴⁵⁰ Sedlân, *el-Kavâidü'l-fikhiyyetü'l-kübra ve mâ tefera'a 'anha*, s. 321.

⁴⁵¹ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/375.

⁴⁵² Hısnî, *el-Kavâ'id*, 4/237; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 8/688.

⁴⁵³ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 272; Hamevî, *Gamzu 'uyûni'l-besâir*, 3/432; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 8/1011.

الوطء لا يخلو عن عقر أو عقوبة⁴⁵⁴

“(Gayri meşru) cinsel münasebetin cezası ya öldürülmek ya da had cezası çekmektir.”

لا يخلو الوطء عن مهر أو عقوبة⁴⁵⁵

“Mehirsiz ya da cezasız cinsel münasebet yoktur.”

b. Kaidenin Açıklaması

Kaidede geçen cinsel münasebetten maksat, haram olan ilişkidir. Haramlığını bildiği halde kendisine helal olmayan bir kadınla birlikte olmayı ifade eder. Bunu yapan herkese had cezası uygulamak vaciptir. Fail eğer bekâr ise yüz sopa vurulur ve bir yıl sürgün edilir. Eğer evli ise recmedilir. Zina eden kimsenin erkek veya kadın olması arasında ceza bakımından bir fark yoktur.

c. Kaidenin Uygulamaları

1. Kişi haram olduğunu bildiği halde biriyle zina ederse ona had cezası uygulanır. Aynı şekilde kendisiyle zina edilen kadın da bunu haram olduğunu bildiği halde gönüllü yaparsa ona da had cezası uygulanır.

2. Kişi haram olduğunu bildiği halde babasının karısı veya cariyesi ile birlikte olursa kendisine had cezası uygulanması gerekir.

3. Bir adam bir kadınla nikâh akdi yapsa, zifaftan sonra sıhhat şartlarından birinin olmaması nedeniyle nikâhın fasit olduğu ortaya çıksa yine de kadına mehir vermesi gerekir.⁴⁵⁶

d. Kaidenin İstisnaları

1. Savaşta olan bir gazi, payına düşen bir cariyeye ile birlikte olursa ona had cezası uygulanmaz.

⁴⁵⁴ İbn Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 1/375.

⁴⁵⁵ Zerkeşî, *el-Mensûr*, 3/361.

⁴⁵⁶ Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, 8/688.

2. Zimmi bir kadın mehirsiz bir şekilde bir zimmiyle nikâhlansa, sonra da karı-koca müslüman olsalar ona mehir verilmez.

3. Bir köle nikah şüphesi ile bayan efendisi ile ilişkiye girse mehir gerekmez. Zira efendinin köleden alacaklı olması hukuken mümkün değildir.

4. Harbi bir kadınla yapılan ilişki, mehir gerektirmez.

5. Satıcı cariyesini müşteriye teslim etmeden önce onunla birlikte olsa herhangi bir şey gerekmez.

6. Rahin, mürtehine rehin cariyeyle ilişkiye girme izni verse, o da helal zannederek birlikte olsa mehir gerekmez.⁴⁵⁷

3.7. RADÂ‘ BÖLÜMÜ

3.7.1. كَائِدَةُ مَا يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ Kaidesi

“Nesep yönünden haram olan emzirme yönünden de haram olur.”⁴⁵⁸

Pratiğe dönük şeri hükümleri ihtiva eden ve kaide yerine geçen pek çok âyet-i kerîme ve hadis-i şerif mevcuttur. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) cevâmiu’l-kelim özelliği ile ifade ettiği bazı veciz hadisleri de fıkhîta kaide haline gelmiştir. Süt akrabalığı ile ilgili bu veciz sözü de fıkıh kitaplarında bir kaide olarak sıkça kullanılmaktadır. Zekeriyâ el-Ensârî de radâ bölümünde süt akrabalığı ile ilgili olarak bu kaideyi zikretmiş, soy bağı sebebiyle evlenilmesi yasak olanların emzirme sebebiyle de haram olacağını beyan etmiştir.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

الأصل في الإرضاع التحريم⁴⁵⁹

“Emzirmekte asıl olan haramlıktır”

التمكين من الرضاع كالإرضاع⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 8/231; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/375; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/210; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/58; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/109; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/32.

⁴⁵⁸ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/415; İbn Receb, *Takrîru'l-kavâid ve tahrîru'l-fevâid*, s. 324; Huşenî, *Usûlu'l-füyâ fi mezhebi İmam Malik*, s. 167; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 547.

⁴⁵⁹ İbn Abidin, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/213.

“Emzirme imkânının verilmesi emzirme hükmündedir.”

اللبن للفحل⁴⁶¹

“Süt, erkeğe aittir (Yani süt emen çocuk, süt emdiği kadının sütünün meydana gelmesine sebep olan erkeğin çocuğu gibidir.)”

b. Kaidenin Açıklaması

Bu kaide, doğrudan hadis-i şer’îfte geçen bir cümledir. Fıkıh kitaplarının süt akrabalığı ile ilgili bahislerinde sıkça zikredilen meşhur bir kaidedir. Bu kaideye göre bir bebek eğer annesinden başka bir kimse tarafından doyuncaya kadar tam beş kere emzirilirse, nesep yoluyla o bebeğe haram olanlar gibi emzirme yoluyla onunla akraba olanlar da aynı şekilde haram olur. Bu emzirme neticesinde süt anne, süt nine, süt kız, süt kız kardeş, süt hala, süt teyze ve süt yeğen haram hale gelir. Bu sayılan kişiler, nesep yönünden haram olduğu gibi süt yönünden de haramdırlar. Ayrıca süt babanın diğer eşi (süt üvey anne) ile süt çocuğun eşi (süt gelin) de emzirme yoluyla haram olanlar kapsamında yer alırlar.⁴⁶² Bu son örnekte görüldüğü üzere süt yoluyla nesep dışından da kişiye mahrem olan kimseler bulunabilmektedir. Ancak birinci kaidede olduğu gibi neseben diğer akrabalarıyla sütbaba ve akrabaları arasında mahremiyet doğmaz.⁴⁶³

Kaide genel itibariyle emzirme yoluyla haramlığın anne tarafından olduğunu ortaya koymaktadır. Âlimler arasında bu konuda ihtilaf yoktur. Ancak süt yoluyla haramlık, sütün sebebi olan adam ve onun akrabaları ile de olur. İslam hukukunda buna “levenu’l-fahl” diye isimlendirilen bu durumda süt emen çocuk, süt emdiği kadının sütünün meydana gelmesine sebep olan erkeğin kendi çocuğu gibi olur, erkeğin akrabaları ile de aralarında haramlık meydana gelir.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Ensârî, *Fethu’l-Vehhâb*, 2/138.

⁴⁶¹ Şâtıbî, *el-Muvâfakât fi usûli’ş-şeri’a*, 4/368.

⁴⁶² Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 9/198; Nevevî, *Ravdatü’t-talibîn*, 9/3; Ensârî, *Esne’l-metâlib*, 3/149; Heytemî, *Tuhfetü’l-muhtâc*, 7/300; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 4/289; Remlî, *Nihâyetü’l-muhtâc*, 6/273; Kalyûbî, *Hâşiyetü’l-Kalyûbî*, 3/242.

⁴⁶³ Merdâvî, *el-İnsâf fi ma’rifeti’r-râcih mine’l-hilâf*, 8/113.

⁴⁶⁴ Zerkeşî, *el-Mensûr*, 8/156; Beyâtî, *el-Kavâ’idü’l-fikhiyye*, s. 55; Çeker, Orhan, *İslam Hukukunda Süt Akrabalığı*, s. 355-356.

c. Kaidenin Delilleri

1. Allah Teâlâ, Nisa suresinde şöyle buyurmaktadır: “*Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşinizin kızları, kız kardeşinizin kızları, sizi emziren anneleriniz, süt bacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı.*”⁴⁶⁵ Âyet-i kerîmede neseben evlenilmesi haram olan kadınlar ile birlikte süt anneler ve süt kız kardeşler de zikredilmiş, onların da neseben haram olan anne ve kız kardeş gibi haram oldukları ifade edilmiştir.

2. Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, “*Nesep yönünden haram olan emzirme yönünden de haram olur*”⁴⁶⁶ buyurmuştur. Kaidemizi oluşturan bu hadis süt akrabalığı konusunda genel bir ilke ortaya koymuş, anne, kız, kız kardeş, hala, teyze gibi neseben haram olan kadınların süt yönünden de haram olduğu beyan edilmiştir.

3. Hz. Peygamber bir hadis-i şer'îfnde şöyle buyurmuştur: “*Doğum yoluyla haram olanlar emzirmek yoluyla da haram olur.*”⁴⁶⁷ Bir önceki hadis ile benzer bir formata sahip olan bu hadiste de kan bağı ile süt bağına haram kılma bakımından eşit olduğu açık bir şekilde beyan edilmiştir.

4. Bir diğer delil fukahanın icmasıdır. Âlimler, emzirilen bir kız çocuğu ile erkek çocuğu arasında haramlık meydana geleceği konusunda icmâ etmişler, nesebin haram kıldığını emzirmenin de haram kıldığı konusunda farklı bir görüş ileri sürmemişlerdir.⁴⁶⁸

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Anne, kız, kız kardeş, hala, teyze, erkek kardeşin kızı ve kız kardeşin kızı olmak üzere nesep yoluyla haram olan yedi sınıfın hepsi emzirme yoluyla da haram olur.⁴⁶⁹

2. İki kız kardeş ile aynı anda evli olmak veya hala ve teyzesiyle birlikte bir kadınla evlenmek nesep nedeniyle haram olduğu gibi emzirme nedeniyle de haram olur. Dolayısıyla kadın ile sütkardeşi, süt halası ya da süt teyzesi tek nikah altında toplanamaz.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ Nisa 4/23.

⁴⁶⁶ Müslim, *Sahîhü Müslim*, “*Radâ*”, no: (1447); İbn Mâce, *es-Sünen*, “*Nikâh*”, 9; İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/133.

⁴⁶⁷ Buhârî, *es-Sahîh*, “*Şehadet*”, 52; Müslim, *Sahîhü Müslim*, “*Radâ*”, no: (1444).

⁴⁶⁸ İbn Hazm, *Merâtibü'l-icmâ*, s. 67; Beyâtî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 459.

⁴⁶⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, 5/496.

3. Bir kimseye süt kız kardeşi haramdır. Bu süt kız kardeş ister süt annesinin bizzat kızı olsun, isterse süt annesinin emzirdiği yabancı bir kız olsun fark etmez. Aynı şekilde süt kardeşlerinin kızlarıyla (süt yeğenler) evlenmesi de haramdır. Çünkü nesep yönünden haram olan süt yönünden de haram olur.⁴⁷¹

4. Bir adamın birden fazla eşi olsa, bunlardan biri bir çocuğu emzirse o adamın tüm çocukları o çocuğa haram olur. Adamın çocukları ister emziren kadından olsun ister diğer eşlerinden olsun fark etmez, hepsi süt kardeş statüsündedir.⁴⁷²

5. Bir adamın birden fazla eşi olsa, bunlardan biri bir erkek çocuğu emzirse, diğeri bir kız çocuğu emzirse ikisi de sütkardeş olurlar, birinin diğeriyle evlenmesi caiz olmaz.⁴⁷³

6. Kişinin sütoğlunun veya sütbabasının eşiyle evlenmesi haramdır.⁴⁷⁴

7. Bir adamın dört karısı ve bir ümmüveled cariyesi olsa, bu beş kadının her biri bir çocuğu birer kere emzirse sahih olan görüşe göre o çocuk söz konusu adamın süt oğlu olur ve kadınlar o çocuğa haram olur. Çünkü baba, o kadınlarla nikâhlıdır.⁴⁷⁵

8. Bir adamın iki eşi olsa, bunlardan büyük olan küçük olanı emzirse adamın küçük olan eşi ile nikâhı düşer. Çünkü artık onun süt kızı olmuştur. Ayrıca büyük olan eşi ile ilişkiye girmesi de haram olur. Çünkü o da artık karısının süt annesi olmuştur.⁴⁷⁶

9. Adam karısını boşamış olsa, kadının o adamdan sütü olsa, kadın bir başkasıyla evlense, bu evlendiği kişiden hamile kalsa, sonra sütü arttıktan sonra bir çocuğu emzirse o çocuk her iki eşin de oğlu olur.⁴⁷⁷

10. Adam karısını boşamış olsa, kadının o adamdan sütü olsa, kadın bir başkasıyla evlense, bu evlendiği kişiden çocuğu olmasa, eski eşinden kalan sütüyle bir çocuk emzirse o çocuk sadece ilk kocanın çocuğu olur.⁴⁷⁸

⁴⁷⁰ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/118; Buhûtî, *Keşşâfü'l-Kına an Metni'l-İkna*, 5/447.

⁴⁷¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 9/198; Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/109; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/149; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/300; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/289; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/273; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/242.

⁴⁷² Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 9/198; Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/110; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/417; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/291; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/139; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/177; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/65; İbn Teymiye, *Mecmûu fetâvâ*, 34/48.

⁴⁷³ İbn Teymiye, *Mecmûu fetâvâ*, 34/32.

⁴⁷⁴ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 7/110; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/149; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 7/302; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/295; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 6/274; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 3/243.

⁴⁷⁵ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 9/10; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/417; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/291; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/139; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/177; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/65.

⁴⁷⁶ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 9/22; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/420; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/295; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/143; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/179.

⁴⁷⁷ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 9/18.

3.7.2. Kaidesi اِذَا لَمْ يَتَّبِعْ الْاَصْلُ لَمْ يَتَّبِعْ الْفَرْعُ

“Asl sabit olmazsa fer’ de sabit olmaz.”⁴⁷⁹

Bu kaide, tevabi ile ilgili hükümleri açıklayan genel kaidelerden birdir. Fıkıh kitaplarında sadece nikah değil, hemen hemen tüm bölümlerle ilgili olarak müracaat edilebilen kaideyi Zekeriyâ el-Ensârî, radâ ile ilgili hükümlerin başında, birinci rükünde zikretmiştir.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

الفرع يسقط بسقوط الأصل⁴⁸⁰

“Aslın düşmesiyle fer’ de düşer.”

سقوط الأصل يوجب سقوط الفرع⁴⁸¹

“Aslın düşmesi fer’in düşmesini gerektirir.”

إذا سقط الأصل سقط الفرع⁴⁸²

“Asıl düştüğünde fer’ de düşer.”

b. Kaidenin Açıklaması

Bir şeyin varlığı, başka bir şeyin varlığı için temel teşkil ediyorsa, var olup olmama bakımından diğer şey asıla tabi olur. Bu durumda tabi olan şeye fer’ adı verilir. Asıl düştüğünde o asla bağlı olan fer’ de düşer. Bunun aksi söz konusu değildir. Yani fer’in düşmesi aslın düşmesini gerektirmez.

⁴⁷⁸ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 9/18; Âl Abdulazîm, *el-Kavâidü'l-fikhiyye fi'l-Muğnî*, s. 288.

⁴⁷⁹ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/416.

⁴⁸⁰ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 263; Hamevî, *Gamzu 'uyûni'l-besâir*, 1/364; Burnû, *Mevsû'atü'l-kavâidü'l-fikhiyye*, 8/35.

⁴⁸¹ Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 3/22.

⁴⁸² İbn Nüceym, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, s. 103; Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 263; Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/450.

Bu kaide, açıkça görüleceği üzere **تابع التابع** yani “Tabi olan tabidir” kaidesi ile ilişkili bir alt kaidedir. Nitekim fer’, varlığının düşmesi hususunda daima asıla tabidir.⁴⁸³

c. Kaidenin Delili

Bu kaide akla dayanmaktadır. Zira fer’, tek başına bir hüküm almaz. Dolayısıyla kendisi vasıtasıyla hüküm verilen asıl düştüğünde fer’in de düşmesi icap eder. Bu akıl ve hissiyatın bir gereğidir. Bu tıpkı duvarın veya kolonların üzerine inşa edilmiş bir çatıya benzer. Bu duvar ve kolonlar düştüğünde çatı da düşer.⁴⁸⁴

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Bir miras meselesinde varis olan iki oğuldan biri üçüncü bir kardeşleri olduğunu iddia etse, diğer kardeş ise bunu kabul etmese Şâfiî mezhebindeki hâkim görüşe göre o üçüncü kişi varis olamaz. Çünkü veraset nesebe tabidir, nesep de sabit değildir. Asıl sabit olmadığında ise fer’ de sabit olmaz.⁴⁸⁵

2. Koca karısından muhâlea yaparak ayrıldığını iddia etse, kadın da bunu inkar edip bedelsiz ayrıldıklarını söylese, her ne kadar asıl olan muhâlea bedeli sabit olmasa da ayrılık sabittir.⁴⁸⁶

3. Bir adam, nesebi belli olan karısına “sen benim soy itibariyle kız kardeşimsin” dese kadının ona haram olup olmaması konusunda iki görüş vardır. Ancak karısının nesebi meçhul ise kadın onu yalanlasa bile mezhepte esah olan görüşe göre nikâh akdi fesholur.

4. Bir adam gaip iken bir kadın onunla nikâhlı olduğu konusunda bir beyyine ibraz etse sadece nafaka almasına hükmedilir, nikah hükmü verilmez.

5. Evli bir cariye çocuk doğursa, efendisi çocuğun kendinden olduğunu iddia etse onun bu iddiası geçerli olmaz. Çocuğun nesebi, cariyenin kocasına ait olur. Ancak çocuk hür, cariye de efendisinin ümmü veledi kabul edilir.⁴⁸⁷

⁴⁸³ Zuhayli, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, 1/450; Ma'emetü Zâyed li'l-kavâ'idü'l-fikhiyye ve'l-usûliyye, 54/12.

⁴⁸⁴ Bâhuseyn, *el-Mufasssal fî'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 523.

⁴⁸⁵ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 4/424; Râfiî, *Fethu'l-'azîz fî Şerhi'l-Vecîz*, 5/363.

⁴⁸⁶ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 12/33; Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fî Şerhi'l-Minhâc*, 5/132.

⁴⁸⁷ Zerka, *Şerhü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, s. 412-413.

6. Bir kadın bir adamın karısı olduğunu iddia etse, adam da bunu inkâr etse aralarında hürmet-i müsahere'nin doğup doğmayacağı konusunda iki görüş vardır.⁴⁸⁸

3.8. NAFKA BÖLÜMÜ

3.8.1. نَفَقَةُ الْبَائِنِ الْحَامِلِ كَنَفَقَةِ الزَّوْجَةِ Kaidesi

“Bain talakla boşanmış olan hamile kadının nafakası, zevcenin nafakası gibidir.”⁴⁸⁹

Zekeriyyâ el-Ensârî, bu kaideyi nafakalar bölümünde, bâin talâkla boşanmış olan hamile kadının gıda, kıyafet gibi harcamalarından bahsederken zikretmiştir. Müellif, bu kaideden bâin talâkla boşanmış hamile kadınla ilgili diğer hükümlerden de bahsetmiştir.

a. Kaidenin Diğer Lafızları ve İlgili Kaideler

البائِنُ الْحَامِلُ تَجِبُ نَفَقَتُهَا دُونَ الْحَائِلِ⁴⁹⁰

“Bain talakla boşanmış olan hamile kadına nafaka vermek vaciptir, hamile olmayana değildir.”

b. Kaidenin Açıklaması

İslam hukukunda nafaka, nikah ve akrabalık sebebiyle vacip olur. Hamile olan boşanmış kadın, nafaka bakımından adamın halihazırdaki nikahlı karısı gibi değerlendirilir. Kocanın karısına ödeyeceği nafaka nikah akdiyle birlikte otomatik olarak vacip olurken akrabalık nafakasının sabit olması için mahkeme kararı gerekir.

Eğer kadın hamile ise iki sebepten dolayı kocanın o kadının nafakasını temin etmesi gerekir. Birincisi nikâhtır ki bu konuda herhangi bir ihtilaf yoktur. İkincisi ise hamile olması, yani adamın çocuğunu taşıyor olması sebebiyledir. Peki, bain talakla boşanmış olan hamile kadın söz konusu nafakayı kendisi için mi yoksa karnında taşıdığı çocuk için mi hak

⁴⁸⁸ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 119.

⁴⁸⁹ Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/437.

⁴⁹⁰ İbnü'l-Mülakkın, *el-Eşbah ve'n-nezâir*, 2/273.

etmektedir? Kaideye göre bain talakla boşanmış kadın, mezhepte hâkim olan görüşe göre nafakayı karnında taşıdığı çocuktan dolayı değil kendisi için almaktadır. Bu aynı zamanda İmam Şâfiî'nin kavli-i cedîdidir.⁴⁹¹ Gazzâlî (ö. 505/1111) ve Hanbelilerden İbn Akil (ö. 513/1119) bu görüşü benimsemiştir. Kavli-i cedide göre nafaka, karnında taşıdığı çocuktan ötürü kendisine aittir. Çünkü söz konusu çocuğun hayatta kalması ve varlığını devam ettirebilmesi kadının yaşamasına bağlıdır. Bundan dolayı karnındaki çocuk için kadın nafaka alır. Kavli-i kadîme göre ise nafaka kadının karnında taşıdığı çocuğa aittir. Onun varlığı sebebiyle kadın nafaka hakkı elde etmektedir. Eğer o olmasa idi kadının böyle bir hakkı söz konusu olmaz idi.⁴⁹² Hanefilere göre ise bain talakla boşanmış olan kadının iddet süresi boyunca nafaka hakkı olup karnında taşıdığı çocuğun bunun üzerinde bir etkisi söz konusu değildir. Dolayısıyla kadın hamile olsun veya olmasın hüküm değişmez, nafaka kadına aittir.⁴⁹³

c. Kaidenin Delilleri

1. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır: “*O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer gebe iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın.*”⁴⁹⁴

Bu âyet-i kerîme, kadının karnında taşıdığı çocuktan dolayı nafaka hakkı elde ettiğine delalet etmektedir. Bundan dolayı söz konusu nafaka, çocuk doğuncaya kadar devam eder.⁴⁹⁵

2. Akli bir delil olarak şu da ifade edilebilir: Nafaka anneye yetecek miktara göre tayin edilir. Eğer çocuğa yetecek miktara göre tayin edilmiş olsa idi bebeğin çok bir gıdaya ihtiyaç duymadığından annenin nafakası buna dâhil edilmezdi. Ancak bu söz konusu nafaka anneye yetecek şekilde tayin edilir ki bu da nafakanın bebeğe değil hamile kadına ait olduğunu gösterir.

⁴⁹¹ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 9/71; Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, 3/156.

⁴⁹² Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/174; Merdâvî, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, 9/364; İbn Müflih, *el-Mübdî' fî Şerhi'l-Mukni*, 7/149.

⁴⁹³ İbn Abidin, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 3/609.

⁴⁹⁴ Talak 65/5.

⁴⁹⁵ Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/334; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/147; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/211.

3. Bu nafaka, talebin gecikmesi neticesinde düşmez. Ancak akrabalar için olan nafaka, talebin gecikmesi söz konusu olursa düşer. Bu da nafakanın çocuğa değil hamile kadına ait olduğuna delildir.⁴⁹⁶

d. Kaidenin Uygulamaları

1. Cinsel münasebetin olup olmadığı yönünde bir şüphe veya fasit bir nikâh söz konusu ise nafaka vacip değildir. Böyle bir durumda kadının hamile olup olmadığına bakılmaz. Çünkü nafaka kadının kendisinedir, karnında taşıdığı çocuğa değil.⁴⁹⁷

2. Bain talakla boşanmış kadının kocası doğum yapmadan önce ölürse kadının nafaka hakkı yoktur. Çünkü ölümden sonra çocuğun bakıcısı gibi olur ve ölümden sonra bakıcıya nafaka yoktur. Bir görüşe göre ise ona nafaka gerekir. Çünkü vefat ile iddet bitmez. Bilakis talak iddeti halen de devam eder ve bu tamamlanır. Talak iddeti ise nafaka gerektirir.⁴⁹⁸

3. Koca, bain talakla boşadığı hamile karısına nafakasını ödemesi ve kadın doğum yapsa kadın hakkı olan nafakayı talep etmesi durumunda koca ödemekle yükümlüdür. Çünkü nafaka kadının hakkı olduğu için bu kocanın boynunda bir borç olarak kalır ve normal eşe yapılan nafaka gibi zamanla onun üzerinden düşmez. Bu söz konusu nafaka, kadının karnında taşıdığı çocuk için bile olsa yine düşmez. Çünkü ondan istifade edecek olan yine kadındır.⁴⁹⁹

4. Bain talakla boşanmış olan kadın nafaka hakkından vazgeçerse bu geçerli olur. Çünkü kadın hakkı olan nafaka üzerinde ibra ve iskat hakkına sahiptir.⁵⁰⁰

5. Bain talakla boşanmış olan hamile kadının eşi vefat etse, adamın babası da hayatta olsa kadın adamın babasından nafaka talep edemez. Çünkü söz konusu nafaka kocanın ödemesi gereken bir yükümlülüktür, koca vefat ettikten sonra başkasına geçmez.⁵⁰¹

6. Bain talakla boşanmış hamile kadının kocası köle de olsa kadına nafaka ödemek gerekir. Çünkü koca darda bile olsa onun kadına nafaka ödemesi vaciptir.⁵⁰²

⁴⁹⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 11/474; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/334; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/147; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/211.

⁴⁹⁷ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 9/67; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/437; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/335; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/174; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/211; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/82.

⁴⁹⁸ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 9/67; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/437; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/335; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/174; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/211; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/82.

⁴⁹⁹ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 9/68; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/437; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 8/335; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/174; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 7/211; Kalyûbî, *Hâşiyetü'l-Kalyûbî*, 4/82.

⁵⁰⁰ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 9/70; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/437; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/176.

⁵⁰¹ Nevevî, *Ravdatü't-talibîn*, 9/68; Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/437; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 5/176.

7. Bain talakla boşanmış hamile kadına hizmet eden bir kimse varsa o hizmetçinin nafakası ödenmelidir. Çünkü nafaka kadına aittir. Hizmetçinin olmaması kadına zarardır.⁵⁰³

⁵⁰² Nevevî, *Ravdatü 't-talibîn*, 9/68; Ensârî, *Esne 'l-metâlib*, 3/437.

⁵⁰³ Nevevî, *Ravdatü 't-talibîn*, 9/68.

SONUÇ

Şafii mezhebinin meşhur âlimlerinden Şeyhülislâm Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520) tarafından kaleme alınan *Esne'l-metâlib* adlı eserin aile hukuku bölümlerinde geçen küllî kaidelerin incelendiği bu çalışmada şu hususlar tespit edilmiştir.

Küllî kaideler, fıkıh ilminin ürettiği önemli ürünlerden biridir. Çeşitli fûru konularındaki ortak mantık, küllî kaideler formunda veciz bir şekilde ifade edilmiş olup fıkıh ilmiyle iştiğal eden her seviyeden ilim adamına yardımcı bir araç haline gelmiştir. Küllî kaideler sayesinde bu ilme yeni başlamış olan ilim taliplerinin çetrefilli meseleleri daha iyi anlaması, verilen hükümlerin arka planında bulunan mantığı kavraması ve birbirleriyle alakasız görünen meseleler arasında irtibat kurması gibi faydalar elde edilir. Muftî ve müctehidin ifta ve icthad faaliyetlerinde onlara fikri açılım sağlama, yanlışa düşmelerini engelleme, fetvalarını ve içtihadlarını temellendirme gibi konularda küllî kaidelerin faydalarının olduğu inkâr edilemez. Bu açıdan fıkıh ilmi için oldukça yararlı olan bu kaidelerin fıkıh kaynakları içerisinde tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Kaidelerin temelini naslara dayanması ve hatta bazı kaidelerin doğrudan ayet ve hadis ifadeleri olması, kaidelerin tarihini Hz. Peygamber dönemine kadar götürmeyi mümkün kılmaktadır. Daha sonra fikhî tartışmalar ve fıkıh kaynakları içerisinde kendilerine yer bulan bu kaideler IV/X. yüzyıldan itibaren müstakil kitaplara konu edilmeye başlanmıştır. Sonraki yüzyıllarda kaidelere özel çok geniş kitaplar kaleme alınmıştır. Bu bağlamda VII/XIII. yüzyıldaki çalışmaların ayrı bir yeri bulunmaktadır.

Esne'l-metâlib'in aile hukuku bahislerinde 19 kaide tespit edilmiştir. Nikâh bölümünün girişinde 5, "Mehir" başlığında 3, "Talak" başlığında 5, "Radâ" başlığında 2; "Muhâlea", "Kefaretler", "Kazf ve Liân" ve "Nafaka" başlıklarında 1'er kaide yer almaktadır. Çalışmada bu kaidelerin ilintili olduğu diğer kaideler ortaya konulmuş, her bir kaidenin izahı yapılmış, delillerinden bahsedilmiş, kaidenin uygulandığı fikhî mesail ve kaidenin geçerli olmadığı istisna durumlar zikredilmiştir.

Bu çalışma, sadece *Esne'l-metâlib* üzerinde, onun da sadece aile hukuku bahisleri özelindedir. Küllî kaideler ile ilgili külliyyatın gelişmesi için fıkıh kaynaklarında geçen diğer kaidelerin de tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bundan dolayı gerek Şafii mezhebi kitapları üzerinde gerekse de diğer mezheplere ait kaynaklar esas alınarak küllî kaide tespit çalışmaları faydalı sonuçlar ortaya koyacaktır. Mezhep bazlı çalışmalar yapılarak mezheplere

Özel kaideler ile fikhî mezheplerin tamamı veya çoğunluğu tarafından benimsenen kaideler de ayrı çalışmalara konu edilebilir. Aynı şekilde mezhepler arası mukayeseli olarak dönemseller araştırmalar yapılarak küllî kaidelerin tarihsel süreci ve bu süreçte mezheplerin katkıları ayrı ayrı tespit edilebilir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulazîm, Semir b. Abdülaziz, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye fi'l-Muğni*, basılmamış yüksek lisans tezi, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, 1417.
- Abdulhay Kettâni, *Fihrisu'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemu'l-meâcim ve'l-meşihât ve'l-müselâlat*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut: Daru'l-Garb, 1982.
- Abdülkâdir Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Mısırî (ö. 775/1373), *el-Cevâhirü'l-mudiyeye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi, t.y.
- Abdülmüteâl Saîdî, *el-Müceddidün fi'l-İslâm mine'l-karni'l-evvel ile'r-râbi' aşer*, Kâhire 1996.
- Ali Haydar Efendi (ö. 1353/1934), *Düreru'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, trc. Fehmî el-Hüseynî, y.y. Daru'l-Cil, 1411/1991.
- Âmidî, Ebü'l-Hasen (Ebü'l-Kâsım) Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî (ö. 631/1233), *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrezzak Afîfî, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, t.y.
- Attâr, Hasan b. Muhammed b. Mahmud, *Hâşiyetü'l-Attâr alâ Cemi'l-cevâmi'*, Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, Beyrut t.y.
- Ayderus, Abdulkadir b. Şeyh b. Abdullâh (ö. 1038/1628), *en-Nuru's-sâfir 'an ahbari'l-karni'l-âşir*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1405.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî (ö. 786/1384), *el-Înâye Şerhü'l-Hidâye*, y.y. Daru'l-Fikr, t.y.
- Bağdatlı, İsmail Paşa b. Muhammed Emin, *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.
- *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl 'alâ Keşfi'z-zunûn 'an esami'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr: Mehmet Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.
- Bâhuseyn, Yakub b. Abdülvehhâb, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye el-Mebâdi el-Mukavvimât el-Masâdir ed- Deliliyye et-Tatavvur*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1998.
- , *el-Mufasssal fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, Riyad: Daru't-Tedmüriyye, 1432/2011.
- Bedrân, Eymen Abdülhamid, *Nazariyyetü't-tak'îdi'l-usûli*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1427/2006.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' (ö. 516/1122), *et-Tehzîb*, thk. Adil Ahmed - Ali Muhammed, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1418/1997.
- Bereketî, Muhammed Umeym el-İhsan el-Müceddidî, *et-Ta'rîfâtu'l-fikhiyye*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, y.y.
- Beyâtî, Abdülğafur Muhammed, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye fi'l-ahvâli's-şahsiyye*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1440/2019.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870), *es-Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dimeşk: Daru Tavki'n-necât, 1422.
- Buhûtî, Mansur b. Yunus b. İdris (ö. 1051/1641), *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, t.y.

- Burnû, Muhammed Sıdkî b. Ahmed, *Mevsû'atü'l-kavâ'idi'l-fikhiyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003.
- Büceyrimî, Süleymân b. Muhammed b. Ömer eş-Şâfiî (ö. 1221/1806), *Haşiyetü'l-Büceyrimî 'alâ şerhi Menheci't-tullab*, y.y. el-Matbaatü'l-Halebi, 1369/1950.
- Cessâs, Ahmed b. Ali er-Râzî, (ö. 370/980), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sadık Kamhâvî, Beyrut: Daru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1405/1985.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd (ö. 393/1003), *es-Sihâh Tâcü'l-luğa*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, Beyrut: Daru'l-İlim li'l-melayîn, 1407/1987.
- Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed (ö. 1360/1941), *Kitâbu'l-fikh 'ale'l-mezâhibi'lerba'a*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1424/2003.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, (ö. 816/1413), *et-Ta'rîfât*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1403/1983.
- Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf (ö. 478/1085), *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazîm ed-Dîb, y.y. Daru'l-Minhâc, 1428/2007.
- , *el-Giyâsî (Giyâsu'l-ümem fî't-tiyâsi'z-zulem)*, thk. Abdülazîm ed-Dîb, y.y. Mektebü'l-İmamü'l-Haremeyn, 1401.
- Çeker, Orhan, *İslam Hukukunda Süt Akralığı, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 34, 2019, s. 341-358.
- Demîrî, Ebü'l-Beka Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsâ el-Kahirî (ö. 808/1405) *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*, Beyrut: Daru'l-Minhâc, 1425/2004.
- Dimyâtî, Ebû Bekr Osman b. Muhammed (ö. 1310/), *Hâşiyetü İâneti't-talibîn 'alâ halli elfâzi Fethi'l-muîn*, y.y. Daru'l-Fikr, 1418/1997.
- Diyeh, Abdülmecid Abdullah, *el-Kavâid ve'd-davâbitü'l-fikhiyye li ahkâmi'l-mebî'*, Amman: Daru'n-Nefâis, 1425/2005.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/889), *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ty.
- Ebû Hadîd, Celâl Hüseyin, *el-Kavâ'id ve'd-davâbitü'l-fikhiyye fî mesâili'l-ahvâli's-şahsiyye 'inde's-Şâfi'îyye*, basılmamış yüksek lisans tezi, el-Halil Üniversitesi, 2014-2015.
- Ebû Zehre, Muhammed, *Usûlü'l-fikh*, Kahire: Daru'l-Fikr, 1957-1958.
- el-Mevsû'atü'l-fikhiyye*, Kuveyt: Vezâratü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, 1404/1427.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed, *Esne'l-metâlib şerhu Ravzi't-tâlib*, I-IV, y.y., t.y.
- , *Fethu'l-Vehhâb bi şerhi Menheci't-tullab*, Beyrut, Daru'l-Fikr, 1414/1994.
- , *el-İ'lâm ve'l-İhtimâm bi cem'i fetâvâ's-Şeyhilislâm*, thk: Ahmet Abid, Dimaşk: el-Mektebetü'l-Arabîyye, 2000.
- , *Bülüğu'l-ereb bi şerhi Şüzürî'z-zeheb*, thk: Halef el-Kayisi, Ürdün: Daru Yâfâ el-ilmîyye, 2011.
- , *Fethurrahmân bi-keşfi mâ yeltebisü fi'l-Kur'ân*, thk: Muhammed Ali es-Sâbûnî, Cezayir: Mektebetü'r-Rehab, 1988.
- , *Gâyetü'l-vüsûl şerhu Lübbi'l-usûl*, thk. Hüsâmüddîn Abdullâh, Darü'l-Fetih, 1441/2020.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed (ö. 770/1368), *el-Misbahu'l-münîr*, Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmîyye, t.y.

- Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed b. Yakûb, (ö. 817/1415), *el-Kâmûsu'l-muhît*, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1426/2005.
- Gâmidî, Ahmed b. Ali, *el-Kavâ'id ve'd-davâbitu'l-fikhiyye fî kitâbi'l-Mubdi' şerhi'l-Mukni'*, basılmamış yüksek lisans tezi, Malik Abdülaziz Üniversitesi, y.y.,t.y.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî (ö. 505/1111), *el-Mustasfâ min 'ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Abdisselam, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1413/1993.
- , *el-Vasît fî'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrâhim - Muhammed b. Muhammed Tâmir, Kahire: Daru's-Selâm, 1417.
- Gazzî, Ebu'l-Berekat Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Gazzî (ö. 864/1459), *Behcetü'n-nâzirîn*, Beyrut: Daru İbn Hazm, 1421/2000.
- Gazzî, Necmüddin Muhammed b. Muhammed (ö. 1061/1651) *el-Kevâkibü's-sâira bi a'yâni'l-mieti'l-âşira*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1418/1997.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1411/1990.
- Hamevî, Ahmed b. Muhammed (ö. 1098/1687), *Gamzu 'uyûni'l-besâir*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1405/1985.
- Heytemî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer (ö. 974/1567), *Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*, Mısır: Matba'atu Muhammed Mustafa, 1357/1983.
- Hısnî, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdilmü'min el-Hüseynî (ö. 829/1426), *el-Kavâ'id*, thk. Abdurrahman b. Abdullah eş-Şa'lân - Cibril Muhammed Hasan, Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1997.
- Huşenî, İbn Haris, *Usûlu'l-füyâ fî mezhebi İmam Malik*, nşr. Muhammed Ebu'l-Ecfân, Tunus: ed-Daru'l-Arabiyye, 1985.
- İbn Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kasım es-Sülemî ed-Dimaşkî (ö. 660/1262), *el-Gâye fî ihtisari'n-Nihâye*, thk. İyâd Halid et-Tabbâ, Beyrut: Daru'n-Nevâdir, 1437/2016.
- İbn Abdulhamid, Abdulvehhab b. Ahmed, *el-Kavâ'id ve'd-davâbitu'l-fikhiyye fî kitâbi'l-Ümm*, Riyad: Daru't-Tedmüriyye, t.y.
- İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer (ö. 1252/1836), *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1412/1992.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed et-Tûnisî (ö. 1393/1973), *Makâsıdu's-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, thk. Muhammed el-Habîb b. el-Hucce, Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, 1425/2004.
- İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik el-Bekrî el-Kurtubî (ö. 449/1057), *Şerhu'l-Câmi'i's-Sahîh (Şerhu İbn Battâl 'alâ Sahîhi'l-Buhârî)*, thk. Ebu Temim Yasir b. İbrahim, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- İbn Emîri Hâc, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî (ö. 879/1474), *et-Takrîr ve't-tahbîr*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1403/1983.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Zekerıyyâ (ö. 395/1004), *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, y.y. Daru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l- Fadl Ahmed b. Ali, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki - Muhibbuddin el-Hatîb, Beyrut: Daru'l-Marife, t.y.

- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî (ö. 808/1406), *el-Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed Dervîş, Beyrut: Daru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1425/2004.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282), *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Daru Sâdır, 1994.
- İbn Hanbel, Ahmed (ö. 241/855), *el-Müsned*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Kahire: Daru'l-Hadis, 1416/1995.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), *Merâtibü'l-icmâ'*, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-ilmîyye, t.y.
- İbn Hibbân, Ebu Hâtim el-Büstî (ö. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Belebân*, thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî (ö. 311/924), *es-Sahîh*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, t.y.
- İbn İyas, Muhammed b. el-Hanefî (ö. 930/1524), *Bedâi'u'z-zuhûr fî vekâi'i'd-duhûr*, thk: Muhammed Mustafa, Mekke: Mektebetü Dari'l-Bâz, 1404/1984.
- İbn Kâdî Şühbe, Ebû Bekir b. Ahmed ed-Dimaşkî (ö. 851/1448), *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, thk. Hâfız Abdülalîm Hân, Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1407.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ebî Bekr ez-Zerî (ö. 751/1350), *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994.
- , *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an Rabbi'l-'âlemîn*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âli Selmân, Riyad: Daru İbni'l-Cevzî, 1423/2002.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer el-Kureşî ed-Dimaşkî (ö.774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut: Daru İhyai't-türâsi'l-Arabi, 1408/1988.
- , *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Muhammed Hüseyin, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1419.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffaküddîn Abdullah (ö.620/1223), *el-Muğnî*, Kahire: Mektebetü Kahire, 1388/1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 273/887), *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, y.y. Daru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, t.y.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, (ö. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut: Daru Sâdır, 1414.
- İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh er-Râmînî ed-Dimaşkî (ö. 884/1479), *el-Mübdi' fî şerhi'l-Mukni'*, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1418/1997.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed (ö. 970/1562), *el-Eşbah ve'n-nezâir*, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1419/1999.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed (ö. 795/1393), *el-Kavâid fî'l-fikhî'l-İslâmî*, Beyrut 1992.
- , *Takrîru'l-kavâid ve tahrîru'l-fevâid*, nşr. Ebu Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âli Süleyman, Riyad: Daru İbni Affân, 1419.

- İbn Teymiye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm el-Harrânî (ö. 728/1328), *Mecmâu fetâvâ Şeyhilislam Ahmed b. Teymiyye*, nşr. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, Medine: Mecma'ü'l-Melik Fahd, 1416/1995.
- , *el-Muharrer fi'l-fıkh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1404/1984.
- İbnu'l-İmad, Şihabuddin Ebu'l-Fellah Abdulhay b. Ahmed (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk: Mahmud Arnavut, Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1406/1986.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid (ö. 861/1457), *Fethu'l-kadîr*, Beyrut: Daru'l-Fıkr, t.y.
- İbnü'l-İrâkî, Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm b. el-Hüseyn el-Kürdî el-Mihrânî (ö. 826/1423), *Tahrîrû'l-fetâvî 'ale't-Tenbîh ve'l-Minhâc ve'l-Hâvî (en-Nüket 'ale'l-muhtasarâti's-selâse)*, thk. Abdurrahman Fehmi, Cidde: Daru'l-Minhac, 1432/2011.
- İbnü's-Sübkî, Tâcuddîn Abdulvehhâb b. Ali b. Abdülkâfî (ö. 771/1370), *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991.
- İsmail, Muhammed Bekr, *el-Kavâidü'l-fıkhıyye beyne'l-asâle ve't-tevcîh*, Kahire: Daru'l-Menâr, t.y.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen el-Ümevî (ö. 772/1370), *el-Mühimmât fi şerhi'r-Ravza ve'r-Râfi'î*, thk. Ebu'l-Fadl el-Dimyâtî - Ahmed b. Ali, Beyrut: Daru İbn Hazm, 1430/2009.
- Kallek, Cengiz - Özel, Ahmet, “*Zekerıyya el-Ensârî*”, *DİA*, 44/212-215.
- Kalyûbî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Selâme el-Kalyûbî (ö. 1069/1659), *Hâşiyetü'l-Kalyûbî 'alâ Şerhi'l-Mahallî 'ale'l-Minhâc*, Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1415/1995.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs es-Sanhâcî (ö. 684/1285), *el-Furuk/Envâru'l-burûk fi envâi'l-furûk*, y.y. Âlemü'l-kütüb, t.y.
- Katip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (ö. 1067), *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk: Mehmet Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rıfat Bilge, Beyrut: Daru İhyai't-türâsi'l-Arabî, t.y.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-müellifîn*, Beyrut: Daru Müesseseti'r-Risâle, 1414/1993.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh, Muhammed b. Ahmed el Ensârî (v. 671/1273), *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Bardûnî, İbrahim Atfış, Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 1384/1964.
- Ma'lemetü Zâyed li'l-kavâ'idü'l-fıkhıyye ve'l-usûliyye*, Abu Dabi: Müessesetü Zâyed b. Sultân, 1434/2013
- Makkarî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed (ö. 758/1631), *el-Kavâ'id*, thk. Ahmed b. Abdillâh b. Humeyd, Mekke: Merkezü İhyâi't-türâsi'l-İslâmî, t.y.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö. 450/1058), *el-Hâvî'l-kebîr*, nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Merdâvî, Alâeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman (ö. 885/1480), *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, y.y. Daru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.
- Müslim, b. Haccâc Ebû'l-Hüseyn (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Daru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.

- Nedvî, Ali Ahmed, *el-Kavâidü'l-fikhiyye mefhûmuhâ, neş'etuhâ, tatavvuruhâ, dirâsetu müellefâtihâ, edilletuhâ, mehemmetuhâ, tatbîkâtuhâ*, Dimaşk: Daru'l-Kalem, 1418/1998.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *Minhacü't-talibin ve 'umdetü'l-müftîn*, thk. İvaz Kasım b. Ahmed, y.y. Daru'l-Fikr, 1425/2005.
- , *Ravdatü't-talibîn ve 'umdetü'l-müftîn*, thk. Züheyr eş-Şâvîş, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1412/1991.
- , *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb*, Dimaşk: Daru'l-Fikr, t.y.
- Râfî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm el-Kazvînî (ö. 623/1226), *Fethü'l-'azîz fî şerhi'l-Vecîz*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1417/1997.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. 502/1108), *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an (el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an)*, thk. Safvan Adnan ed-Davudi, Dimaşk: Daru'l-Kalem, 1412.
- Râzî, Zeynüddîn Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Bekr er-Râzî (ö. 666/1268'den sonra), *Muhtârü's-Sihah*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/1999.
- Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs (ö. 1004/1595), *Nihâyetü'l-muhtâc ila şerhi'l-Minhâc*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1404/1984.
- Rûkî, Muhammed, *Nazariyyetu't-ta'kidî'l-fikhî ve eseruhâ fî'htilâfi'l-fukahâ*, y.y. Dâru'l-Beydâ, 1414/1994.
- Rûyânî, Ebü'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâîl b. Ahmed et-Taberî (ö. 502/1108), *Bahrü'l-mezheb fî fûrû'i mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î*, thk. Târik Fethî es-Seyyid, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 2009.
- Sâbûnî, İsmâîl b. Abdirrahmân, *el-Medhal li dirâseti't-teşri'i'l-İslâmî*, Dimaşk: Dâru'l-Melayîn, 1992.
- San'ânî, Ebu Bekr Abdurrazzak İbrahim (ö. 1972), *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403.
- Sedlân, Sâlih b. Gânim, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyyetü'l-kübra ve mâ tefera'a 'anha*, Riyad: Dâru Balansiye, 1417.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemseddîn Muhammed b. Abdirrahmân (ö. 902/1497), *ed-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-karnî't-tâsi'*, Beyrut: Daru'l-Cîl, 1412/1992.
- , *Sebtü Şeyhilislam Zekeriyâ el-Ensârî*, thk: Muhammed İbrahim el-Huseyn, Beyrut: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1431/2010.
- , *ez-Zeyl 'ala Raf'i'l-'isr ev Buğyetü'l-ulema ve'r-ruvât*, thk: Cevdet Hilal - Muhammed Mahmud Subh, y.y. t.y.
- Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1414/1993.
- Serkis, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ Serkîs ed-Dimaşki (ö. 1856/1932), *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-'Arabîyye ve'l-mu'arrabe*, Mısır 1346/1928.
- Sevat, Muhammed b. Abdullah b. Abid, *el-Kavâ'id ve'd-davâbitü'l-fikhiyye inde İbn Teymiyye fî fikhî'l-üsra*, y.y. Daru'l-Beyân, 1422/2001.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekr Celaledîn (ö. 911/1505), *Hüsnü'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire*, thk: Ebu'l-Fadl İbrahim, Mısır: Daru'l-İhyai'l-kütübî'l-Arabîyye, 1387/1967.

- , *el-Eşbâh ve 'n-nezâir*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1411/1990.
- , *Nazmü'l- 'ikyân fî a'yâni'l-a'yân*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmîyye, t.y.
- Şâfîf, Muhammed b. İdris (ö. 204/820), *el-Ümm*, Beyrut, Daru'l-Marife, 1410/1990.
- Şâtübî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât fî usûli's-şer'îa*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan, y.y. Daru İbni Affân, 1417/1997.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 1250/1834), *el-Bedru't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, Beyrut: Daru'l-Marife, t.y.
- , *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkîki ilmi'l-usûl*, (thk. Ahmed Azu İnaye, Daru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1419/1999.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâluddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf el-Fîrûzâbâdî (ö. 476/1083), *el-Mühhezzeb*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, t.y.
- , *Tabakâtu'l-fukahâ*, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Daru'r-Râidi'l-Arabî, 1390/1970.
- , *et-Tenbîh*, Beyrut: Daru Âlemi'l-kütüb, 1403/1983.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (ö. 977/1569), Muğni'l-muhtâc ila ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1415/1994.
- Şübeyr, Muhammed Osman, *el-Kavâ'idü'l-küllîyye ve'd-davâbitü'l-fikhiyye fî's-şer'î'ati'l-İslâmîyye*, Amman: Daru'n-Nefâis, 1428/2007.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Taftâzânî, Sa'duddin Mes'ûd b. Ömer (ö. 793/1390), *Şerhu't-Telvîh 'ale't-Tavdîh*, Mısır: Mektebetü Sabîh, t.y.
- Tarık, Yusuf Cabir, *Cühûdü Şeyhilislam Zekerîyyâ el-Ensârî fî'l-fikhî's-Şâfi'î*, Amman: Daru'n-Nûri'l-mübîn, 1433/2012.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ ed-Dehhâk (ö. 279/892), *el-Câmi'u'l-kebîr*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Ubâde, Muhammed b. Enis, *Tarihu'l-fikhî'l-İslâmî*, Kahire: Daru't-Tıbbâti'l-Muhammediyye, t.y.
- Venşerîsî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ et-Tilimsânî el-Fâsî (ö. 914/1509) *İzâhu'l-mesâlik ilâ kavâ'idü'l-İmâm Mâlik*, thk. Sâdık b. Abdurrahman el-Giryânî, Beyrut 1427/2006.
- Yakut el-Hamevî, Şihabuddin Ebu Abdullah (ö. 636/1229), *Mu'cemu'l-büldân*, Beyrut: Daru Sâdır, 1397/1977.
- Zâhirî, İbn Şahin Zeynüddîn Abdulbasit b. Halil el-Hanefî, *Neylü'l-emel fî zeyli'd-Düvel*, thk: Ömer Abdusselam Tedmuri, Beyrut 1422/2002.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ (ö. 1205/1791), *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, y.y. Daru'l-Hidâye, t.y.
- Zerkâ, Ahmed b. eş-Şeyh Muhammed (ö. 1357/1938), *Şerhü'l-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, thk: Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, Dimaşk: Daru'l-Kalem, 1409/1979.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Medhalü'l-fikhiyyi'l-âmm*, Dimaşk: Daru'l-Kalem, 1425/2004.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh (ö. 794/1391), *el-Mensûr fî'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, Kuveyt: Vezâratü'l-Evkâf el-Kuveytiyye, 1405/1985.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn (ö. 772/1370), *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtasari'l-Hirakî*, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1413/1993.
- Zeydan, Abdülkerim, *el-Veciz fî usuli'l-fikhiyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996.

Zeylaî, Fahrüddin, Osman b. Ali (ö. 743/1342), *Tebyînu 'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, I-VI, Mısır: el-Matbaatü'l-Kubrâ'l-emîriyye, 1313.

Zirikî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd ed-Dimaşkî (ö. 1976), *el-A'lâm*, Daru'l-İlim li'l-melayîn, 2002.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Kavâidü'l-fikhiyye ve tatbîkâtüha fi'l-mezâhibi'l-erba'a*, Dimaşk: Daru'l-Fikr, 1427/2006.

-----, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, I-VIII, Dimaşk t.y.

